

แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศึกษากรณี วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม

และจังหวัดสกลนคร

โดย

พลตรี จักรพงษ์ นวลชื่น

รองผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน

สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๖๐

ประจำปีการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๖๐-๒๕๖๑

บทคัดย่อ

เรื่อง แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น
ศึกษากรณี วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร

ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ

ผู้วิจัย พลตรี จักรพงษ์ นวลชื่น **หลักสูตร** วปอ. รุ่นที่ ๖๐

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีของปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงรูปแบบการจัดตั้ง การบริหารจัดการ และความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค รวมถึงผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการดำเนินงาน และเสนอแนะแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีขอบเขตของการวิจัย ข้อมูลกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านจากการศึกษาจากแหล่งความรู้ทั่วไป การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่ของจังหวัดนครพนม สกลนคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และข้อมูลทุติยภูมิ ที่ได้จากการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ผลการวิจัย ในเรื่องแนวคิด ทฤษฎีของปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการรวบรวมข้อมูลแนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน สามารถนำมาจัดเป็นกลุ่มได้ ๕ เรื่อง และสามารถนำมาเป็นแนวทางที่จะพัฒนาให้วิสาหกิจชุมชนเกิดความยั่งยืนได้ โดยมีหลักคิดในเรื่องของ การพึ่งพาตนเอง การออม การรวมกลุ่มมีความสามัคคี การคิดค้นและนำภูมิปัญญาดีๆที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนา และผู้นำที่ดีมีความเสียสละ มีความริเริ่มที่ดีและมีความมุ่งมั่น ในเรื่องการจัดตั้งและบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน สามารถนำหลักพื้นฐานการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนที่มีองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ มาพิจารณากับข้อมูลของวิสาหกิจชุมชนเพื่อประเมินความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ ในเรื่องของผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงาน ได้นำปัจจัยทั้ง ๑๐ ด้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน มาเป็นปัจจัยที่ใช้วิเคราะห์พิจารณา ซึ่งพบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนทั้งหมดมีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับปัจจัยทั้ง ๑๐ ด้าน ปัญหาและอุปสรรคที่พบ คือความเข้าใจถึงวิสาหกิจชุมชน ว่ามีการดำเนินการที่คล้ายกับการทำธุรกิจ และรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งไม่เป็นไปตามแนวทางที่ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาชุมชน เพื่อความยั่งยืน โดยหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ชั้น ข้อเสนอแนะ ควรมีการทำความเข้าใจลักษณะพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชน ควรมีการค้นหาปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเป็นผู้นำในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ควรมีการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าเพื่อขยายกำลังการผลิต และการขยายโอกาสวิสาหกิจชุมชนด้วยเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ABSTRACT

Title Community Enterprise Development approach is sustainable with local wisdom studying the community enterprises in Nakhon Phanom and Sakon Nakhon Province.

Field Economics

Name Maj.Gen.Jakraphong Naulchuen **Course** NDC **Class** 60

Management and the success of community enterprises. Diagnose problems and obstacles, as well as the success of community enterprises that bring local wisdom to the operations and suggest Community Enterprise development guidelines with local wisdom, with the scope of research. Community enterprises and educators from the Education of general knowledge (Indepth interview) are conducted only in the areas of Nakhon Phanom, Sakon Nakhon as a qualitative research. The primary data is based on the Indepth interview, a successful community enterprise group and the secondary data gathered from various sources. Research results the theories of philosopher, villagers and local wisdom. In the success of the community enterprises that brought local wisdom to the operations, he brought about a total of 10 factors affecting the success of the Community enterprises into the analytical factors, considering that all Community enterprises have operations that meet both factors. There are 10 aspects of problems and obstacles found to understand the community enterprises that there are similar actions to the business and the forms of Community enterprises established in accordance with the King Bhumibol was initiative in the development of the Community for sustainability by principle. "New theory" 3 suggestions should be understood. The basic aspects of the Community enterprises should be searched for the locals to become a leader in the development of basic community enterprises. There should be a community enterprise network progressive to expand capacity and expand community enterprises with a community enterprise network.

คำนำ

การดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจที่เป็นรากฐานแต่เดิมของคนในชุมชนนั้น เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจจากตัวเองสู่ครอบครัว เป็นวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน เมื่อเติบโตขึ้นจนกลายมาเป็นวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า สู่กระบวนการแห่งการแลกเปลี่ยนที่มีความซับซ้อนกันมากขึ้น อย่างไรก็ตามในการดำเนินวิสาหกิจชุมชนในแต่ละพื้นที่มีบริบทที่แตกต่างกัน ทั้งสภาพสาธารณูปโภคพื้นฐานของชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ตลอดจนสภาพทางภูมิสังคม ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชนเป็นส่วนสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งจะเห็นได้จากสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของโลกส่งผลให้หลายประเทศที่เคยเป็นประเทศที่มั่งคั่ง ร่ำรวยทางเศรษฐกิจเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ซึ่งมีผลมาจากนโยบายต่างประเทศที่ผิดพลาด เสถียรภาพทางการเมืองภายในประเทศ การแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจ และเศรษฐกิจที่หวังพึ่งแต่เพียงการส่งออกของทรัพยากรในประเทศ ไม่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจฐานรากที่เป็นพื้นฐานของคนในประเทศ ดังนั้นความสำคัญของวิสาหกิจชุมชนจึงเป็นภูมิคุ้มกันที่ดี ยามที่ประเทศอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จากการพัฒนาของทุกภาคส่วนเพื่อสร้างวิสาหกิจชุมชนให้เกิดขึ้นในทุกชุมชนของประเทศ ส่งผลให้มีปริมาณวิสาหกิจชุมชนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและก็มีวิสาหกิจชุมชนที่เลิกกิจการไปเนื่องจากขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงให้มากกว่าการสร้างรายได้ของวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ ซึ่งแนวทางหนึ่งในการสร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชนก็คือการคำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างโอกาสจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน

พลตรี

(จักรพงษ์ นวลชื่น)

นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร

หลักสูตร วปอ. รุ่นที่ ๖๐

ผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
คำนำ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ ๑ บทนำ	๑
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
ขอบเขตของการวิจัย	๔
วิธีดำเนินการวิจัย	๔
ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย	๔
คำจำกัดความ	๔
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน	๖
แนวคิดวิสาหกิจชุมชน	๖
ทฤษฎีทางสังคม	๑๐
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน	๑๑
กรอบแนวคิดของการวิจัย	๑๓
สรุป	๑๓
บทที่ ๓ รูปแบบวิสาหกิจชุมชน และข้อมูลปราชญ์ชาวบ้าน	๑๕
รูปแบบวิสาหกิจชุมชน	๑๕
ข้อมูลปราชญ์ชาวบ้าน	๑๗
แนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน	๒๐
ข้อมูลสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ในจังหวัดสกลนคร	๒๓
ข้อมูลสัมภาษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดนครพนม และสกลนคร	๒๔
สรุป	๓๖
บทที่ ๔ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการวิสาหกิจชุมชน	๓๘
แนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืน	๓๘
วิเคราะห์การจัดตั้งและบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน	๓๙
วิเคราะห์ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดำเนินงาน	๔๒
วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค	๔๕
สรุป	๔๖

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๔๘
สรุป	๔๘
ข้อเสนอแนะ	๕๑
บรรณานุกรม	๕๔
ประวัติย่อผู้วิจัย	๕๖

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ ๒๐ ปี (๒๕๖๐-๒๕๗๙) ประกอบไปด้วย ๖ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในยุทธศาสตร์ที่ ๒ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันนั้น ได้กล่าวถึงเรื่องของการพัฒนาผู้ประกอบการและเศรษฐกิจชุมชน พัฒนาทักษะผู้ประกอบการ ยกกระดับผลิตภาพแรงงานและพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) สู่สากล และพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและสถาบันเกษตรกร ซึ่งวิสาหกิจชุมชนนั้น ถือเป็นกลไกที่สำคัญของเศรษฐกิจฐานรากในการที่จะพัฒนาระดับเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป

ในการสร้างความสามารถในการแข่งขันนอกจากจะเพิ่มผลิตภาพการผลิต (Productivity) โดยใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัยและพัฒนา และนวัตกรรมในทุกสาขาของภาคการผลิตและบริการ ที่เป็นฐานรายได้เดิมและที่ต่อยอดเป็นฐานรายได้ใหม่แล้ว ในขณะเดียวกันก็ต้องการวางรากฐานที่แข็งแกร่งเพื่อสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทั้งในด้านเสถียรภาพและสมรรถนะทางเศรษฐกิจมหภาค สำหรับการพัฒนาพื้นที่ พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ ภาคและเมือง ก็เพื่อให้ประเทศไทยสามารถใช้จุดแข็งของแต่ละพื้นที่และชุมชน เพื่อเสริมหนุนการพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมได้ อีกทั้งเป็นการสนับสนุนการกระจายความมั่งคั่งไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ในประเทศ ช่วยลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ และสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถพึ่งตนเอง ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาด้านอื่นๆ ในพื้นที่ตามมา

วิสาหกิจชุมชน เป็นคำที่หลายคนได้ยินกันมานาน และได้สัมผัสกับวิสาหกิจชุมชนกันมาบ่อยครั้ง แต่อาจจะไม่ได้สนใจกับคำนี้มากนัก ที่ผ่านมารัฐบาลโดยกระทรวง กรม ที่เกี่ยวข้องได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากจะกล่าวถึงงานโอท็อป (OTOP) หลายคนก็คงเคยได้ไปงานดังกล่าวมาแล้ว ผลิตภัณท์ที่ผู้ประกอบการได้นำมาจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณท์ที่มาจากวิสาหกิจชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ ทั้งที่เป็นผลิตภัณท์เพื่อการบริโภค เพื่อการใช้งาน หรือเป็นของตกแต่ง ซึ่งมีความหลากหลาย แต่หากสังเกตจะพบว่าผลิตภัณท์ต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นผลิตภัณท์ที่มีวัตถุดิบ มาจากในพื้นที่นั้นๆ วิสาหกิจชุมชนนั้น อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากการนำแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ โดยเริ่มตั้งแต่ครัวเรือน ชุมชน ตลอดจนเครือข่ายที่เกิดขึ้น การเริ่มของวิสาหกิจชุมชนเกิดจากวิถีชีวิตของคนที่มีความต้องการขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่การมีกิน มีใช้ การมีสังคม จนกระทั่งสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปลอดภัย ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตร ได้ให้คำนิยามคำว่า วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro community Enterprise :

SMCE) หมายถึง “การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋ว เพื่อจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งพาตนเองและความเพียงพอของครอบครัวและชุมชน ทุน ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม (กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่น้องไว้ใจกัน) ให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน ยังประโยชน์ให้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวิสาหกิจนั้นเป็นหลัก” สำหรับความหมายของวิสาหกิจชุมชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.๒๕๔๘ นั้น ให้ความหมายไว้ว่า “กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นรูปนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประกาศกำหนด” ได้มีการกำหนดลักษณะของวิสาหกิจชุมชนจากความหมายที่นิยามขึ้นมา โดยสรุปได้เป็นลักษณะที่สำคัญได้ดังนี้

๑. ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง แต่อย่างไรก็ดี คนนอกอาจมีส่วนร่วมโดยอาจมีการถือหุ้นได้เพื่อการมีส่วนร่วม ร่วมมือ และให้ความช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นใหญ่ทำให้มีอำนาจในการตัดสินใจ

๒. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน ซึ่งอาจจะนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้แต่เน้นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด

๓. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชนซึ่งมีความรู้ภูมิปัญญา หากมีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม เกิดความเชื่อมั่นในตัวเองก็จะริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ได้ โดยไม่เอาแต่เลียนแบบหรือแสวงหาสูตรสำเร็จ

๔. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานทุนที่สำคัญ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปรับประยุกต์ให้ทันสมัย ผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาสากลหรือจากที่อื่น

๕. มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ ไม่ใช่ทำแบบโครงการเดียว คล้ายกับปลูกพืชเดี่ยว แต่เป็นการทำแบบวนเกษตร คือ มีหลาย ๆ กิจกรรมประสานผนึกพลัง (synergy) และเกื้อกูลกัน (cluster)

๖. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลัก การเรียนรู้คือหัวใจของกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีแต่การเลียนแบบ การหาสูตรสำเร็จโดยไม่มีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ หากไม่มีการเรียนรู้ก็จะมีวิสาหกิจชุมชนบนฐานความรู้ แต่บนฐานความรู้สึกความอยาก ความต้องการตามทีสื่อในสังคมกระตุ้นให้เกิด ทำให้ความอยากกลายเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตไปหมด

๗. มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน ถ้าหากพลาดเป้าหมายนี้คือพลาดเป้า วิสาหกิจชุมชนจะกลายเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายที่กำไรก่อนที่จะคิดทำให้รอด ไม่พัฒนาเป็นขั้นเป็นตอนให้เกิดความมั่นคงก่อนที่จะก้าวไปพัฒนาธุรกิจ

แนวคิดวิสาหกิจชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชนนั้น ได้น้อมนำแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชการที่ ๙ ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริใน

การพัฒนาชุมชน เพื่อความยั่งยืน โดยหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ขั้น คือ (ศรีปริญญา ฐประจ่าง, ๒๕๕๖)

ขั้นที่ ๑ มีความพอเพียง เลี้ยงตนเองได้ บนพื้นฐานของความประหยัด และจัดการใช้จ่าย

ขั้นที่ ๒ รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา และการพัฒนาสังคม

ขั้นที่ ๓ สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

แนวคิดการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนให้สำเร็จนั้น จำเป็นต้องเข้าใจตามทฤษฎีใหม่ ๓ ขั้น มิเช่นนั้นแล้ว ผู้ที่เป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนจะมองถึงรายได้เป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว เพราะวิสาหกิจชุมชนไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างผลกำไรเพียงด้านเดียว แต่วิสาหกิจชุมชนเน้นการพึ่งตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชนหรือเครือข่าย ไม่ได้มุ่งแสวงหากำไรให้มากที่สุด แต่ตอบสนองการอยู่ร่วมกัน การมีสุขภาพอนามัยที่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชน การผลิตสินค้าของวิสาหกิจชุมชนนั้น มีพื้นฐานมาจากการต่อยอดของภูมิปัญญาในท้องถิ่น การมีวัตถุดิบในท้องถิ่นรองรับ สิ่งสำคัญนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ที่ผ่านมาหลายชุมชนจะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเข้ามาแนะนำในการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ และพัฒนาระดับให้เป็นวิสาหกิจชุมชนต่อไป การเข้ามาของหน่วยงานต่างๆของภาครัฐที่ส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนนั้น ยังขาดความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น และอีกหลายชุมชนเองก็ไม่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นรองรับเช่นกัน ปัญหาที่ตามมาคือชุมชนจะผลิตสินค้าตามที่ได้รับส่งเสริมและขอจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อขอรับทุนสนับสนุน แต่สินค้าที่ผลิตมานั้นไม่ได้เกิดจากภูมิปัญญาตนเอง ทำให้เป็นสินค้าที่เหมือนกัน ไม่สามารถแข่งขันในตลาดที่เป็นลักษณะสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมได้ ทำให้วิสาหกิจชุมชนนั้นขาดความยั่งยืนและล้มไปในที่สุด

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นมักเกิดขึ้นมาพร้อมกับปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ในภูมิปัญญาหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเจ้าของภูมิปัญญานั้นๆ การพัฒนาศักยภาพของปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะยกระดับความรู้ให้มีความเป็นมาตรฐาน สร้างความเป็นผู้นำทางองค์ความรู้ในชุมชน เพื่อสร้างให้การรวมกลุ่มอาชีพของชุมชนสามารถพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีของปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงรูปแบบการจัดตั้ง การบริหารจัดการ และความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

๒. วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค รวมถึงผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการดำเนินงาน

๓. เสนอแนะแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขอบเขตของการวิจัย

๑. การศึกษากลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะทำการศึกษาข้อมูลจากแหล่งความรู้ทั่วไป แต่การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) จะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่ของจังหวัดนครพนม สกลนคร

๒. การศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านจะทำการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั่วไป แต่การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) จะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครพนม สกลนคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์รูปแบบวิสาหกิจชุมชน ตั้งแต่กระบวนการความคิด ความพร้อมของชุมชนในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และข้อมูลทุติยภูมิ ที่ได้จากการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิเช่น รูปแบบวิสาหกิจชุมชนตามแนวทางของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตรเพื่อนำมาข้อมูลทั้งสองมาเปรียบเทียบกัน รวมทั้งศึกษาข้อมูลปราชญ์ชาวบ้าน และการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อให้ทราบแนวความคิดที่เกี่ยวกับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. ทำให้ทราบถึงรูปแบบวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม ตั้งแต่กระบวนการความคิด ความพร้อมของชุมชนในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การบริหารจัดการ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

๒. ทำให้ได้แนวทางในการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความยั่งยืน

คำจำกัดความ

วิสาหกิจชุมชน

หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการ หรือ การอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นรูปนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน

		และระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประกาศกำหนด
ปราชญ์ชาวบ้าน	หมายถึง	บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ สามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม
เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน	หมายถึง	ขบวนการทางสังคม ขบวนการจัดตั้ง อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างปราชญ์ชาวบ้าน โดยมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน หรือร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน
ภูมิปัญญาชาวบ้าน	หมายถึง	ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่างๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	หมายถึง	ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน ทั้งแนวคิดการจัดทำวิสาหกิจชุมชน กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทฤษฎีพื้นฐานทางจิตวิทยา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน และปรัชญาชาวบ้าน โดยมีแผนที่ความคิดทางการวิจัย กล่าวคือ การทบทวนพื้นฐานแนวคิดของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ทราบถึงที่มาของวิสาหกิจชุมชน แนวคิดในการจัดตั้งเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ความต้องการของประชาชนและชุมชนต่อวิสาหกิจชุมชน การทบทวนกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ที่ภาครัฐได้กำหนดลักษณะการดำเนินงาน การกำกับดูแล และผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อพิจารณาถึงการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่อยู่ภายใต้กฎหมายที่คุ้มครองการดำเนินงานได้อย่างเหมาะสมหรือยังมีช่องว่างอยู่ และการทบทวนปัญหาและแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาของภาครัฐ งานวิจัยที่เสนอปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อนำผลของงานวิจัยและแนวทางการพัฒนาดังกล่าวมาศึกษาถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา โดยมีการศึกษาดังนี้

แนวคิดวิสาหกิจชุมชน

คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนได้ให้ความหมายของ **วิสาหกิจชุมชน** (community enterprise) ว่าหมายถึง กิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่นๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ดังนั้นความหมายของวิสาหกิจชุมชนโดยสรุป คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่ง "ทุนของชุมชน" ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลิตผล ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม (กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกัน)

วิจิต นันทสุวรรณ (ม.ป.ป.)อ้างถึงโดยกรมส่งเสริมการเกษตร,๒๕๔๘) ให้นิยามคำว่าวิสาหกิจชุมชน ว่าเป็นการประกอบการซึ่งรวมถึงกระบวนการคิด การวัดผลผลิต และทรัพยากรทุกขั้นตอน โดยภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชน เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเรียนของชุมชน ซึ่งมีได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชน และความสุขของสังคมด้วย

วิสาหกิจชุมชนเกิดจากการที่คนกลุ่มหนึ่งในชุมชน ร่วมมือกันทำอะไรบางอย่างเกี่ยวกับการผลิต การแปรรูป การจัดการทรัพยากร การจัดการทุน การจัดการตลาด โดยมีการซื้อขายในลักษณะสหกรณ์ แต่แตกต่างกันที่ระเบียบและกฎเกณฑ์ ซึ่งวิสาหกิจชุมชนเน้นการแบ่งปันการช่วยเหลือกัน มากกว่าการแข่งขัน วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นหน่วยที่ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ

ไม่แตกแยก แบ่งพวก และไม่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง เพราะวิสาหกิจชุมชนคือ การเน้นการช่วยเหลือกัน (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๕๒) โดยหลักการของวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน ส่งเสริมและสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน ถือเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้ง ส่งเสริมให้กลุ่มธุรกิจชุมชนที่ยังไม่มีความพร้อมในการทำธุรกิจ ให้สามารถพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจ ชุมชนที่มีความเข้มแข็งต่อไป เสรี พงศ์พิศ นำเสนอลักษณะสำคัญ ๗ ประการของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีดังต่อไปนี้ (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๕๖)

๑. ชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินงานเอง โดยอาจมีคนนอกมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือช่วยเหลือ แต่ไม่ใช่หุ้นส่วนใหญ่

๒. ผลผลิตเกิดจากการใช้ทรัพยากร และกระบวนการจัดการการผลิตภายในชุมชน แต่อาจนำวัตถุดิบบางส่วนมาจากภายนอกได้

๓. ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม สร้างสรรค์ธุรกิจ เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนในกระบวนการ เรียนรู้ที่เหมาะสม โดยไม่เลียนแบบหรือใช้สูตรการดำเนินงานสำเร็จรูป

๔. ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน ผสมผสานเข้ากับความรู้ภูมิปัญญาสากล

๕. ดำเนินงานแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะฉันทิกกำลังและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๖. กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นหัวใจหลัก

๗. เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก และสำคัญที่สุด

สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ม.ป.ป.) ได้กำหนดประเภทและรูปแบบของวิสาหกิจ ชุมชนไว้ดังต่อไปนี้

ประเภทของวิสาหกิจชุมชนแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ซึ่งเป็นการดำเนินงานเพื่อกินเพื่อใช้ในท้องถิ่นเป็น การพึ่งพาตนเอง ด้วยการดำเนินการเองเพื่อลดรายจ่าย

วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นการดำเนินงานเพื่อนำผลผลิตเข้าสู่ตลาดโดย การพัฒนาคุณภาพผลผลิต ทึบห่อ การตลาดและการจัดการต่างๆ เพื่อให้สามารถแข่งขันได้

รูปแบบของวิสาหกิจชุมชนนั้นแบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่ ๑ การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตภายใน ชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการผลิตทางการเกษตร เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต

รูปแบบที่ ๒ การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์เข้ากับผลผลิตทางการเกษตร พัฒนาสู่ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มี คุณค่าและมูลค่าเพิ่มขึ้น เช่น ยาสมุนไพร หัตถกรรมพื้นบ้าน และแหล่งท่องเที่ยว

รูปแบบที่ ๓ การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนและ องค์กรเครือข่าย เช่น น้ำปลา กะปิ ปูย เครื่องมือทางการเกษตร

รูปแบบที่ ๔ การพัฒนาระบบการตลาด การบริการและสวัสดิการชุมชน เช่น ร้านค้า แหล่งนันทนาการและศูนย์สุขภาพ

เสรี พงศ์พิศและคณะ(๒๕๔๔) ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไว้ ๓ ข้อ สรุปได้ดังนี้

๑. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนควรเน้นการใช้ทรัพยากรและบุคคลภายในชุมชนเอง เพื่อการพึ่งพาตนเอง และเป็นรากฐานให้กับระบบเศรษฐกิจในภาพรวม

๒. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจึงควรเริ่มต้นและดำเนินงานจากภายในชุมชน ใช้การบริหารจัดการที่เป็นอิสระ สอดคล้องกับศักยภาพขององค์กรชุมชน โดยใช้ปัจจัยการผลิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้ ทั้งด้านการจัดการผลิต การพัฒนาระบบทุน และสวัสดิการชุมชน ไม่ใช่การคอยโอกาสหรือแสวงหากำไรสูงสุด

๓. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ควรเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนด้วยการแสวงหาความร่วมมือกับองค์กรภายนอก โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจเรื่องต่างๆเอง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าชุมชนควรมีบทบาทในการริเริ่มสร้างวิสาหกิจชุมชนด้วยตนเอง ด้วยการระดมศักยภาพของชุมชน มีการวางแผนและการจัดการแหล่งวัตถุดิบ แหล่งเรียนรู้ และสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อให้เกิดระบบการจัดการ และการพัฒนายั่งยืน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (๒๕๔๒) นำเสนอปัจจัยต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของธุรกิจชุมชนไว้อย่างน่าสนใจ ดังต่อไปนี้

๑. ปัจจัยด้านการเงิน โดยแหล่งที่มาของเงินทุน สำหรับการประกอบการธุรกิจชุมชน มี ๓ แหล่ง ได้แก่ เงินทุนของตนเอง เงินทุนจากแหล่งเงินกู้ และเงินทุนจากการระดมทุนจากคนในชุมชน โดยเงินทุนจากการระดมทุนจากคนในชุมชน โดยเงินทุนจากการระดมทุน เป็นแหล่งการเงินที่สร้างโอกาสในการเจริญเติบโตของธุรกิจได้ดีกว่าเงินทุนจากการกู้ยืม

๒. ปัจจัยด้านการตลาด วิสาหกิจชุมชนต้องมีตลาดรองรับผลผลิตของตนเอง มีกลุ่มลูกค้า ที่พอเพียงและเป็นลูกค้าประจำ โดยต้องรู้จักแหล่งขายและวิธีการขาย การตลาดถือว่าเป็นตัวนำการผลิต

๓. ปัจจัยด้านการผลิต การผลิตของวิสาหกิจชุมชนที่จะประสบผลสำเร็จต้องสอดคล้องกับโอกาสทางการตลาดและผลผลิตต้องเป็นที่ต้องการของตลาด

๔. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ การบริหารงานเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน แบ่งเป็น ๓ ด้าน ซึ่งแต่ละด้านมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจดังนี้

๔.๑ การจัดการด้านการเงิน วิสาหกิจชุมชนต้องมีความสามารถในการระดมและสะสมทุนที่นำมาใช้ในการดำเนินงาน

๔.๒ การจัดการด้านระบบงาน วิสาหกิจชุมชนต้องมีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน มีการแบ่งหน้าที่กันทำ และมีการตรวจสอบควบคุมอย่างเป็นระบบ

๔.๓ การจัดการด้านระบบบุคลากร ผู้บริหารและสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนต้องใช้ระบบสั่งการ การบังคับบัญชาที่เข้มแข็งจริงจัง ส่วนด้านคุณสมบัติของผู้บริหารและสมาชิกเองนั้น ต้องเป็นผู้มีคุณธรรมและมีความเสียสละด้วย

๕. ปัจจัยด้านผู้นำ จากการศึกษาพบว่าวิสาหกิจชุมชนที่ก่อตั้งโดยบุคคลที่ประสบผลสำเร็จในอาชีพ หรือโดยคณะบุคคลที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน การระดมทุนจะทำได้ง่าย กิจการขยายตัวได้รวดเร็ว และมีโอกาสในการประสบความสำเร็จสูง

๖. ปัจจัยด้านแรงงาน แรงงานในวิสาหกิจชุมชนที่มีลักษณะเป็นลูกจ้างส่วนใหญ่มีน้อยโดยมากเป็นประเภททำงานให้ตัวเอง (Self Employed) ภายในครอบครัว ส่วนใหญ่พบว่า

เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ขาดทักษะประสบการณ์และความรู้ เป็นแรงงานของคนรุ่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า เป็นสำคัญ

๗. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก การเกิดขึ้นการคงอยู่และการเติบโตที่ยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของชุมชน กล่าวคือสมาชิกต้องร่วมกันคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำงานและร่วมรับผิดชอบ

แนวคิดวิสาหกิจชุมชนที่กรมการพัฒนาชุมชน ได้น้อมนำแนวทางที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชการที่ ๙ ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาชุมชนเพื่อความยั่งยืน โดยหลักการ “ทฤษฎีใหม่” ๓ ขั้น คือ (ศรีปริยญา ฐปกระจำง, ๒๕๕๖)

ขั้นที่ ๑ มีความพอเพียง เลี้ยงตนเองได้ บนพื้นฐานของความประหยัด และขจัดการใช้จ่าย

ขั้นที่ ๒ รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการการศึกษา และการพัฒนาสังคม

ขั้นที่ ๓ สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

ซึ่งแนวทางดังกล่าวเป็นหลักการที่พึงระลึกถึงอยู่เสมอ เพื่อให้ผู้ที่ดำเนินการในเรื่องวิสาหกิจชุมชนได้เข้าใจถึงหลักการและเหตุผลของวิสาหกิจชุมชนที่ถูกต้อง และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในปัจจุบันมีระดับของวิสาหกิจชุมชนที่สอดคล้องตามแนวพระราชดำริ แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน ที่มุ่งเน้นประกอบการเพื่อให้เกิดผลผลิตในการนำไปใช้อย่างพออยู่พอกิน วิสาหกิจชุมชนระดับพัฒนา มุ่งสู่การนำส่วนที่เหลือจากการใช้ในชีวิตรประจำวันแล้ว นำไปแบ่งปัน แลกเปลี่ยน หรือจำหน่ายให้เกิดรายได้เพิ่มขึ้น และวิสาหกิจชุมชนระดับก้าวหน้า มุ่งเน้นสู่การเพิ่มรายได้ มีการลงทุน ขยายการลงทุน ส่งออกผลิตภัณฑ์ มีการจัดสรรผลกำไรเพื่อสวัสดิการชุมชนหรือกิจการสาธารณประโยชน์ มุ่งสู่การเป็นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป

สำหรับในส่วนของปัญหาวิสาหกิจชุมชนนั้น เกิดจากภาครัฐเองที่ทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยกับการพัฒนาแบบสงเคราะห์ ที่ภาครัฐได้นำโครงการต่างๆ ไปให้ชุมชนแบบที่ภาครัฐหรือส่วนราชการนั้นๆ ต้องการ แต่ไม่ได้เป็นความต้องการหรือชุมชนมีความพร้อมที่จะทำโครงการทั้งหลายเหล่านั้น ทำให้โครงการไม่เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ชาวบ้านจึงเข้าใจว่า วิสาหกิจชุมชนเป็น “โครงการ” ที่รัฐไปบอกชาวบ้านให้รวมตัวกันทำ โดยจะให้การสนับสนุน ซึ่งการสนับสนุนที่ชาวบ้านคิดเป็นอย่างอื่นไม่ได้นอกจากงบประมาณที่จะตกลงชุมชนในรูปเงินให้เปล่าหรือเงินกู้เงินยืม

วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดจากชุมชน ที่ต้องการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจการต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นการประกอบการ บริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ไม่ได้ต้องการทำธุรกิจเต็มรูปแบบ แต่เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิก ซึ่งถ้าทำคนเดียวจะทำได้ หรือถ้าไปรวมกับสหกรณ์ใหญ่ๆ ก็ลำบาก เป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้ตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งสร้างภูมิคุ้มกันให้กลุ่ม ให้ชุมชน

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.๒๕๔๘ พระราชบัญญัติฉบับนี้มีเจตนารมณ์ให้เป็นกฎหมายเพื่อบูรณาการหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน ให้เข้ามาร่วมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบและเป็นเอกภาพ เพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ มีเศรษฐกิจเข้มแข็ง พร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคตไม่ว่าในระดับใด และสามารถเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป มีสาระสำคัญ คือ

๑. ให้มีการจดทะเบียนรับรองวิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่จะขอรับการส่งเสริมตามพระราชบัญญัตินี้ โดยยื่นขอจดทะเบียนต่อกรมส่งเสริมการเกษตร

๒. ให้มีคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้มีการเสริมวิสาหกิจชุมชนเป็นเอกภาพ โดยกำหนดให้มี

๒.๑ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๒๘ คน ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรีหรือรองนายกรัฐมนตรีที่ได้รับการมอบหมายเป็นประธานกรรมการจากส่วนราชการและหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รัฐมนตรีจาก ๕ กระทรวง คือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวงพาณิชย์, กระทรวงมหาดไทย, กระทรวงอุตสาหกรรม อธิบดีจาก ๔ กรม คือ กรมพัฒนาชุมชน, กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ, กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, กรมสรรพากร ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ผู้จัดการธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ผู้อำนวยการธนาคารออมสิน ผู้แทนวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๑๐ คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน โดยมีอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร และอธิบดีกรมการพัฒนาชุมชน แต่งตั้งผู้แทนจากกรมส่งเสริมการเกษตรและคณะกรรมการพัฒนาชุมชนหน่วยงานละ ๑ คน เป็นผู้ช่วยเลขานุการ

๒.๒ คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดจำนวน ๒๐ คน ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือรองผู้ว่าราชการจังหวัดที่ได้รับมอบหมายเป็นประธานกรรมการ ประกอบด้วย หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัด ผู้แทนกรมสรรพากรที่มีสำนักงานตั้งอยู่ในจังหวัด ผู้แทนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารออมสินที่มีสาขาตั้งอยู่ในจังหวัดหน่วยงานละ ๑ คน ผู้แทนวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๖ คน ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน โดยมีเกษตรจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ

๒.๓ คณะกรรมการประสานนโยบายกองทุนเพื่อพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นประธานกรรมการ และกรรมการอื่นอีกไม่เกิน ๑๒ คน โดยมีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นเลขานุการ

๓. ให้คณะกรรมการจัดให้มีมาตรการในการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร

ทฤษฎีทางสังคม

๑. หลักการและแนวคิดทฤษฎีกระบวนการกลุ่ม แนวคิดพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มก็คือ แนวคิดในทฤษฎีภาคสนาม ของเคิร์ท เลวิน ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มคนเพื่อนำความรู้ไปใช้ใน

การปรับเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมของคน ที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความสัมพันธ์และการพัฒนาการทำงานของกลุ่มคนให้มีประสิทธิภาพ สรุปได้ดังนี้

๑.๑ พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม

๑.๒ โครงสร้างของกลุ่มจะเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีลักษณะแตกต่างกัน และจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสมาชิกกลุ่ม

๑.๓ การรวมกลุ่มจะเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มในด้านการกระทำ ความรู้สึก และความคิด

๑.๔ สมาชิกกลุ่มจะมีการปรับตัวเข้าหากันและจะพยายามช่วยกันทำงานโดยอาศัยความสามารถของแต่ละบุคคลซึ่งจะทำให้การปฏิบัติงานลุล่วงไปได้ตามเป้าหมายของกลุ่ม

๒. สำหรับโครงสร้างของสังคมไทย สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วนคือ

สังคมชนบท (กลุ่มปฐมภูมิ) จัดว่าเป็นโครงสร้างที่สำคัญที่สุดของสังคมไทย เพราะเป็นสังคมที่เป็นส่วนใหญ่ของประเทศ สังคมชนบทเป็นการรวมกลุ่มแบบอรูปนัยของกลุ่มปฐมภูมิ มีการติดต่อกันแบบตัวถึงตัว สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมซึ่งคล้ายคลึงกัน ทำให้สถานภาพและบทบาทของคนในสังคมชนบทไม่แตกต่างกันมาก มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่น สมาชิกของสังคมทำหน้าที่สอดคล้องต่อเนื่องกันอย่างราบรื่น และมีค่านิยมในเรื่องคุณความดีทางศาสนาเป็นตัวควบคุมความประพฤติทางสังคมของชนบทหรือที่เราเรียกกันว่าจารีตนั่นเอง

สังคมเมือง (กลุ่มทุติยภูมิ) ข้อแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมืองได้แก่ จำนวนกลุ่มขององค์การที่มีมากในสังคมเมืองหลวง หลักเกณฑ์การพิจารณาสถานภาพทางสังคมของบุคคลในเมืองหลวง ขึ้นกับฐานะทางเศรษฐกิจ อำนาจและความเกี่ยวข้องทางการเมือง และระดับการศึกษาซึ่งผิดจากเกณฑ์ของสังคมชนบท นอกจากนั้นแล้วโครงสร้างชนชั้นทางสังคมในเมืองหลวง คือประกอบด้วยกลุ่มคนที่เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลเก่าและขุนนาง ค่านิยมของคนเมืองหลวงนั้นจะเน้นหนักเรื่องอำนาจและความมั่งคั่งมากกว่าชาวชนบท มีความต้องการยกระดับตัวเอง จากชั้นสังคมเดิมไปสู่ชั้นที่สูงกว่า โดยอาศัยปัจจัยหลายประการ เช่น ฐานะทางการเงิน การศึกษา อำนาจทางการเมือง และสิทธิต่างๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน

๑. นุรน์จมาล် แวโด (๒๕๕๗) ได้ศึกษาเรื่อง "ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนราธิวาส " พบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จด้านสิ่งแวดล้อมภายในองค์กร ในภาพรวมคือ ความสามารถในการบริหารจัดการ เป็นส่วนสำคัญ รองลงมาเป็นด้านภาวะผู้นำที่ดี มีความน่าเชื่อถือ มีความรู้ความสามารถ และทัศนคติของสมาชิกที่มีต่อองค์กรของตน

๒. นงคราญ กาญจนประเสริฐและคณะ (๒๕๕๗) ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการแบบบูรณาการ เพื่อพัฒนาอาชีพเชิงวิสาหกิจชุมชนองค์กรบริหารส่วนตำบลมะตูม” เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาระบบบริหารจัดการแบบบูรณาการ ระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานราชการและองค์การต่างๆที่มีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาอาชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประชุมสร้างความ

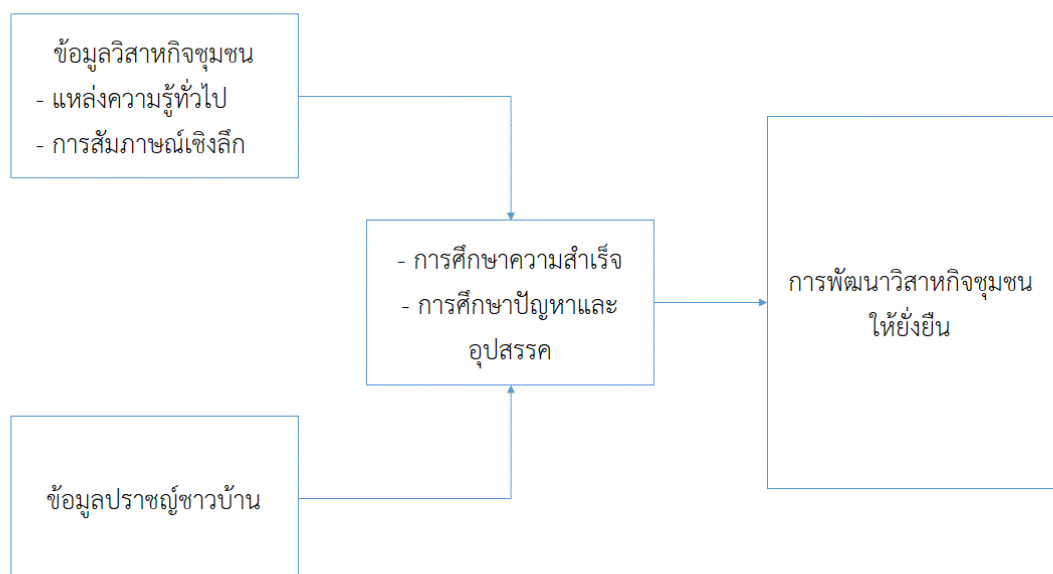
เข้าใจระหว่างผู้วิจัยและพหุภาคี ที่เกี่ยวข้อง การจัดเวทีประชาคมสัมภาษณ์เพื่อรับทราบปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพของชุมชนมีทุน ภูมิปัญญา ทรัพยากรท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ประชาชนมีความต้องการที่จะพัฒนาอาชีพเสริม ได้แก่ แปรรูปผลิตภัณฑ์อาหาร หัตถกรรมพื้นบ้าน ปลูกพืชการเกษตร และการประมงน้ำจืด การบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลตามหลักธรรมาภิบาล อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งควรปรับปรุงความร่วมมือของบุคลากรในองค์การ การมีส่วนร่วมของประชาชน การบริหารอย่างโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ เป็นต้น แนวทางการพัฒนา คือ การยึดหลักธรรมาภิบาล ปรับกระบวนทัศน์ของบุคลากรและประชาชน ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการทำงานและร่วมมือกันพัฒนาในทิศทางเดียวกับการพัฒนาของจังหวัด

๓. วิทยา จันทะวงศ์ศรี (๒๕๔๗) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษารูปแบบการบริหารงานและกิจกรรมต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด การสะสมทุน การบริหารจัดการองค์การ การบริหารการเงินและเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จากการนำแนวทางเลือกวิสาหกิจชุมชนไปปรับใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการดำเนินกิจกรรมในชุมชนโดยเปรียบเทียบจากกรณีตัวอย่างกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ๒ กลุ่ม ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยหลักที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กระบวนการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน ความเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมของชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ตัวสมาชิก การบริหารจัดการและข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุดของแนวคิดการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน คือ หลักแห่งการพึ่งตนเองของชาวบ้าน รวมทั้งการได้รับความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน

๔. กนกพร นิมลสี (๒๕๕๕) ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น จำแนกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุประสงค์และผลกระทบทั้งหลาย และอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นนามธรรม คือ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขสงบให้กับชีวิตมนุษย์ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถูกนำไปพัฒนาท้องถิ่น หรือสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่เพื่อนำไปใช้ ในการยกระดับองค์ความรู้และความสามารถมาสู่การพัฒนาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน โดยลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ๕ ประการ คือ ๑. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ๒. มีลักษณะผสมผสาน ๓. มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อ ๔. เน้นการปฏิบัติที่ถูกทำนองครองธรรมและพฤติกรรมมนุษย์ และ ๕. เน้นพฤติกรรมกลุ่มของหน่วยงานสังคมและสถาบันสังคม หรือสรุปว่าภูมิปัญญาเป็นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยทั้ง ๕ คุณลักษณะนี้ผู้ประกอบการวิสาหกิจสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในแต่ละสถานการณ์ภายใต้บริบทของแต่ละพื้นที่นั้นๆ รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ซึ่งความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์จากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา ส่วนเงื่อนไขของความสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่ ความรู้ด้านการจัดการความรู้ วัฒนธรรมองค์กร ภาวะผู้นำ และโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งสิ่งที่ค้นพบจากการวิจัย คือ การพึ่งตนเองของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

๕. ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร (๒๐๑๐) ได้อธิบายถึงปัญหาของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยว่า ปัญหาของผู้ประกอบการ คือ ๑) เกิดจากนโยบายภาครัฐ และสิ่งที่รัฐสนับสนุน ไม่สามารถตอบสนองความต้องการและความเป็นจริงของการเปลี่ยนแปลงทางอุตสาหกรรมวิสาหกิจได้ ๒) มีปัญหาทางการเงิน เช่น ไม่สามารถยืมเงินจากสถาบันการเงินได้ ๓) ขาดความรู้ความสามารถด้านต่างๆ ๔) ปัญหาด้านแรงงาน โดยเฉพาะทักษะแรงงานที่หายาก และแรงงานมีอัตราการเข้า - ออก จากงานสูง และ ๕) ขาดความรู้ความเข้าใจทางการตลาด นอกจากนี้ เฉลิมพล จตุพร ศุภพร ไทยภักดี ปราโมทย์ สฤชดีนิรันดร์ และสาวิตรี รังสิภัทร์ (๒๕๕๐) ได้ศึกษาการพัฒนาอย่างยั่งยืนของเกษตรกร ชุมชน และวิสาหกิจชุมชน ที่อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี โดยผลการศึกษาพบว่าในส่วนของวิสาหกิจชุมชน จะต้องปรับปรุงการดำเนินงานในเรื่องการตลาด การบริหารการผลิต กระบวนการจัดการสินค้า และความรับผิดชอบต่อชุมชน

กรอบแนวคิดของการวิจัย

สรุป

การดำเนินการวิสาหกิจชุมชนนั้น มีพื้นฐานมาจากหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการที่ให้คนทุกคนได้รู้จักวิถีชีวิตของการอยู่อย่างพอเพียงตามความสามารถของแต่ละคน หรือแต่ละครอบครัว โดยเริ่มจากตัวเอง ครอบครัว จนมาสู่ชุมชน เกิดการรวมกลุ่มที่ดูแลช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันกัน สร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ทุกคนสามารถใช้ชีวิตให้อยู่รอดได้ในทุกสถานการณ์ และเมื่อครอบครัวเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง ก็จะทำให้ประเทศชาติเข้มแข็งได้ทั้งภาคสังคมและภาคเศรษฐกิจ

สำหรับวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทยนั้นได้ถือกำเนิดขึ้นมาจากรูปแบบต่างๆ ทั้งจากการรวมกลุ่มกันในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจน จากการส่งเสริมของภาครัฐในการดูแลช่วยเหลือราษฎรในพื้นที่ชนบท และกระทั่งเกิดจากการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นในลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นในอาชีพดั้งเดิม ดังนั้นความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนจึงมีปัจจัยที่สำคัญหลายด้านด้วยกัน เช่น ความสำเร็จจากการบริหารจัดการที่ดี การมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง สมาชิกในกลุ่มมีทัศนคติที่ดีต่อการร่วมมือในการดำเนินงาน ความรู้และภูมิปัญญาของการสร้างผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณภาพเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค เป็นต้น

บทที่ ๓

รูปแบบวิสาหกิจชุมชน และข้อมูลปราชญ์ชาวบ้าน

การศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณี วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม สกลนคร ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีลักษณะเป็นกรณีศึกษา (Case Study) ด้วยวิธีการแสวงหาความรู้ความจริงเชิงประจักษ์ (Empirical Inquiry) ที่เป็นลักษณะความจริงทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะบางประการที่เกิดขึ้นในครอบครัว ชุมชน องค์กรหรือสังคมใดๆ สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ศึกษาเฉพาะวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร ที่มีความยั่งยืนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

การนำเสนอสาระสำคัญในบทนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูล และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน โดยมีข้อมูลที่ศึกษาดังนี้

รูปแบบวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ชาวบ้านใช้ในการผลิตของกินหรือของใช้โดยวิธีการผลิตที่ไม่ได้ซับซ้อน ใช้วัตถุดิบที่หาได้ง่ายในชุมชน และมุ่งตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก หากมีช่องทางและความเป็นไปได้ในทางธุรกิจจึงค่อยขยายไปสู่ตลาดภายนอกชุมชน ทั้งนี้วิสาหกิจชุมชนมีลักษณะใกล้เคียงกับ “ธุรกิจชุมชน” ในประเด็นการซื้อขายสินค้าหรือบริการ และมีความเชื่อมโยงกับ “เศรษฐกิจชุมชน” ในประเด็นอุปสงค์และอุปทานระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิตทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทว่ายังอยู่บนฐานคิดของ “เศรษฐกิจพอเพียง” เลี้ยงตนเองในครอบครัว เมื่อเหลือจึงแบ่งปันให้คนอื่น เมื่อมีความก้าวหน้ามากขึ้นจึงค่อยเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย พร้อมกับประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนเพื่อขยายธุรกิจไปสู่ตลาดภายนอกชุมชน (เสรี พงศ์พิศ, ๒๐๐๗ : ๒๐๕-๒๑๘)

ดังนั้นวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นเครื่องมือการจัดการทุนของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน ทั้งยังใกล้เคียงกับขบวนการ “สหกรณ์” ซึ่งเป็นกิจกรรมทางธุรกิจของสมาชิก โดยสมาชิก และเพื่อสมาชิก ในที่สุดก็อาจพัฒนาต่อยอดเป็น “วิสาหกิจขนาดกลางและย่อม” ได้ในอนาคตหากมีความพร้อมเพียงพอ

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๔๕) ได้กล่าวไว้ว่าคำว่า “วิสาหกิจ” แปรจากภาษาอังกฤษว่า “Enterprise” ซึ่งแปลว่า “การประกอบการ” แต่ในปัจจุบันมีคำว่า “วิสาหกิจชุมชน” (SMCE: Small and Micro Community Enterprise) เกิดขึ้น ซึ่งผู้คนเริ่มหันมาให้ความสำคัญกับ

วิสาหกิจชุมชนจนกล่าวได้ว่าเป็นยุคแห่งวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่มุ่งแปรรูปผลผลิตตามธรรมชาติ หรือสร้างผลิตภัณฑ์หรือผลิตผลโดยครอบครัวในชุมชน โดยองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เพื่อการบริโภคและสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนโดยมีหลักการคิดที่สำคัญคือ สร้างความหลากหลายของผลผลิตและผลิตภัณฑ์ในชุมชน เพื่อการบริโภคแบบพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายให้ครอบครัว สร้างเสริมสุขภาพอนามัยที่ดีให้ตนเอง และมีคุณธรรมรับผิดชอบต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมในชุมชน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ด้านกำไรสูงสุดและเอาเปรียบผู้บริโภค วิสาหกิจชุมชนไม่ถือเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงทำให้มีปัญหาในการดำเนินธุรกิจ ด้วยเหตุนี้ มาตรา ๓ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ จึงได้ถูกประกาศใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยระบุว่า “วิสาหกิจชุมชน” หมายความว่า กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน และรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็นนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อ การพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการประกาศกำหนด และให้ความหมายของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ว่า หมายถึง คณะบุคคลที่รวมตัว กันโดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อประโยชน์ในการดำเนิน งานของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย

กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้ความหมาย วิสาหกิจชุมชน (community enterprise) หมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็นนิติบุคคลในรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อ การพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ซึ่งความหมายวิสาหกิจชุมชนโดยสรุปก็คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ "ทุนของชุมชน" อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง "ทุนของชุมชน" ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลิตผล ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม (กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นพี่เป็นน้องไว้ใจกัน)

ซึ่งวิสาหกิจชุมชน สามารถที่จะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทหลัก เพื่อให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของวิสาหกิจชุมชนที่แท้จริงในแต่ละประเภท กล่าวคือ

วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน คือ วิสาหกิจชุมชนที่เน้นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองแบบพอเพียง โดยจะเป็นการผลิตเพื่อการกินการใช้ในครอบครัวหรือในท้องถิ่น ได้แก่ ข้าว อาหารสมุนไพร พืช ไร่ ของใช้ (หมายถึง แชมพู น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่) ซึ่งชาวบ้านทั่วไปจะสามารถทำได้ในชีวิตประจำวัน

วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า คือ วิสาหกิจชุมชนที่มีการผลิตสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีสูตรเด็ดเคล็ดลับ หรือมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีการผลิตได้มาตรฐาน สามารถนำไปจำหน่ายแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าในตลาดทั่วไปได้

ข้อมูลปราชญ์ชาวบ้าน

๑. รายชื่อปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และที่อยู่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘ ของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ วันที่ปรับปรุงข้อมูลล่าสุด : ๒๒ กันยายน ๒๕๕๘ (อ้างอิง : เว็บไซต์ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ https://www2.opsmoac.go.th/ewt_news.php?nid=11121&filename=index)

๒. รายชื่อปราชญ์ จังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร

ชื่อ คุณศราวุธ วันนาสุข อายุ ๒๒ ปี

คติ “จงตั้งจุดหมายไว้ที่ดวงจันทร์ หากเราเดินไปไม่ถึง เราก็จะอยู่ท่ามกลางดวงดาว”

ปราชญ์ในด้าน เยาวชนต้นแบบ อนุรักษ์ป่าและธรรมชาติ

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๒๑ บ้านดงป่ายูง ตำบลนาถ่อน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ ประสิทธิ์ คำมุงคุณ อายุ ๕๖ ปี

คติ “ไม่มีความจนในหมู่คนขยัน”

ปราชญ์ในด้าน การปลูกผักหวานป่าแบบผสมผสาน

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๒๖๕ บ้านนิคมทหารผ่านศึก ซอย ๘ ตำบลอุ่มเหม้า อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๐๐๐

ชื่อ อาจารย์ ดาวเรือง ออดไธสง อายุ ๕๖ ปี

คติ “คนเราจะไม่สามารถถึงจุดหมาย หากไม่เดิน”

ปราชญ์ในด้าน การปลูกและอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๓๘ บ้านพิมาน หมู่ ๑ ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ สราวุธ ธนะขาว อายุ ๒๙ ปี

คติ “สิ่งดีๆมีไว้แบ่งปัน ดีกว่าปล่อยให้ตายเปล่าไปกับเรา”

ปราชญ์ในด้าน การแปรรูปหญ้าแฝก

ที่อยู่ บ้านสุขเกษม หมู่ ๗ ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ พักสุดา วงศ์ตาพรหม อายุ ๕๔ ปี

คติ “คำพูดสั้นกร้อยพัน ไม่สู้ลงมือทำครั้งเดียว”

ปราชญ์ในด้าน การทำผ้าฝ้ายทอมือ เย็บมือ

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๔๑ หมู่ ๑ บ้านพิมาน ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ หอมหวาน วงศ์สุขะ อายุ ๔๗ ปี
 คติ “ทำผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ สวยทนใช้นาน สร้างงานให้ชุมชน”
 ปราชญ์ในด้าน การทำไม้ไผ่ประดิษฐ์
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๕ หมู่ ๑ บ้านพิมาน ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม
 รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ ยงยุทธ ชัยต้นเชือก อายุ ๖๑ ปี
 คติ “สืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อลูกเพื่อหลาน เพื่อความเป็นไทย”
 ปราชญ์ในด้าน การอนุรักษ์ควายไทย
 ที่อยู่ บ้านสุขเกษม หมู่ ๗ ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์
 ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ นำชัย วงศ์ศรีธาตุ อายุ ๔๗ ปี
 คติ “คนเราถ้าจะเดิน ต้องเดินด้วยหัว อย่าเดินด้วยเท้า”
 ปราชญ์ในด้าน การอนุรักษ์ควายไทย
 ที่อยู่ บ้านสุขเกษม หมู่ ๗ ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์
 ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ ศรีจันทร์ วงศ์นายโกฏ อายุ ๖๒ ปี
 คติ “ความรู้ไม่มีขาย อยากรู้ต้องศึกษาอย่างจริงจัง”
 ปราชญ์ในด้าน ปลูกพืชสมุนไพรพื้นบ้าน
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๘๓ บ้านจอมมณี หมู่ ๔ ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัด
 นครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ ประไพ คำพิลา อายุ ๕๖ ปี
 คติ “ใช้ความรู้เป็นทางในการดำเนินชีวิต”
 ปราชญ์ในด้าน การเลี้ยงกบแบบธรรมชาติ อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๑๓๔ หมู่ ๖ บ้านนาปกครอง ตำบลนาแก อำเภอนาแก จังหวัด
 นครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ ชูมา เกษรราช อายุ ๓๒ ปี
 คติ “เสียงหัวเราะจากสิ่งเหลือใช้ กลายเป็นประโยชน์มหาศาล”
 ปราชญ์ในด้าน การเลี้ยงกบแบบธรรมชาติ อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมือง
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๒๙ หมู่ ๖ ตำบลโพทอง อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม
 รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๓๐

ชื่อ อาจารย์ ดำรง พ่อคำจันทร์ อายุ ๕๒ ปี
 คติ “ถ้ารู้จักพอก็คือเป็นสุขทุกสถาน”
 ปรากฏในด้าน เกษตรผสมผสาน ลดต้นทุนการผลิตข้าว ผลิตภัณฑ์หญ้าแฝก
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๔๙ หมู่ ๗ บ้านสุขเกษม ตำบลพิมาน อำเภอนาแก จังหวัด
 นครพนม รหัสไปรษณีย์ ๔๘๑๑๐

ชื่อ อาจารย์ ทศนีย์ รัตนรามา อายุ ๖๗ ปี
 คติ “ทำทุกอย่างให้สำเร็จ ด้วยความอดทน”
 ปรากฏในด้าน แพทย์แผนไทย สมุนไพรไทย อนุรักษ์ป่าเพื่อคนรุ่นหลังและ
 สิ่งแวดล้อม
 ที่อยู่ ๒๙ อารงประสิทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม รหัสไปรษณีย์
 ๔๘๐๐๐

ชื่อ อาจารย์ วันเพ็ญ กุดวงศ์แก้ว อายุ ๓๔ ปี
 คติ “หารายได้จากสิ่งแวดล้อม(ป่า) อย่างยั่งยืน”
 ปรากฏในด้าน การปลูกและเพาะชำพันธุ์ไม้พื้นเมือง การเพาะชำผักหวานป่า ไม้หายาก
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๒๓๙ หมู่ ๕ ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
 รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๔๐

ชื่อ อาจารย์ พลวัติ โณนาสา อายุ ๕๑ ปี
 คติ “ความเพียรคือนักสู้ ความรู้คือนักปราชญ์ คนฉลาดเป็นนักคิด”
 ปรากฏในด้าน ปลูกผักหวานป่า การผลิตข้าวพื้นเมือง ไร่นาสวนผสม
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๑๔๗ บ้านนาม่อง หมู่ ๑ ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัด
 สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๔๐

ชื่อ อาจารย์ ราศี พลราชม (สาบเกริง) อายุ ๕๗ ปี
 คติ “ต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก”
 ปรากฏในด้าน สมุนไพร ทำผงนัว ไร่นาสวนผสม
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๑๒๖ บ้านกุดแฮด หมู่ ๕ ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัด
 สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๔๐

ชื่อ อาจารย์ อุ่นเรือน จันทวีไล อายุ ๔๒ ปี
 คติ “จะทำให้ดู จะอยู่ให้เห็น”
 ปรากฏในด้าน การอนุรักษ์ฝ้ายย้อมครามไทเท็งกู
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๑๕๔ บ้านนาเตือ หมู่ ๑๓ ตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัด
 สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๘๐

ชื่อ อาจารย์ ประนอม ชัยชมภู อายุ ๖๕ ปี
 คติ “เสียสละเพื่อส่วนรวม เอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน”
 ประชาชนในด้าน สมุนไพร
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๒๕๒ บ้านพังโคร หมู่ ๘ ตำบลพังโคน อำเภอพังโคน จังหวัด
 สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๖๐

ชื่อ อาจารย์ สิง ช่วงทิพย์ อายุ ๖๒ ปี
 คติ “ทำวันละนิด ดีกว่าคิดแล้วไม่ทำ”
 ประชาชนในด้าน สมุนไพร
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๒๑๘ บ้านบัว หมู่ ๖ ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
 รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๔๐

ชื่อ อาจารย์ พิมพ์ โถตันคำ อายุ ๕๑ ปี
 คติ “ไฟไหม้ไหน ให้เอาน้ำบ้านนั้นมอด ตาบอดบ้านไหน ให้เอายาบ้านนั้นใส่”
 ประชาชนในด้าน เกษตรผสมผสาน ปลูกข้าวพื้นเมือง ปลูกบัวธรรมชาติ
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๔๒ บ้านนาม่อง หมู่ ๑๕ ตำบลนาม่อง อำเภอกุดบาก จังหวัด
 สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๔๐

ชื่อ อาจารย์ ธวัชชัย กุณวงศ์ อายุ ๕๐ ปี
 คติ “สืบสานตามรอยพ่อ”
 ประชาชนในด้าน เกษตรผสมผสาน
 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ๑๔๙/๗ บ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
 รหัสไปรษณีย์ ๔๗๑๔๐

แนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน

แนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์มาตลอดช่วงอายุคน ได้เห็นทั้งสิ่งที่ดีและไม่ดี การประสบความสำเร็จและความล้มเหลว จนได้แนวคิดที่มีมุมมองอันเป็นประโยชน์ให้แก่ชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ แนวคิดดังกล่าวได้รวบรวมจากปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ผ่านการใช้ชีวิตในภูมิภาคนี้ ได้เห็นได้ประสบกับเหตุการณ์ต่างๆมากมายจนกลั่นกรองมาเป็นแนวคิด ซึ่งมีแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านที่น่าสนใจและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปได้ดังนี้

๑. แนวคิดของพ่อมหาอยู่ สุนทรธัย อายุ ๙๐ ปี เสียชีวิตแล้ว จังหวัดสุรินทร์

ครอบครัวอบอุ่นคือรากฐานชีวิต เรียนรู้จากพ่อแม่ทำพออยู่พอกิน เหลือกินแจก ทำให้มีเพื่อน เหลือแจกขายทำให้มีเงิน จึงกลายเป็นครอบครัวที่มีอยู่มีกิน มีเพื่อนและมีเงิน ที่สำคัญที่สุดพ่อมหาอยู่ เชื่อในคำธรรมะที่ว่า “งานคือความสุข ความสุขคืองาน ถ้าอยากมีความสุขก็จงทำงานแล้วเงินทองจะไปไหนเสีย”

พึ่งตนเอง : ทางรอดคนอีสาน ความสำเร็จของพ่อมหาอยู่โดยอาศัยหลักการพึ่งตนเอง โดยมีวิธีการดำเนินการ ดังนี้ ต้องศรัทธาในแนวความคิดพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ต้องออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ใหญ่ ออมเงิน และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ต้องผสมผสานด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

๒. แนวคิด พ่อเซียง ไทยดี ประชาชนชาวบ้านนักวิจัยรุ่นลายคราม จังหวัดสุรินทร์

คิดได้เป็นไท ในปี ๒๕๑๕-๒๕๑๖ ได้เริ่มทดลองด้วยการขุดบ่อเพื่อออมน้ำ โดยการขุดดินทุกวันๆ วันละ ๒ ครั้ง ครั้งแรกตอนเช้า ๒๒๕ หาบ ครั้งที่ ๒ ตอนเย็นอีก ๒๕ หาบ ขุดดินบ้นบ่ออยู่นานถึง ๑๔ ปี ได้บ่อน้ำถึง ๑๒ บ่อในดิน ๗ ไร่ ๓ งาน โดยบ่อแรกมีเนื้อที่ถึง ๒ ไร่ และตั้งใจไว้ว่าจะกักเก็บน้ำเพื่อปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ เริ่มปลูกมะพร้าวและต้นไม้หลากหลายชนิด เลี้ยงปลาเลี้ยงกุ้ง จนชีวิตมีทุกอย่าง พึ่งตนเองได้ และจนเจือแบ่งปันผู้อื่นได้

การเรียนรู้พาไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น พ่อเซียงได้เรียนรู้จากธรรมชาติตลอดเวลา อาศัยการเรียนรู้จากของจริงด้วยการทดลองทำอย่างมี สมาธิ และกำกับด้วยสติ ประหยัด อดออมใช้เวลาให้มีประโยชน์สูงสุด ไม่กินไม่ใช้เกินจำเป็นรู้จักการประมาณตนรู้จักความพอดี ทำงานด้วยความตั้งใจทำจริงจัง ทำต่อเนื่อง ไม่กลัวปัญหา ทำให้มีความรู้ความสามารถ มีความกล้าหาญ ล้มแล้วลุก คั้นคว่ำทดลองจนสำเร็จจุล่งไปมากมาย

เจริญตามรอยยุคลบาทในการขยายเครือข่ายทางเศรษฐกิจพอเพียง พ่อเซียงได้ขยายแนวความคิดพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง พร้อมแสดงรูปธรรมจากสวนของตนเอง ในปี ๒๕๓๙ จึงได้ตั้งกลุ่มฟื้นฟูการเกษตร และขยายเครือข่ายออกไปเรื่อยๆ จนมีสมาชิกกว่า ๗๐ ครอบครัวในขณะนั้น โดยมีได้มีหน่วยงานใดมาให้ทุนในการสนับสนุนการเรียนรู้และจัดการแต่อย่างใด แต่อาศัยความสนใจ ความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งความคิดและความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ทำให้มีการพบปะ ระดมสมองกันอย่างสม่ำเสมอ มีการลงขันเป็นเงิน ๕ เดือนๆ ละ ๑๐๐ บาท ทำให้มีเงินทุนค่ารถ ค่าน้ำมันไปดูงาน พ่อมหาอยู่ พ่อผาย พ่อคำเตื่อง พ่อสุทธิพันธ์ และพ่อจันทร์ที่ จนได้ความคิดและรูปธรรม การพึ่งตนเองและพึ่งพากัน ช่วยให้สมาชิกคิดได้ และทดลองทำ หลายคนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น มีความหวัง และมีความสุขเหมือนดังที่ พ่อเซียงได้ทำสำเร็จมาแล้ว

พ่อเซียงเป็นผู้จุดประกายและเป็นแกนหลักในการระดมความคิด ร่วมกับความคิดของพ่อคำเตื่อง ในการปลูกพืชทุกอย่างที่จะกินจะใช้แล้ว จะไม่ลำบาก พ่อเซียงสรุปบทเรียนของตนเองว่า **“มีกินใช้ ได้กินกิน เราก็รวย กินกินได้ ใช้กินมี เราก็จน”**

“ความสุขคือการทำงานอย่างบริสุทธิ์ที่สุด โดยไม่ทำให้ใครเดือดร้อน” ทุกวันนี้ภรรยาพ่อเซียงจะนำของไปขายตั้งแต่ตี ๓ ส่วนพ่อเซียงจะตื่นแต่ตี ๕ สานแหและทำสวนจนถึง ๙ โมงและหยุดกินข้าวเช้าหลังจากนั้นจะพักผ่อน และอ่านหนังสือ ช่วงบ่ายจะรอรับคนมาพูดคุยหรือดูงาน ช่วงเย็นจะใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว ชีวิตของพ่อเซียง ไทยดี นับเป็นตัวอย่างของชีวิตที่มีความสุขครบทุกด้าน กล่าวคือ มีหลักประกันในชีวิตทั้ง ๔ ปัจจัย ทรัพย์สินเงินทอง และเกิดแก่เจ็บตาย มีผู้ดูแล มีสุขภาพกายและใจที่แข็งแรง มีครอบครัวที่อบอุ่น มีชุมชนที่เข้มแข็ง มีความภาคภูมิใจ มีอิสระ เข้าถึงธรรมะ และธรรมชาติ

ฝากบอกสังคม “คนที่มีอยู่ มีกิน มีใช้ จะมีกับคนขยันคิดขยันทำอย่างมีสติ”
อย่าเสียใจในชีวิตที่ผิดพลาด อย่าประมาทในชีวิตที่สดใส

เกียรติที่ได้รับอย่าด่วนล้มความหวังที่ตั้งใจ ตั้งต้นใหม่ในชีวิตนี้

ยังทัน

๓. แนวคิดของพ่อทองหล่อ เจนโรสง จังหวัดบุรีรัมย์

คิดได้เอง ๕ ปี เห็นผล หลังจากที่ได้คิดได้ในปี ๒๕๒๗ พ่อทองหล่อ ก็ลงมือทำเกษตรผสมผสานอย่างจริงจัง ปี ๒๕๓๒ ก็เป็นไปตามที่ฝันไว้กล่าวคือ ด้านเศรษฐกิจ พบว่ามีอยู่มีกินครบทุกอย่างทั้งผัก ผลไม้ สมุนไพร เห็ด ไม้ใช้สอย ตลอดจนทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา แต่ละวันไม่มีรายจ่าย มีเหลือกินเหลือแจก แลกเปลี่ยนกันในเครือข่าย เหลือกินเหลือแจกได้ขาย นำเงินมาปลดหนี้ปลดสิน และออมไว้ในออมทรัพย์หมู่บ้าน จนหนี้สินที่เคยมีค่อยๆลดลง เงินออมค่อยๆเพิ่มขึ้น

ด้านสังคม สังคมที่สมาชิกพึ่งตนเองได้ ย่อมกลับมาพึ่งตนเองได้อย่างรวดเร็ว สามารถฝึกการมีวินัย ในการตรงต่อเวลา ความซื่อสัตย์รวมทั้งการพัฒนาความสามัคคี ด้วยการออมทรัพย์ร่วมกัน เมื่อได้ออมทรัพย์ ร่วมกันก็ได้ทำให้เกิดเงินทุนในหมู่บ้าน สามารถช่วยสมาชิกที่แข็งแรงแล้ว ขยายงานได้กว้างขวางได้มากยิ่งขึ้น กำลังส่งดอกเบียและเป็นตัวอย่างแก่สมาชิกคนอื่นๆ ทำให้สมาชิกมีเงินปันผล ดอกผลจำนวนหนึ่งสามารถมาจัดสวัสดิการแก่สมาชิก ดังเช่นที่บ้านหายโศกกำลังทำอยู่

ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าการอมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ทำให้พ่อทองหล่ออยู่มีกินมีเพื่อนมีเงินและสุขภาพดี เมื่อคิดได้เช่นนี้ น้ำเพื่อการเกษตรของพ่อทองหล่อ ค่อยๆเพิ่มขึ้น จนตอนนี้มี ๗ สระพอใช้ตลอดปี ชาวบ้านหายโศกทั้ง ๑๕๐ ครอบครัว มีสระน้ำทุกครอบครัวต่ำสุด ๑ สระ สูงสุด ๗ สระและมีการขยายสระน้ำ ออกไปนอกหมู่บ้านหลายร้อยสระ ดินดีขึ้นจากการเลี้ยงสัตว์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา หมู เห็ด เป็ด ไก่ วัว ควาย และใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ทำให้ดินดำและนุ่มขึ้น ปลุกต้นไม้ขึ้นง่ายโตไว มีต้นไม้ยืนต้นทั้งผักผลไม้ไว้ใช้สอย นับไม่ถ้วน ทำให้จากเดิมที่แต่ละบ้านมองเห็นกัน เดียวนี้มองไม่เห็นกันเพราะทุกครอบครัวทำเกษตรผสมผสาน ที่สำคัญการทำแบบนี้ช่วยให้ ลด ละ เลิก ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า และปุ๋ยเคมีลงได้ ทำให้ไม่ต้องเสี่ยงต่อสารพิษเหล่านี้ มีสมุนไพร เพื่อบกกัดสุขภาพอนามัยของครอบครัวและญาติสนิทมิตรสหาย ช่วยให้สุขภาพอนามัยดีขึ้น รวมทั้งประหยัด รายจ่าย

ด้าน ภูมิปัญญา การที่เครือข่ายมีการประชุมอยู่เป็นประจำ ทั้งภายในหมู่บ้าน เครือข่ายระดับตำบล เครือข่ายระดับอำเภอ เครือข่ายในจังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งเครือข่ายพหุภาคีภาคอีสานทำให้มองเห็นแนวทางการ พึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง มีความชัดเจนแล้วนำไปปฏิบัติขยายผลได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งสามารถคิดค้นและนำภูมิปัญญาดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนา เช่นการย้อมผ้าสีธรรมชาติ การแปรรูปอาหาร และยา

ด้านสุขภาพ การทำแบบนี้ช่วยให้มีอยู่มีกินไม่ขาดอาหาร ได้ออกกำลังกายทุกวัน สมตามวัย ไม่ เจ็บป่วยบ่อย ไม่มีเรื่องกุ่มใจจนนอนไม่หลับ เจ็บป่วยเล็กน้อยมีสมุนไพรรักษาตนเอง อยู่ในสวนที่ร่มรื่นปลอด มลภาวะทั้งยาฆ่าหญ้าและยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมี มีอิสรภาพสูงสามารถกำหนดเวลาของตนเองได้ เกิดความภาคภูมิใจช่วยให้ไม่เหนื่อยง่ายและไม่แก่เร็ว มีปัญญาที่รู้เท่าทัน สามารถเจริญสติสู่ความรู้ที่สูงขึ้น เกิดความสุขทั้ง ทางกาย ทางสังคม ทางใจ และทางสติปัญญา

ข้อมูลสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ในจังหวัดสกลนคร

เล็ก กุดวงศ์แก้ว หรือ “พ่อเล็ก” ปราชญ์ชาวบ้านวัย ๗๐ ปี แห่งบ้านบัว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอนุรักษ์ธรรมชาติสร้างวิถีพอเพียง เป็นผู้ถ่ายทอดแนวคิดการอนุรักษ์และอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักความพอเพียงสร้างชุมชนเข้มแข็งจนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ในอดีตพ่อเล็กเป็นเกษตรกรที่หวังร่ำรวยจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเช่นเดียวกับชาวบ้านส่วนใหญ่ในเวลานั้น หันมาปลูกปอ ทำไร่มันสำปะหลัง พืชไร่ล้มลุกต่างๆ ที่ทางการแนะนำ หรือแม้กระทั่งลักลอบปลูกกัญชา แต่พบว่ายิ่งปลูกยิ่งจน มีภาระหนี้สิน ไม่มีแม่เงินรักษาลูกที่ป่วย จนเป็นเหตุให้ลูกเสียชีวิตด้วยไข้มาลาเรียถึง ๓ คน นี่เองเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทำให้พ่อเล็กกลับมาคิดทบทวนตนเอง พุดคุยปรึกษากับ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ศึกษาภูมิปัญญาดั้งเดิมในการเลี้ยงชีพ และพบว่าแนวคิดที่สำคัญที่สุดคือ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” หรือ “การพึ่งตนเองได้แบบพออยู่พอกิน” โดยอาศัยต้นทุนทางธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่า ภูเขา และภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบผสมผสาน ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด ปลูกข้าว ปลูกพืชผักพื้นบ้านและสมุนไพรกว่า ๒๐๐ ชนิด รวมทั้งไม้ใช้สอยและไม้ผลในที่ดินประมาณ ๕ ไร่ มีการขุดบ่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งและเลี้ยงปลา อีกทั้งมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ควาย วัว ไก่พื้นบ้าน ทำให้พ่อเล็กไม่จำเป็นต้องซื้อหาอาหารเมื่อผลผลิตเหลือจึงนำไปขายสร้างรายได้ ทำให้เริ่มมีเงินออม และปลดหนี้ได้ในเวลาต่อมา พ่อเล็กทดลองทำอยู่ทำกินเช่นนี้นาน ๘ ปี เชื่อมั่นว่านี่คือหนทางในการพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง นอกจากบอกสอนลูกๆ ทุกคนแล้วยังถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชนใกล้เคียงนำไปเป็นแนวทางพึ่งตนเอง

ในปี ๒๕๓๑ พ่อเล็กได้รวมกลุ่มชาวบ้านในชุมชนบริเวณป่าภูพานจัดตั้ง “กลุ่มกองทุนพันธุ์ไม้พื้นบ้าน” เพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์การปลูกพืชพื้นบ้าน เช่น การเพาะพันธุ์กล้าพืชที่กินได้ อาทิ ผักเม็ก ผักต้ว ผักหวานป่า หวาย เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้สมาชิก การเก็บเมล็ดพันธุ์ไม้ใหญ่มาปลูกในพื้นที่ชุมชนเพื่อสร้างป่าธรรมชาติ ฯลฯ ต่อมาในปี ๒๕๓๔ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กลุ่มอินแปลง” เพื่อใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้แลกเปลี่ยน และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่รวมถึงพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเอง ปัจจุบันมีสมาชิก ๕๘ เครือข่าย ครอบคลุมพื้นที่ ๕ จังหวัดภาคอีสาน ได้แก่ สกลนคร นครพนม มุกดาหาร กาฬสินธุ์ และอุดรธานี โดยมีศูนย์ประสานงานหลักอยู่ที่บ้านบัว ตำบลกุดบาก จังหวัดสกลนคร ภายในศูนย์ฯ มีการอบรมให้ความรู้การพึ่งตนเองหลากหลายรูปแบบ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การออมทรัพย์ การแปรรูปอาหารจากพืชพื้นบ้าน เช่น โรงงานน้ำหมักเฒ่า โรงงานผลิตสมุนไพร ช่วยสร้างอาชีพในชุมชนได้อีกทางนอกจากนั้นพ่อเล็กยังให้ความสำคัญกับการศึกษาวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตท้องถิ่นของชาวบ้าน เพื่อส่งต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีค่าสู่ลูกหลานให้รู้จักรักเหง้าและภูมิใจในตนเองจึงได้ตั้ง “กลุ่มเด็กฮักถิ่น” บ้านบัว อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ให้เด็กและเยาวชนเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง เช่น การเดินป่า ศึกษาสมุนไพร การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การเข้าร่วมงานบุญประเพณีต่างๆ ฯลฯ และต่อมาได้จัดตั้งกลุ่มเด็กฮักถิ่นขยายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง

ปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๑) พ่อเล็กยังคงทำงานถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ บูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตแบบพอเพียงและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับชุมชน องค์กร และหน่วยงาน

ต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ได้รับการยกย่องและรางวัลเชิดชูเกียรติมากมาย เช่น รางวัลเกษตรกรดีเด่น ประเภทผู้นำชุมชน ปี ๒๕๓๗ จากหน่วยงานการปฏิรูปที่ดิน จังหวัดสกลนคร รางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทบุคคล ปี ๒๕๔๓ จากบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) รางวัลวัฒนธรรมสัมพันธ์ สาขา วิสาหกิจและธุรกิจชุมชน (เกษตรแปรรูป) ปี ๒๕๕๓ ฯลฯ รวมถึงปี ๒๕๔๒ ได้รับปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ของสถาบันราชภัฏสกลนคร จากการทำคุณประโยชน์ให้กับประเทศชาติ จนเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง

ข้อมูลสัมภาษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดนครพนม และสกลนคร

๑. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด ที่ทำการกลุ่ม เลขที่ ๕๓/๑ หมู่ ๗ ต.ไชยบุรี อ.ท่าอุเทน จ.นครพนม : กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด เดิมเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน กับสำนักงานเกษตรอำเภอท่าอุเทน เมื่อปี ๒๕๔๘ มีนางนวลลออ นครรังสุ เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิกกลุ่ม ๒๕ คน กิจกรรมเด่นของกลุ่ม คือ การผลิตส้มปลาชะโดจำหน่าย และเป็นสินค้าขึ้นชื่อของจังหวัดนครพนม บ้านไชยบุรี มีภูมิประเทศติดกับแม่น้ำสงคราม ทำให้ประชาชนทำอาชีพประมงเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะการจับปลาชะโด ซึ่งมีมากแถบลุ่มแม่น้ำสงครามมาทำอาหารชนิดต่าง ๆ เช่น ทำปลาร้า ปลาแห้ง และส้มปลา(แบบสับ) เดิมก็ทำรับประทานเฉพาะในครัวเรือนและแจกจ่ายญาติ พี่น้อง การคมนาคม สะดวกลูกหลานก็นำไปฝากเพื่อน ๆ ต่างจังหวัด จนทำให้คนทั่วไปรู้จักส้มปลาชะโดซึ่งมีรสชาติอร่อย และต้นตำรับอยู่ที่บ้านไชยบุรีเพียงที่เดียวในประเทศไทย จนปัจจุบัน ส้มปลาชะโดเป็นอาชีพหลักของคนในบ้านไชยบุรีเป็นส่วนใหญ่ ได้รับการอุดหนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ มาช่วยเหลือในด้านการผลิตให้ถูกสุขลักษณะ ให้ความรู้ในการแปรรูปอาหารจากปลาและให้การสนับสนุนในการจัดหาที่จำหน่ายและใช้วัตถุดิบที่ส่งเสริมด้านเงินทุนต่าง ๆ ไปด้วย

เอกลักษณ์ของส้มปลาชะโดบ้านไชยบุรี คือ รสชาติอร่อย ส้มปลาเนื้อแน่นสีขาว ห่อด้วยใบตองสีเขียว สามารถเก็บไว้ได้นานโดยรสชาติไม่เปลี่ยน หรือเมื่อนำออกมารับประทานโดยการนึ่ง ย่าง ทอด รสชาติ ก็จะไม่เค็ม อร่อยกลมกล่อม มีการห่อ/การบรรจุภัณฑ์ที่มีโลโก้รูปปลาชะโด ที่สวยงามสามารถใช้เป็นของฝากได้ การทำส้มปลาชะโด จะเน้นที่ขั้นตอนการผลิตที่สะอาดทุกขั้นตอน ส่วนผสมที่ลงตัว ต้องไม่ใส่เกลือมาก ถ้าใส่เกลือมากจะทำให้เค็มไม่อร่อย การรับประทานส้มปลาชะโด สามารถนำมาบริโภคได้หลายรูปแบบตามความชอบของแต่ละคน จะรับประทานเป็นกับแกล้มแบบดิบ ทอด นึ่ง ปิ้ง/ย่าง ก็ได้ โดยเฉพาะการปิ้ง/ย่าง ถ้าจะให้อร่อยเวลาปิ้งหรือย่าง ไม่ควรเอาใบตองออกหมด ควรปิ้ง/ย่างไฟทั้งใบตอง จะทำให้ส้มปลามีกลิ่นหอมรสชาติอร่อย รับประทานกับพริกสด กระเทียมสด จะยิ่งเพิ่มรสชาติมากยิ่งขึ้น

การดำเนินงานของกลุ่มซึ่งมีสมาชิกอยู่จำนวน ๒๕ คนนั้น กลุ่มใช้วิธีการจ้างแรงงานสมาชิกในการผลิต และจัดสรรเงินที่ได้รับจากการดำเนินการจำหน่ายปลาสดและผลิตภัณฑ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยจะมีการแบ่งภารกิจกันทำ เช่น ซ้ำหาละปลา ตัดใบตอง ห่อปลา และส่งตลาด เทคนิคการทำส้มปลาชะโด เมื่อซ้ำหาละเนื้อปลาได้แล้วจะนำมาล้างน้ำเกลือและล้างน้ำสะอาดนำมาบดแล้วนำมาผัดใส่เครื่องปรุง น้ำปลา กระเทียม ข้าวเหนียว นำมาปั้นแล้วห่อใส่ใบตอง

สมาชิกทุกคนมีความชำนาญมากเนื่องจากเป็นภูมิปัญญาเดิมของชุมชนนี้อยู่แล้ว รายได้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้จะผลิตส้มปลาชะโดอย่างน้อยวันละ ๑,๐๐๐ ห่อ ขายส่งห่อละ ๓.๕๐ บาท ขายปลีกห่อละ ๕ บาท ต้นทุนต่อห่อ ๑.๕๐ บาท ผลิตเดือนละไม่ต่ำกว่า ๔๐,๐๐๐ ห่อ เมื่อหักต้นทุนแล้ว สมาชิกจะมีรายได้ตกคนละ ๔,๕๐๐ บาท ต่อเดือน ทำให้ชุมชนนี้มีเงินหมุนเวียนจากการผลิตส้มปลาชะโดปีละ ๑.๗ ล้านบาท นอกจากผลิตส้มปลาชะโดแล้วยังผลิตปลาสาม และปลาร้าจำหน่ายด้วย แหล่งตลาดส่งที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนนี้ได้แก่ ตลาดในตัวเมืองนครพนม ตลาดอินโดจีน จังหวัดมุกดาหาร และกรุงเทพฯ การเชื่อมโยงกับวิสาหกิจชุมชนอื่น ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เช่น กลุ่มผู้ปลูกกล้วยอำเภอธาตุพนมเพื่อซื้อใบตอง กลุ่มผู้ปลูกกระเทียมอำเภอธาตุพนม กลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชังอำเภอท่าอุเทน เพื่อสั่งซื้อเนื้อปลาเป็นประจำ

จุดเด่นที่สำคัญของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้ สรุปได้ดังนี้

๑. เป็นสินค้าที่พัฒนาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน มีรสชาติดีอร่อย เป็นสินค้าขึ้นชื่อของจังหวัดนครพนม
๒. กรรมวิธีในการผลิตสะอาด ถูกหลักอนามัย ได้รับการรับรองคุณภาพจากองค์การอาหารและยา (อย.) ซึ่งเป็นเครื่องประกันความสะอาดปลอดภัย
๓. มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบชัดเจน และมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายในการผลิต

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้ มีปัจจัยต่างๆ ที่สำคัญคือ

๑. คณะกรรมการกลุ่ม การดำเนินงานที่จะทำให้กลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์กลุ่มที่กำหนดไว้ อันจะเป็นผลในการส่งเสริมให้กลุ่มมีความมั่นคง แข็งแรง สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่ม สมาชิกและสังคมโดยรวมนั้น คณะกรรมการกลุ่มเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลแห่งความสำเร็จนั้น ซึ่งลักษณะของคณะกรรมการที่เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่ม มีดังนี้

๑.๑ ความเข้มแข็งของคณะกรรมการมีความคิดสร้างสรรค์ ในการที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม ที่พยายามปรับปรุงแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไป

๑.๒ ความตั้งใจและทุ่มเทในการทำงาน การติดต่อประสานงานในเรื่องต่างๆ กับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการพัฒนาความรู้เรื่องของการผลิต เพื่อที่จะนำมาปรับปรุงมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หรือการจำหน่าย คณะกรรมการจะมีความตั้งใจและทุ่มเทในการดำเนินการในเรื่องดังกล่าวจนประสบความสำเร็จ

๑.๓ ความสามัคคี ในการทำงานร่วมกันของคณะกรรมการมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกัน

๑.๔ ความเสียสละ การดำเนินงานของกลุ่มต้องอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกและคณะกรรมการ ซึ่งคณะกรรมการเป็นผู้รับภาระในการบริหารจัดการดำเนินงานของกลุ่มทั้งเรื่องการพัฒนาตนเอง หรือการนำปลาสามไปจำหน่าย เพื่อจะได้มาซึ่งรายได้ของกลุ่ม

๑.๕ ความไว้วางใจกันการทำงานของกลุ่มส่วนใหญ่แล้วคณะกรรมการเป็นผู้ดำเนินการ และเป็นผู้รับผิดชอบเกือบทุกเรื่องของกลุ่ม รวมถึงการบริหารทางด้านการเงินจึง

ต้องได้รับความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างคณะกรรมการกับสมาชิก ทำให้คณะกรรมการกลุ่มจึงไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง

๒. การจัดการกลุ่ม ได้ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งได้ ดังนี้

๒.๑ การวางแผนการดำเนินงานของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการปรึกษาหารือกันของคณะกรรมการ และร่วมปรึกษาหารือกับหน่วยงานภาครัฐในด้านต่างๆ ซึ่งการวางแผนภายในในกลุ่มส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการดำเนินการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ส่วนการวางแผนด้านการตลาด การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์สินค้าจะมีการร่วมปรึกษาหารือและวางแผนร่วมกันกับหน่วยงานที่สนับสนุน เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชน ที่มีส่วนร่วมในการวางแผนในด้านการตลาด และรวมถึงส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้มีคุณภาพและได้มาตรฐาน

๒.๒ การปรับรูปแบบและการแก้ปัญหาในการทำงานในการดำเนินงานของกลุ่ม โดยปกติแล้วจะไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากการดำเนินงานของกลุ่มจะมีรูปแบบที่ค่อนข้างจะเป็นระบบ ทั้งในเรื่องของการจัดการในเรื่องการผลิตของสมาชิก การตลาด การจัดการในเรื่องของการเงินกลุ่มแต่หากเกิดปัญหาขึ้น คณะกรรมการกลุ่มจะมีการนำมาปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาพร้อมกัน เพื่อหาทางออกและปรับรูปแบบการทำงานให้เหมาะสม

๒.๓ การแบ่งแยกความรับผิดชอบในการทำงานของคณะกรรมการกลุ่ม โดยที่ทางกลุ่มมีการตกลงร่วมกันในการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน เช่น การลงบัญชีรายรับรายจ่าย ชี้แจงรายรับรายจ่ายของกลุ่มให้สมาชิกทราบความเคลื่อนไหว และทำหน้าที่ในการเก็บรักษาเงินและควบคุมการใช้จ่ายของคณะกรรมการ

๒.๔ การแบ่งปันผลกำไรแก่สมาชิก หรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการบริหารของกลุ่มฯ โดยสมาชิกจะได้รับเงินปันผลภายในเดือนตุลาคมของทุกปี

๓. การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม การดำเนินงานต้องอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกตลอดทุกขั้นตอนของการผลิต เพื่อให้สมาชิกมีการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่างๆ ของกลุ่ม

๔. กระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่ม เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่จะทำให้กลุ่มมีการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การบริหารจัดการกลุ่ม การดำเนินกิจกรรมการผลิตและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การได้รับความรู้เพิ่มเติมจะสามารถทำให้กลุ่มดำเนินงานได้ตามวัตถุประสงค์รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ของคณะกรรมการกลุ่ม การฝึกทักษะในการผลิตและการอบรมความรู้เพิ่มเติม คณะกรรมการและสมาชิกทุกคนจะได้รับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องจากการอบรมของหน่วยงานที่สนับสนุน

๕. ระบบข้อมูลข่าวสาร การได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารและการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร จะเป็นในลักษณะที่เป็นข้อมูลข่าวสารต่างๆ เช่น เรื่องราวของความรู้ในด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด สมาชิกได้รับข่าวสารดังกล่าวโดยผ่านทางคณะกรรมการกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ ยกตัวอย่าง เช่น เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอ มีข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ก็จะนำข้อมูลดังกล่าวผ่านทางคณะกรรมการเพื่อนำไปถ่ายทอดต่อสมาชิก

๖. ตัวผลิตภัณฑ์ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีการผลิตภัณฑ์ปลาสามคุณภาพที่ได้มาตรฐาน สะอาด รสชาติอร่อยและที่สำคัญปลาสามที่กลุ่มผลิตจะปลอดดินประสิว จนทำให้เป็นที่ยอมรับของผู้ซื้อเป็นจำนวนมาก

๒. วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี

กลุ่มวิสาหกิจผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปีบ้านโนนงุง ตั้งอยู่ที่ ๑๕๑ หมู่ที่ ๓ ต.เชียงสือ อ.โพนนาแก้ว จ.สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๒๓๐ ข้าวฮางเป็นกรรมวิธีการเก็บธอมรักษาข้าวเต็มเมล็ดไว้กินได้นานๆ ของชาวชนเผ่าภูไท จังหวัดสกลนคร นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ นอกจากจะได้ข้าวที่มีคุณสมบัติดี มีสารอาหารสูงมากแล้ว ยังเป็นข้าวที่เก็บไว้กินได้นาน ชาวภูไทนำโดยท้าวผานอพยพมาจากเมืองเก่าทางฝั่งซ้ายของลำแม่น้ำโขงประมาณ ๒๐๐ ปีที่แล้ว เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บริเวณอำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร ท่านมีลูกหลานหลายคน เลี้ยงวัว ทำไร่ ไถนา เมื่อเกิดวิกฤตข้าวไม่พอรับประทานยังเหลือเวลานานกว่าจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว จึงได้เก็บข้าวที่ใกล้จะสุก เริ่มจะออกเหลืองอ่อนๆ นำมาผ่านกรรมวิธีตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการทำให้สุกโดยการนึ่ง เตาที่ใช้หนึ่งจะขุดดินทำเป็นร่องหรือราง (ฮาง) เพื่อเป็นที่ใส่พื้น ทำเป็นปากปล่องสำหรับให้เปลวไฟขึ้น และทำเป็นรองดินสำหรับตั้งหมอนึ่ง ภาษาอีสานเรียกว่า “เตาฮาง” ดังนั้นข้าวฮางจึงเป็นชื่อเรียกตามลักษณะนามของเตาที่ใช้หนึ่งข้าว การทำข้าวฮางของบรรพบุรุษของชนเผ่าผู้ไทจะแช่ข้าวเปลือกให้นิ่ม แล้วนำมานึ่งให้สุก นำไปตากแดดให้แห้งเพื่อจะเก็บไว้รับประทานได้นาน เป็นการป้องกันมอดที่จะมากันกินเมล็ดข้าว และเป็นการแก้ไขปัญหาค้างข้าวไม่พอกินก่อนถึงฤดูเก็บเกี่ยว

ข้าวฮาง เป็นผลิตภัณฑ์ข้าวที่มีชื่อเสียงของชนเผ่าภูไท สกลนคร มีชื่อเรียกต่างๆ เช่น “ข้าวหอมทอง” หรือ “ข้าวหอมทองสกลทวาปี” มีคุณค่าทางโภชนาการสูงกว่าธัญพืชทั้งหลาย เนื่องจากอุดมด้วย วิตามินบี 1 บี 2 ไนอะซิน ธาตุเหล็ก แคลเซียม GABA (Gamma Amino Butyric Acid) ช่วยลดความดันโลหิตและปริมาณคอเลสเตอรอล มีส่วนช่วยควบคุมน้ำหนัก และลดความเสี่ยงการเป็นโรคอัลไซเมอร์ อีกทั้งมีธาตุแมงกานีสในปริมาณสูงที่ช่วยต้านอนุมูลอิสระอันเป็นสาเหตุของโรคมะเร็ง ข้าวฮางอกยังมีค่าการเปลี่ยนเป็นน้ำตาลในกระแสเลือดต่ำ และเป็นสารสื่อประสาทที่สำคัญใช้ในการควบคุมระบบประสาท รวมทั้งกล้ามเนื้อ ข้าวฮางจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้บริโภคที่รักสุขภาพโดยเฉพาะผู้ที่ป่วยเป็นโรคเบาหวาน ไขมันสูง โรคหัวใจ โรคอ้วน ไช้อักเสบ โรคไต

ข้าวฮางมี ๓ ชนิด คือ

๑. ข้าวฮางระยะน้ำนม

๒. ข้าวฮางที่นำข้าวเปลือกไปแช่น้ำ ๒๔ ชั่วโมง แล้วนำไปนึ่ง

๓. ข้าวฮางที่นำข้าวเปลือกไปแช่น้ำ ๒๔ ชั่วโมง นำมาบ่ม ๔๘ ชั่วโมง แล้วนำไปนึ่ง

หรือเรียกข้าวฮางอก

คุณสุขสวรรค์ พลະบารมีธรรมซ์ หรืออาจารย์ตุ๊ก เป็นคนบ้านโนนงุงตั้งแต่กำเนิดมีเชื้อสายภูไท ได้ทำการศึกษาข้อมูลและสอบถามวิธีการทำข้าวฮางจากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านโนนงุงและใกล้เคียง จึงชวนชาวบ้านที่ว่างงานและสนใจมารวมกลุ่มกันทำข้าวฮางขึ้น ตอนแรกมีสมาชิก ๕ คน เริ่มทดลองในต้นปี ๒๕๕๐ ใช้พื้นที่บริเวณบ้านของอาจารย์ตุ๊กเป็นที่ผลิต ภายในกลุ่มได้รวมเงิน

กันซื้ออุปกรณ์ในการผลิตประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท ได้ลงมือทำตามคำแนะนำ ตอนแรกทำอย่างเดียว คือ ข้าวฮางอกข้าวเหนียว โดยทำไว้กินเอง แจกจ่ายให้กับชาวบ้าน และจำหน่าย ต่อมาผู้บริโภคต้องการข้าวที่หลากหลายมากขึ้น ทางกลุ่มจึงทดลองข้าวเหนียวดำโดยซื้อมาจากชาวบ้านในพื้นที่มาทดลองทำ ซึ่งได้รับการตอบรับที่ดีมาก อาจารย์ตุ๊กมีความคิดที่จะตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้น จึงได้ทำเรื่องขอกับสำนักงานเกษตรอำเภอโพธารามแล้ว แต่ตอนนั้นทางรัฐยังไม่เห็นความเป็นรูปธรรมของกลุ่มว่าจะไปรอดหรือไม่ เพราะฟังทำไม่ได้ไม่ถึงปีเลยยังไม่อนุมัติให้จัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจได้ ด้วยความมุ่งมั่นที่จะตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ได้ สมาชิกทุกคนจึงได้ร่วมกันพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เช่น สถานที่ อุปกรณ์เครื่องจักร ขั้นตอนการผลิต การรักษาความสะอาด กฎระเบียบ เป็นต้น และได้รับการอนุมัติในเวลาต่อมา จดทะเบียนกลุ่มวิสาหกิจชุมชนชื่อ วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมสกลทวาปี บ้านโนนกง (NG SAKON TAWAPEE GABARICE MANUFACTURER COMMUON ENTERPRISE) ที่ตั้งเลขที่ ๑๕๑ หมู่ที่ ๓ ต.เชิงสือ อ.โพธาราม จ.สกลนคร รหัสไปรษณีย์ ๔๗๒๓๐ โทรศัพท์ ๐-๘๕๖๐-๗๔๕๐ รหัสทะเบียน ๔-๔๗-๑๗-๐๕/๑-๐๐๑๑ จดทะเบียนวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ที่สำนักงานเกษตรอำเภอโพธาราม จังหวัดสกลนคร โดยมีคุณสุขสวรรค์ พละบารมีธรรมซ์ เป็นประธานกลุ่ม ต่อมาอาจารย์ตุ๊กต้องการคนมาช่วยงานเพิ่มจึงชักชวนคนในหมู่บ้านและผู้สนใจมาเข้าร่วมกลุ่ม ทำให้มีสมาชิกเพิ่มขึ้นรวมทั้งหมดจำนวน ๒๐ คน และได้ตั้งกลุ่มผู้ปลูกข้าวปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน ๓๐๐ คน กลุ่มวิสาหกิจจะเป็นคนรับซื้อข้าวเปลือกโดยให้ราคาที่สูงกว่าโรงสีทั่วไป ทางหน่วยงานเกษตรอำเภอเล็งเห็นถึงความสำคัญในการปลูกข้าวให้หลากหลายสายพันธุ์จึงเข้ามาช่วยส่งเสริมและให้ความรู้ในการปลูกให้กับสมาชิกโดยทดลองปลูก ๒ สายพันธุ์คือข้าวหอมมะลิแดง และข้าวหอมนิลจำนวน ๑๐๐ ไร่ และเริ่มขยายจนถึง ๓ หมู่บ้าน จนปัจจุบัน มีพื้นที่ปลูก จำนวน ๕๐๐ ไร่ และมีพันธุ์ข้าวที่ปลูกทั้งหมด ๖ ชนิด คือ ข้าวเจ้า ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมนิล ข้าวหอมมะลิแดง ข้าวเหนียวดำ และข้าวเหนียว กข ๖

ต่อมากลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯ ได้จดทะเบียนพาณิชย์ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๔ ชื่อที่ใช้ในการประกอบพาณิชย์ เอ แอนด์ พี ข้าวเพื่อชีวิต ในนามของ นางพรสวรรค์ พุนทองอินทร์ ชนิดรับซื้อข้าวเปลือก ผลิต จำหน่ายและแปรรูปข้าวเพื่อสุขภาพเป็นข้าวฮางอก ข้าวฮางอกบด โจ๊กข้าวฮางอก ข้าวฮางอกกรอบปรุงรส ทำให้สมาชิกและชาวบ้านโนนกงทุกคน มีความภาคภูมิใจกับบรรพบุรุษที่คิดค้นวิธีทำข้าวฮางรักษาและสืบทอดมาถึงรุ่นปัจจุบัน ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ จะตั้งใจผลิตและพัฒนาต่อยอดให้ข้าวฮางมีชื่อเสียงระดับโลกให้ได้

การจำหน่ายสินค้า

ปัจจุบันทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ มีคุณอภิญา กลมเกลียว มาช่วยงานในด้านการตลาดทั้งในและต่างประเทศ ได้พัฒนารูปแบบการขายเข้าสู่ระบบออนไลน์มากขึ้น มีลูกค้าที่สั่งซื้อข้าวฮางผ่านทางออนไลน์มากถึงร้อยละ ๗๐ ผ่านช่องทาง Email : AP_Gabarice@hotmail.com และทาง Line : ๐๘๗-๒๓๔-๒๑๔๘ โอนเงินผ่านทางธนาคารเลขที่ ๖๗๐๐๒๔๑๗๓ ธนาคารกรุงเทพ สาขาโลตัสสกลนคร ทางกลุ่มจะจัดส่งข้าวฮางให้ทางไปรษณีย์หรือรถขนส่งสินค้า มีทั้งลูกค้าสั่งซื้อไปกินเองโดยตรง และมีร้านค้าขายข้าวสาร โรงสีมาซื้อเพื่อไปขายปลีกทั้งในสกลนคร และต่างจังหวัด ยังมีวางจำหน่ายอยู่ที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ OTOP จังหวัดสกลนคร ร้านสหกรณ์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน และที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมสกลทวาปี บ้านโนนกง นอกจากนี้ทางกลุ่มยังไปตั้งบูธแสดงสินค้าและขายตามงานมหกรรมต่างๆ ที่หน่วยงานราชการจัดขึ้นทั่วประเทศ

กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯ ยังได้รับโอกาสจากทางผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนครนำสินค้าข้าวฮางอกไปขายในต่างประเทศ คือ ประเทศจีนประมาณปีละ ๕๐-๑๐๐ ตัน ประเทศสิงคโปร์ประมาณปีละ ๒-๓ ตัน และประเทศฮ่องกงประมาณปีละ ๒-๓ ตัน ซึ่งราคาแต่ละประเทศจะขายราคาไม่เท่ากันแล้วแต่การเจรจาขายสินค้าแต่ละประเทศ เช่น ที่ประเทศจีนจะขายได้ในราคาที่ถูกลงและโดนปลอมข้าวฮางอกเยอะ คือ พ่อค้าของประเทศจีนจะนำข้าวฮางจากที่เราขายให้ไปผสมกับข้าวชนิดอื่นโดยที่เราไม่สามารถไปพูดคุยกับเขาได้ ประเทศสิงคโปร์จะให้ราคาที่ดีกว่า รายได้ที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯ ได้รับเฉลี่ยปีละประมาณ ๓ ล้านบาท จ่ายเป็นค่าแรงให้ผู้ผลิตเดือนละประมาณ ๘,๐๐๐ - ๙,๐๐๐ บาท ตามงานและหน้าที่ เมื่อสิ้นปีสมาชิกที่ร่วมหุ้นจะได้รับเงินปันผลอีกครั้งหนึ่ง

ที่ผ่านมาบริษัทในอุตสาหกรรมผลิตอาหาร เสนอที่จะลงทุนให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี ภายใต้แนวทางที่ว่าสมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ต้องเป็นเครือข่าย แต่ได้รับการปฏิเสธจากสมาชิกส่วนใหญ่ เพราะเห็นว่ามันคือการถูกกลืนไปในที่สุด เป็นการเปิดทางให้นายทุนผูกขาดตลาดไว้ได้ การที่จะเติบโตจะต้องมาจากความเข้มแข็งด้วยตัวเอง สมาชิกหรือผู้ปลูกในฐานะผู้ผลิตคือผู้กำหนดราคาไม่ใช่ให้ระบบการค้ามาเป็นผู้กำหนด ซึ่งจริงแล้วกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อยากรู้ให้ภาครัฐมาส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกข้าวเพื่อผลิตเป็นข้าวฮางอก เพราะไม่ใช่แค่เพื่อเป็นอาหารประจำวันเท่านั้น แต่เป็นการถนอมอาหารเพื่ออนาคตด้วย เชื่อว่าจะเป็นการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้ยั่งยืนมากกว่า แม้แต่โครงการจ่านาข้าวที่เคยทำกันนั้น ก็ไม่ได้ช่วยให้มีรายได้ที่ยั่งยืน การส่งเสริมอย่างเป็นทางการจากรัฐ ไม่จำเป็นต้องไปวิ่งตามหรือแข่งขันกับเวียดนาม อยากรู้ให้รัฐหันมาส่งเสริมผู้ผลิตในท้องถิ่นที่มีความพร้อมและมีศักยภาพที่จะได้รับการยกระดับ

สิ่งที่สำคัญที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกฯ มีความเข้มแข็ง สรุปได้ดังนี้

๑. ต้องผลิตข้าวฮางอกที่มีคุณภาพ เพราะถ้าผลิตไม่ได้คุณภาพคนก็จะไม่ซื้อ ทางกลุ่มสมาชิกทุกคนต้องเข้าใจและใส่ใจในการผลิตทุกขั้นตอน

๒. มีระบบการตลาดที่เข้มแข็ง เพราะได้ประชาสัมพันธ์คุณค่าทางอาหารและประโยชน์ของของฮางอกสร้างความน่าเชื่อถือความมั่นใจและเป็นที่ยอมรับให้กับผู้จากผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ

๓. มีการหาตลาดใหม่อย่างต่อเนื่อง ที่ผ่านมามีการส่งสินค้าข้าวฮางอกไปขายในต่างประเทศ อาทิเช่น จีน สิงคโปร์ ฮ่องกง ปีละประมาณ ๑๐๐ ตัน ตลาดภายในประเทศ ได้มีการเจรจาการขายข้าวฮางอกในห้างสรรพสินค้า อาทิเช่น เซ็นทรัล โรบินสัน โลตัส บิ๊กซี

๔. กำหนดราคาสินค้าให้มีความคงที่ไม่ขึ้นลงตามราคาข้าวที่รัฐบาลกำหนด จำหน่วยราคาตั้งแต่ ๗๐-๘๐ บาท ต่อ ๑ กิโลกรัม คิดค่าบริการที่เป็นธรรม โดยไปรษณีย์ไทยจะส่งสินค้าจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ผู้บริโภคทั่วประเทศ คิดค่าบริการแค่ครั้งละ ๕ บาท

๕. ออกแบบตราสินค้าบรรจุภัณฑ์และรูปลักษณะเอง และมีผู้บริโภคชมว่ามีความสวยงามและดึงดูดใจได้เป็นอย่างดี ทางกลุ่มได้เป็นผู้นำในเรื่องการออกแบบบรรจุภัณฑ์

๖. เกิดสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในหมู่บ้านและใกล้เคียง

๗. มีผู้นำที่เข้มแข็งทุ่มทั้งเทร่างกายและแรงใจในการบริหารงานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ

๘. มีความปลอดภัยในการผลิตข้าวฮางอกและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๙. เป็นแหล่งเรียนรู้ให้นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจได้เข้ามาดูงาน หรือทำงานวิจัย

๑๐. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณและเครื่องจักรจากรัฐบาลและหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสกลนคร สำนักงานเกษตรอำเภอโพนนาแก้ว

๑๑. หน่วยงานราชการพาไปอบรมพัฒนาทักษะความรู้ และไปศึกษาดูงานที่ต่างประเทศเพื่อหาตลาดในต่างประเทศ และได้เข้ามาช่วยประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วประเทศได้รู้จักข้าวฮางอก ซึ่งได้ผลตอบรับที่ดีเป็นอย่างมาก

๑๒. ได้รับมาตรฐาน GMP ที่เป็นสากล (มาตรฐานการผลิตอาหาร) และได้รับการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) อีกหลายโครงการ ทำให้สามารถสร้างความเชื่อถือให้กับผู้บริโภคได้ รวมทั้งยังได้รับเกียรติบัตรและโล่เชิดชูเกียรติจากรัฐบาลหลายหน่วยงาน เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจให้กับสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯ

๑๓. การเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ถือได้ว่าเป็นตลาดการขายข้าวฮางอกใหม่ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างศึกษาข้อมูลและต้องให้ภาครัฐเข้ามาช่วยในการพูดคุยเจรจาการค้าระหว่างประเทศ

ปัจจัยที่ยังเป็นปัญหา ที่ต้องดำเนินการแก้ไขต่อไป สรุปได้ดังนี้

๑. ยังขาดอุปกรณ์เครื่องจักรบางชนิดเพื่อใช้ขั้นตอนการผลิต เช่น เครื่องนึ่งข้าวไอน้ำ เครื่องแยกสีของเมล็ดข้าว เครื่องเพิ่มออกซิเจนในขั้นตอนการแช่ เพราะในอนาคตถ้าส่งออกข้าวไปต่างประเทศมากขึ้นจำเป็นต้องมีเครื่องพวกนี้

๒. กลุ่มวิสาหกิจอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง ซึ่งมีความยากลำบากต่อการเดินทางเข้าถึง และการกระจายสินค้าออก

๓. มีพื้นที่ในการผลิตสินค้าที่คับแคบ ยากต่อการวางสิ่งของหรืออุปกรณ์ในการผลิต และการสต็อกจัดเก็บสินค้า

๔. ยานพาหนะไม่เพียงพอต่อการกระจายสินค้า

๕. สมาชิกบางคนยังขาดความเอาใจใส่และทักษะในขั้นตอนการผลิตข้าวฮางอกให้มีคุณภาพ

๖. สินค้าที่นำส่งออกไปต่างประเทศ จะถูกปลอมแปลงทำให้เสียชื่อเสียงและคุณภาพของข้าวฮางอกลดลง

๗. มีข้อกฎหมายการค้าขายระหว่างประเทศ มีความซับซ้อนและยุ่งยากทำให้เสียโอกาสในการหาตลาดใหม่ ๆ

๘. กลุ่มสมาชิกผู้ปลูกข้าวมีผลผลิตหรือมีมาตรฐานที่ต่ำ เพราะส่วนใหญ่จะปลูกข้าวแบบหว่านแล้วไม่ได้ดูแลทำให้เมล็ดข้าวไม่ค่อยสมบูรณ์

๙. การเมืองไม่สงบทำให้การพูดคุยเจรจาทำการค้าระหว่างประเทศต้องหยุดรอก่อน

๓. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน

ตัวอย่างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนมที่ประสบความสำเร็จตามอุดมคติ และเป็นตัวอย่างของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ที่มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดำเนินการอย่างยั่งยืนในบางวิสาหกิจชุมชน คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นการบูรณาการการบริหารจัดการกลุ่ม/กิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน จำนวน ๘ กิจกรรมหลัก และกิจกรรมย่อย ๓ กิจกรรม รวมเป็น ๑๑ กิจกรรม ภายใต้การบริหารจัดการ โดยคณะกรรมการเพียง ๑ ชุด ๑๒ คน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองสะโน มีสมาชิกจัดตั้งครั้งแรก ๗๑ คน สมาชิกปัจจุบันมี ๑๘๖ คน ทุนดำเนินการมาจากสมาชิก มีระเบียบข้อตกลงไว้ปฏิบัติ ๑ ฉบับ บัญชีธนาคาร ๑ บัญชี คณะกรรมการบริหารอยู่ในวาระ ๕ ปี คณะกรรมการบริหารมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกเท่านั้น วิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองมีลูกจ้างทุกกิจกรรม รวม ๑๕ คน คณะกรรมการบริหารมีหน้าที่กำกับดูแล จัดซื้อจัดหา วางแผนการตลาด การบรรจุภัณฑ์ มีกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ ๑๑ กิจกรรม ดังนี้

๑. กิจกรรมผลิตปุ๋ยชีวภาพตราพญาหงส์ทอง
๒. กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต
๓. กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า
๔. กลุ่มเลี้ยงโค-กระบือ
๕. การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน
๖. ประปาหมู่บ้าน
๗. เฟอร์นิเจอร์รักไม้-ต่อไม้
๘. ศูนย์สาธิตการตลาด หรือร้านค้าชุมชน
๙. การทำน้ำยาล้างจาน
๑๐. การผลิตเชื้อราขาวป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช (เชื้อราบิวเวอร์เรีย) และการผลิตเชื้อราเขียว ป้องกันโรคพืช (เชื้อราไตรโคเดอร์มา)
๑๑. กิจกรรมรอบรูปพระธาตุพนม

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน ได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ บุคลากร จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน อาทิเช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอธาตุพนม ศูนย์การศึกษาครอบครัวและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานเกษตรอำเภอธาตุพนม พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น และมีการติดตามผลการดำเนินงานตลอดจนให้คำแนะนำการดำเนินงานโดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอและจังหวัดอย่างสม่ำเสมอ

การสนับสนุนการให้ความร่วมมือ การช่วยเหลือด้านการจัดการ จากผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชน และประชาชนในหมู่บ้าน ภายในตำบลดอนนางหงส์ โดยการมีส่วนร่วมในการดำเนิน

กิจกรรมต่างๆ ในการให้ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ตลอดจนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การใช้ประโยชน์ให้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลดอนนางหงส์

จากการเข้าเยี่ยมชมและพูดคุยสอบถามพบว่ากลุ่มวิสาหกิจดังกล่าวมี ลักษณะคล้ายๆกันกับกลุ่มอื่นๆ เช่น รูปแบบการจัดตั้ง การจัดและส่งเสริมกลุ่มอาชีพ ความสำเร็จและความล้มเหลว เป็นต้น ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านหนองสะโนนี้ มีจุดเด่นอยู่ที่วิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยชีวภาพตราพญาหงส์ทอง มีการขยายตัวและความต้องการสูงเนื่องจากบ้านหนองสะโนได้รับการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ทำให้ราษฎรในพื้นที่หันมาทำการเกษตรอินทรีย์กันมาก ทำให้มีความต้องการปุ๋ยชีวภาพจนผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการในชุมชน ทำให้ต้องขยายเครือข่ายไปยังหมู่บ้านอื่นในการช่วยผลิต การดำเนินการวิสาหกิจชุมชนปุ๋ยชีวภาพมีประธานกลุ่มเป็นผู้บริหารจัดการและการจ้างงานแรงงานเพื่อมาผลิตปุ๋ยชีวภาพ โดยสมาชิกเป็นผู้ซื้อปุ๋ยไปใช้ในราคาสมาชิกและได้รับเงินปันผลในปลายปี ซึ่งวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยชีวภาพนี้มีความยั่งยืนเนื่องจากความต้องการของเกษตรกรในการทำเกษตรอินทรีย์ ประกอบกับคุณภาพที่เกษตรกรใช้แล้วเห็นผลดีจึงทำให้มีความต้องการอย่างต่อเนื่อง จุดแข็งอีกประการคือมีผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็งและสมาชิกให้ความนับถือ สำหรับกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ เป็นในลักษณะวิสาหกิจระดับครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า และการเลี้ยงโค กระบือ ส่วนที่เป็นกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนที่ให้เป็นการถ่ายทอดความรู้ เช่น เฟอร์นิเจอร์รักไม้ โต๊ะไม้ การทำน้ำยาล้างจาน การทำกรอบรูปพระธาตุพนม เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ใช้เพื่อแสดงการสาธิตภายในศูนย์เรียนรู้เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ในชุมชนยังมีปราชญ์ชาวบ้าน พ่อประถม วรภิกขุ ผู้อาวุโสที่ได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านหนองสะโนและใกล้เคียง เป็นผู้มีความสามารถด้านการทำยาสมุนไพรพื้นเมือง ยาแผนโบราณในการรักษา ”โรคแก้ว” หรือ ”โรคถุงส่วส” และ ยังมีหมอพื้นบ้าน ที่เรียกว่า ”หมอธรรม” รักษาอาการเจ็บป่วยตามวิธีโบราณ คือ นายชวน คำหลอย และ นายคะศรี กงวิรัตน์ นอกจากนี้แล้วยังมีปราชญ์ชาวบ้านอีกหลายคนที่มีความรู้พร้อมที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีในหมู่บ้าน เช่น การทำสมุนไพรลูกประคบ หมอจับเส้นแผนโบราณ(หมอนวดแผนโบราณ) หมอสูตร การสานแหจักสานไม้ไผ่ การทำข้าวปุ้น(ขนมจีนโบราณ) เป็นต้น ซึ่งความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้ใช้เป็นการสอนในศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ไม่ได้นำมาใช้ในการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน

๔. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ผ้าย้อมครามเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านอย่างหนึ่ง ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการยอมรับและเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีสีสันลวดลายสวยงามและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมคราม ลักษณะเป็นผ้าฝ้ายย้อมด้วยสีครามที่ได้จากต้นครามธรรมชาติ ทนทานต่อการซัก สีครามที่ได้จากธรรมชาติเป็นสีที่ไม่ละลายน้ำ นำมาเปลี่ยนคุณสมบัติให้เป็นสีที่ละลายน้ำได้ตามกรรมวิธีโบราณ โดยไม่ใช้สารเคมี ย้อมเย็นโดยการจุ่มลงในหม้อครามหลายๆ ครั้งจนกว่าจะได้สีเข้มตามความต้องการ จึงทำให้สีไม่ตก และเส้นใยมีความเหนียวทนทานกว่าการย้อมโดยการต้ม

ปัจจุบันในท้องตลาดนั้นมีผ้าย้อมครามคุณภาพปานกลางและคุณภาพต่ำอยู่จำนวนมาก เพราะกระบวนการทำซับซ้อนและใช้เวลามาก และผ้าย้อมครามมีราคาสูงกว่าผ้าย้อมสีธรรมชาติอื่นๆ จะเห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เลือกทอผ้าไว้ใช้เอง และหันมาใช้ผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมแทน ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าย้อมครามกำลังหดหายจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ชุมชนควรหันมาวิเคราะห์สภาพปัญหาในการผลิตผ้าย้อมครามของตน และร่วมมือร่วมใจกันหาทางแก้ปัญหา โดยการรวมกลุ่มกันทำให้สิ่งนี้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านที่จะใช้เลี้ยงคนหมู่บ้านให้อยู่ได้อย่างพอเพียง

บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ ๑๒ ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ยังคงมีการสืบสานการทอผ้าย้อมคราม ที่โดดเด่น มีคุณภาพและมีลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้ที่เป็นใจเป็นอย่างมาก ซึ่งการสืบทอดความรู้ในการทอผ้าย้อมครามของบ้านโนนสะอาดใช้การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้บอกเล่าให้ฟัง และเน้นการปฏิบัติตาม กระบวนการถ่ายทอดความรู้ การผลิตและการทอผ้าย้อมคราม ในด้านเนื้อหา การถ่ายทอดยังไม่มี การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการบันทึกกระบวนการที่เป็นระบบ ซึ่งพบว่าถ้าผู้ถ่ายทอดเสียชีวิตและไม่มีการสืบทอดความรู้ นั้น ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นก็อาจเกิดการสูญหายไป นอกจากนี้เพื่อสนับสนุนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชาวบ้านอนุรักษ์งานฝีมือพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แต่กำลังจะถูกกลืนหายไปจากรุ่นหลัง รวมทั้งเพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนในท้องถิ่นรักและหวงแหนธรรมชาติ มีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

บ้านโนนสะอาด เดิมมีชื่อว่าบ้านนากะทิมน้อย กระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นหมู่บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ ๑๒ ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๒๑ ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ ๕ คือนายบุญทัน ไชยรักษ์ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดอน ดินเป็นดินทรายทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ที่นาบางส่วนเป็นที่ลุ่มและมักประสบปัญหาน้ำท่วม บางส่วนเป็นป่า เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน เช่น เห็ดต่างๆ ผัก ไข่มดแดง สภาพพื้นที่ทิศเหนือติดกับบ้านนากะทิม ทิศใต้ติดกับลำน้ำอูน บ้านจิวใหญ่ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันออกติดกับบ้านนาอูน ทิศตะวันตกติดกับบ้านนาคอย ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าภูไท ใช้ภาษาภูไทและนับถือศาสนาพุทธ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่แบบพอเพียง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาชีพของคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาต้องอาศัยน้ำในฤดูฝน มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ ๕๔,๓๕๐ บาท

สมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมดเป็นเพศหญิง ส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย ๔๕ ปี อาชีพหลักทำนา อาชีพรอง คือ การทอผ้า รายได้จากการทอผ้าของสมาชิก เฉลี่ย ๔,๐๐๐ บาทต่อเดือน ประสบการณ์ในการทอผ้าย้อมคราม เฉลี่ย ๑๒ ปี สภาพการทอผ้าย้อมครามในปัจจุบันของสมาชิก ทั้ง ๓๐ รายยังคงทอผ้าย้อมครามและทำอย่างต่อเนื่อง สำหรับวิธีการเรียนรู้การทำผ้าย้อมคราม สมาชิกส่วนใหญ่เรียนรู้การทำผ้าย้อมครามจากผู้รู้ในชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน การทอผ้าย้อมครามเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เดิมเป็นการทอไว้ใช้เองในครัวเรือนหรือใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ ต่อมาได้มีหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้

เป็นอาชีพเสริม ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และกลุ่มได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ชื่อวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ ๑๒ เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ และจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านโครงการสายใยรักแห่งครอบครัว ฯ เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ สมาชิกได้รวมกลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมครามมัดหมี่ เนื่องจากสมาชิกมีพื้นฐานทางด้านทอผ้าฝ้ายอยู่แล้วและได้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการทอผ้าจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๕ ได้รับเงินทุนสนับสนุน ๔ โครงการ จำนวนเงิน ๑,๒๓๖,๗๐๘ บาท ในเรื่องการสนับสนุนต่อเติมที่ทำการกลุ่ม และจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้าย้อมคราม จากการสนับสนุนขององค์กรต่าง ๆ ในเบื้องต้น และความสามัคคีของสมาชิก ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมั่นคง จนทำให้กลุ่มสามารถขยายกิจการของกลุ่ม ประธานกลุ่มคนปัจจุบันชื่อนางราตรี อุสาพรหม

การบริหารจัดการกลุ่ม กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด มีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน มีการกำหนดกฎระเบียบ และข้อบังคับกลุ่มชัดเจน และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑. คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต.

๒. คณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ และกรรมการร่วมอีก ๕ คน

๓. คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ ประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ ๑ คน

ด้านการผลิต กลุ่มจะปลูกครามไว้ใช้เอง มีการสำรองเนื้อครามไว้ประมาณ ๑๐๐ กิโลกรัม/ปี ในขั้นตอนการย้อมฝ้าย การมัดหมี่ การทอผ้าจะเหมือนกับทุกกลุ่ม กลุ่มจะทอลายที่คิดค้นขึ้นเองและทอตามลายที่นิยมทั่วไป มุ่งเน้นการผลิตและจำหน่ายเป็นผ้าเมตรและผ้าคลุมไหล่ สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีทั้งผ้าฝ้ายมัดหมี่ ผ้าพื้นเรียบ สินค้าที่ผลิตได้มีกำลังการผลิต ดังนี้ ผ้าฝ้ายมัดหมี่ ๔๐-๖๐ ผืน/เดือน ผ้าพื้นเรียบ ๔๐ ผืน/เดือน ในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ผ้ามัดหมี่ลายสับประรด ได้ผ่านการประเมินคัดสรร OTOP ระดับ ๕ ดาว กิจกรรมการผลิตของกลุ่มเป็นการแบ่งการผลิตตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล ในด้านค่าตอบแทนของชิ้นงาน สมาชิกจะผลิตมาให้ทางกลุ่มเป็นผู้จำหน่ายสินค้าให้ โดยสมาชิกได้ค่าตอบแทนเป็นค่าแรงตามจำนวนเมตรผ้าที่ทอได้ และที่ทำการกลุ่มนำมาจำหน่ายในราคาที่สูงขึ้นร้อยละ ๒ เพื่อนำผลกำไรมาบริหารจัดการกลุ่มเพื่อจัดสวัสดิการต่าง ๆ และเป็นเงินปันผลให้สมาชิกในกลุ่มด้วย

ด้านการตลาด การจำหน่ายสินค้า ได้มีการจำหน่ายที่ศูนย์หัตถกรรมของกลุ่มเอง และงานแสดงสินค้า OTOP ที่จัดภายในจังหวัดนครพนม โดยหน่วยงานราชการ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงพาณิชย์ ตลาดส่วนใหญ่ของกลุ่มคือการจำหน่ายผ่านตัวแทนที่เข้ามารับซื้อในกลุ่มและส่งสินค้าประจำ โดยเป็นตัวแทนจำหน่ายในจังหวัดสกลนครและจังหวัดหนองคาย การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการตลาดของกลุ่มได้แก่ การประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และการแจกแผ่นพับ

ด้านการเงิน ด้านการเงินของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด พบว่า ในปัจจุบันกลุ่มมีการจัดสรรค่าใช้จ่ายออกเป็นสองส่วน คือ ๑) ปันผลให้แก่สมาชิก ๒) ค่าสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ค่า น้ำ ค่าไฟ ค่าอุปกรณ์ส่วนกลาง ประมาณเดือนละ ๕,๕๐๐ บาท

องค์ความรู้การทอผ้าย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม

๑. การปลูกคราม ทางกลุ่มจะมีแปลงส่วนกลาง ใช้พันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิม ปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม มีขั้นตอน จากการเพาะกล้าคราม ๑ ไร่ ใช้เมล็ดคราม ๑ กิโลกรัม การไถเตรียมดิน พื้นที่ปลูกมีลักษณะเป็นที่ดอน ดำเนินการปลูกเป็นแถว เพื่อง่ายต่อการกำจัดวัชพืชและการจัดการแปลง การเก็บคราม จะเก็บเมื่อครามอายุประมาณ ๓-๔ เดือน ข้อสังเกตครามที่พร้อมเก็บได้ ใตใบจะมีสีน้ำเงิน หรือเขียวเข้ม หรือมีจุดสีน้ำเงินใตใบ การเก็บใบครามสดจะเก็บในตอนเช้า และนำไปหมักทันที

๒. การผลิตเนื้อคราม แบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นแรกการเตรียมก่อกหม้อคราม โดยจะมีสารที่แทนน้ำต่าง ๒ ชนิด เรียกว่า น้ำดั่งและน้ำไซ้ ทั้งสองชนิดนี้จะทำมาจากขี้เถ้าของพืชเฉพาะ เช่น เหง้ากล้วย ส้มเสี้ยว สมอไทย เป็นต้น ครามหนึ่งหม้อใช้น้ำเปล่า ๑ ลิตร ขั้นต่อมาการก่อกหม้อคราม คือ การเอาส่วนผสมทั้งหมดรวมกันในหม้อคราม และมีการโจกครามทุกเช้าเย็นโดยการตักน้ำย้อมครามขึ้นลงให้เกิดฟอง เพื่อเพิ่มออกซิเจนเป็นการเร่งกระบวนการหมัก ใช้เวลาในการหมักประมาณ ๗ วัน

๓. การย้อมผ้าคราม แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

ขั้นการต้มฝ้าย โดยนำฝ้ายหรือด้ายมาต้ม ประมาณ ๑๐ นาที ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วรีดฝ้ายให้เสด็จน้ำ แล้วนำฝ้ายมาย้อม ในการย้อมถ้าย้อมหม้อเดียวจะใช้เวลาในการย้อม ๕ วันๆ ละ ๒ ครั้ง ถ้าใช้หม้อจำนวน ๕ หม้อ จะใช้เวลาในการย้อม เพียงวันเดียวซึ่งจะเป็นการประหยัดเวลาด้วย

ขั้นตอนล้างน้ำสะอาด นำฝ้ายที่ต้มทิ้งไว้หนึ่งวันแล้วไปล้างน้ำที่สะอาด ๒-๓ ครั้ง แล้วนำมาลงน้ำยากันสีกผสมพร้อมทั้งน้ำยาปรับผ้านุ่ม นำไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท

ขั้นตอนในการย้อมคราม การดูแลน้ำย้อมในหม้อครามให้ย้อมได้ทุกวัน เช้า - เย็น ติดต่อกันนานๆ เป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในการทำสีคราม แต่ถ้าคนย้อมเข้าใจสีคราม หมั่นสังเกตและซื้อตรงสม่ำเสมอในการปฏิบัติ จะสามารถดูแลหม้อครามแต่ละหม้อได้นานหลายปี หลักการสำคัญ ต้องช่างสังเกตสม่ำเสมอ ฝึกความชำนาญ ไม่ควรเปลี่ยนวัตถุดิบที่เคยใช้ และไม่ควรมีคนย้อมและดูแลหม้อคราม ปัญหาในการก่อกหม้อคราม คือ หม้อตายย้อมสีไม่ติด ถ้าเกิดปัญหานี้กลุ่มจะทิ้งหม้อและก่อกใหม่ นอกจากนี้เทคนิคในการดูแลน้ำย้อมในหม้อครามที่ต้องเป็นคนเดิมตลอดการย้อม คนย้อมต้องไม่ทาแป้ง ห้ามมีกลิ่นหอมกลิ่นแปลกติดตัว ซึ่งจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หม้อตาย

๔. ลวดลายผ้าย้อมคราม ลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีหลากหลายลวดลายใช้การมัดหมี่ให้เกิดลวดลาย แต่ก่อนที่จะเกิดลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นนั้น ลวดลายบางลายเกิดจากการที่ได้มัดลายแบบนั้นขึ้นเป็นประจำบางลวดลายเกิดจากการใช้จินตนาการสร้างสรรค์จนเกิดลวดลายใหม่ บางลายก็เกือบที่จะหายไปตามกาลเวลา ลวดลายผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีมากกว่า ๑๐๐ ลาย ขั้นตอน

กระบวนการคิดสร้างสรรค์ลาย จึงถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งอีกกระบวนการหนึ่ง ลวดลายที่ได้รวบรวมนี้เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอ แหล่งข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง พบว่าลวดลายมัดหมี่ฝ้ายอ่อนมีความหลากหลาย สามารถแบ่งลวดลายออกเป็น ๒ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

ลายโบราณ เป็นลายมัดหมี่ที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ รูปแบบลวดลายมัดหมี่ที่สืบทอดกันมา มีที่มาแตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่สูงอายุ พบว่าในการเรียกชื่อลายหรือจัดกลุ่มของลาย มีต้นแบบของการคิดลายมาจากรูปทรงเรขาคณิตและจากธรรมชาติเช่น ส่วนของต้นพืช สัตว์และเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มลายโบราณ ได้แก่ ลายกนกน้อย ลายฉัตรเล็ก ลายช่อหวี ลายต้นเทียน ลายตุ้มโป่ง ลายบายศรี ลายสับประรด ลายลูกศร และลายนาคขอ

ลายประยุกต์ เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือการนำลวดลายโบราณดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาหลากหลายลายมาดัดแปลง และมีการประยุกต์ลวดลายจากอดีต พัฒนาลวดลายขึ้นมาเพื่อความแปลกใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัยนิยม เพิ่มความสวยงามให้เหมาะสมตรงตามความต้องการของตลาด ส่วนการตั้งชื่อลายประยุกต์ จะเรียกอย่างไรก็ได้ไม่จำกัด อาจเรียกตามจินตนาการหรือตามความพอใจ หรือตามสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน บางครั้งตั้งชื่อตามที่ลูกค้าถ่ายรูปมาให้มัดหมี่ ลวดลายประยุกต์ได้แก่ ลายนาคต้นสน ลายดอกอ้อ ลายนางเอก ลายหมากจับหว้าน ลายสาวน้อยบ้านโนน ลายไทยใหญ่ ลายประดิษฐ์ (รูปหัวใจ) และลายข้าวต้มมัด

สรุป

๑. แนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านนั้นสอดคล้องกับแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการของวิสาหกิจชุมชน ที่ให้รู้จักการพึ่งตนเอง รู้จักการออม รู้จักการเรียนรู้เข้าใจในงานที่จะทำ ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนยังมีปัจจัยของภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ในอันที่สนับสนุนให้สมาชิกมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง กระตุ้นให้สมาชิกใช้ศักยภาพในการทำงานอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ผู้นำยังมีความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้นำทางความคิด และเป็นตัวแบบที่ดีในการทำงาน สมาชิกจึงให้ความเคารพนับถือ ไว้วางใจในตัวผู้นำและปฏิบัติตามคำสั่งที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ

๒. การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในการประกอบกิจกรรมนั้น ถือเป็นส่วนสำคัญของความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งหมายถึงทุกคนมีส่วนในการผลิตสินค้า ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด สมาชิกทุกคนมีความพึงพอใจต่อผลตอบแทนที่เหมาะสม รวมทั้งโอกาสของวิสาหกิจชุมชนที่มีโอกาสเติบโตในอนาคต

๓. ความผูกพันต่อองค์กรของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน การประกอบกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกในการทำงาน สมาชิกพอใจและภูมิใจในการทำงานกับวิสาหกิจชุมชนเนื่องจากสอดคล้องกับวิถีชีวิต สมาชิกจึงผูกพัน และรักในงานที่ทำ เกิดเป็นความผูกพันต่อองค์กร และเต็มใจที่จะเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรต่อไป

๔. นโยบายส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนตามการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน ที่ภาครัฐให้การสนับสนุนได้มีส่วนช่วยผลักดันให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จ วิสาหกิจชุมชนมีการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมในการช่วยขยายตลาดสินค้าให้ผู้บริโภคได้เข้าถึงแหล่งผลิตโดยตรง

บทที่ ๔

วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการวิสาหกิจชุมชน

แนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืน

จากแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์มาจนเป็นที่ยอมรับของชุมชนแล้วนั้น ได้กลั่นกรองแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชนได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการใช้ชีวิตที่เหมาะสม และยังสอดคล้องกับแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานแก่คนไทยทั้งประเทศไว้ เมื่อนำแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นหลักในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแล้ว จะพบว่า เป็นแนวทางที่จะพัฒนาให้วิสาหกิจชุมชนเกิดความยั่งยืนได้ โดยมีหลักคิดดังนี้

๑. การพึ่งพาตนเอง เป็นแนวคิดที่ปราชญ์ทุกคนได้ยึดเป็นหลักในการดำรงชีวิต การพึ่งพาตนเองและการพึ่งพากันเอง เป็นวิถีคิดที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับตนเอง และชุมชนในอันที่จะสร้างความรัก ความเอื้ออาทร ความรักความสามัคคีต่อกัน สิ่งนี้เป็นหลักประกันถึงความยั่งยืนที่รองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว และชุมชน วิสาหกิจชุมชนที่ยั่งยืนจะมีต้นทุนวัตถุดิบที่เกิดขึ้นจากชุมชน หรือท้องถิ่นของตนเอง เช่น มีแหล่งสัตว์น้ำในท้องถิ่น มีพืชที่เป็นพืชท้องถิ่นในการนำมาเป็นวัตถุดิบของการผลิต มีการปลูกข้าว หรือพืชไร่กันในชุมชนหรือท้องถิ่น ที่จะนำมาทำเป็นผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นหลักประกันถึงต้นทุนวัตถุดิบที่ไม่ต้องพึ่งพาจากที่อื่น รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้การรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการไม่ได้ถูกปิดกั้น เพียงแต่ไม่พึ่งพาแต่การสนับสนุนของหน่วยงานราชการแต่เพียงอย่างเดียว การรับความช่วยเหลือในความรู้ เพื่อต่อยอดการผลิตเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีมาตรฐาน ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้นเช่นกัน

๒. การออม แนวคิดการออมเป็นการสร้างต้นทุนสะสมที่ไม่รู้ตัว ปราชญ์ชาวบ้านได้ให้แนวทางการออมไว้ทั้งการออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ ออมเงิน การออมสอดคล้องกับแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของภูมิคุ้มกัน วิถีชีวิตของคนในชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรรม ยังต้องพึ่งธรรมชาติในการดำรงชีวิต การทำมาหากิน จึงไม่พ้นความต้องการเรื่องของ น้ำ ดิน ป่าไม้ อากาศ ธรรมชาติเหล่านี้มนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย ดังนั้นการรักษาไว้ให้ธรรมชาติเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง วิสาหกิจชุมชนที่ต้องการวัตถุดิบที่เป็นผลผลิตจากธรรมชาติจึงต้องสร้างการออมให้เกิดขึ้นในจิตสำนึกว่านั่นคือแหล่งอาหารของตนเอง ในอันที่จะสร้างอาหาร ที่อยู่อาศัย รายได้ รวมทั้งสามารถเป็นยารักษาโรคที่ดีด้วยเช่นกัน

๓. การรวมกลุ่ม มีความสามัคคี ร่วมคิดร่วมทำ พึ่งพาอาศัยกัน ในชุมชน ชุมชน ในชนบทที่เกิดจากการขยายตัวของเครือข่ายจะรู้จักและพึ่งพาอาศัยกันอยู่สม่ำเสมอ ในสังคม

ชนบทนั้น การรวมกลุ่มเพื่อแบ่งปันซึ่งกันและกันมักจะมีมากกว่าสังคมเมือง ในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มจะเกิดการสร้างการแบ่งปันกันขึ้น เพราะในแต่ละครัวเรือนไม่สามารถที่จะทำอะไรได้ในทุกๆเรื่อง ดังนั้นเมื่อครัวเรือนใดทำอะไรได้ก็จะนำมาแบ่งปันซึ่งกันและกัน เมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นก็จะเกิดการค้าขายสินค้าในชุมชนโดยมีกลุ่มอาชีพต่างๆที่มีผลผลิตนำออกมาจำหน่าย ก่อให้เกิดรายได้ที่หมุนเวียนกันในชุมชน ส่งผลให้รายได้ครัวเรือนสูงขึ้นตามมา ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง อีกทั้งผลผลิตในชุมชนที่เกินความต้องการในชุมชนก็สามารถนำออกมาจำหน่ายภายนอกชุมชนได้อีกด้วย

๔. มีการคิดค้นและนำภูมิปัญญาต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนา วิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น มีเอกลักษณ์ที่เป็นของตัวเอง ดังนั้นสินค้าหรือผลผลิตดังกล่าวจึงไม่ได้หาได้ทั่วไป แม้ว่าจะเป็นสินค้าแบบเดียวกันแต่ก็จะแตกต่างที่ความเป็นลักษณะเฉพาะตัวไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีควรจะมีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน มีความทันสมัย พัฒนาให้ได้มาตรฐาน แต่ยังคงเอกลักษณ์ของตัวเองไว้ ตัวอย่างเช่น ปลาส้มของจังหวัดนครพนมจะมีเอกลักษณ์ของปลาที่นำมาทำเป็นปลาที่มีในท้องถิ่นคือปลาในแม่น้ำโขงซึ่งมีทั้งปลารวมชาติและปลาที่เลี้ยงในกระชังแม่น้ำ ทำให้ปลาไม่มีกลิ่นเหมือนปลาที่เลี้ยงในบ่อทั่วไป รวมทั้งวิธีการทำก็เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นจึงมีรสชาติที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น

๕. ผู้นำที่ดีมีความเสียสละ มีความริเริ่มที่ดีและมีความมุ่งมั่น ผู้นำในชุมชนมีหลากหลายรูปแบบทั้งผู้นำทางการปกครอง ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำที่อุทิศตนเพื่อเป็นแบบอย่าง การที่คนมารวมเป็นกลุ่มย่อมต้องมีผู้นำในกลุ่มเพื่อคอยดูแลให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อนไปได้ มีความเป็นธรรมในการดูแล รวมทั้งเป็นผู้ริเริ่มในสิ่งที่ถูกต้อง ลักษณะผู้นำที่ดีย่อมนำพาให้กลุ่มไปได้ดีเช่นกัน วิสาหกิจชุมชนที่ดีจะมีผู้นำเป็นศูนย์รวมจิตใจ ผู้นำที่เสียสละและมีความคิดริเริ่ม มีความมุ่งมั่นจะทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถจัดสรรทรัพยากรของวิสาหกิจชุมชนให้เหมาะสมต่อการดำเนินการได้เป็นอย่างดี

วิเคราะห์การจัดตั้งและบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน

จากแนวคิดของการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนและปัจจัยของวิสาหกิจชุมชนที่ประสบผลสำเร็จนั้น พบว่าวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสมนั้น ควรมีการจัดตั้งที่เกิดจากชุมชนเอง ที่ต้องการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือกันในการดำเนินกิจการต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นการประกอบการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ แต่ไม่ได้ต้องการทำธุรกิจเต็มรูปแบบ แต่เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงให้สมาชิก ซึ่งถ้าทำคนเดียวจะทำได้ หรือถ้าไปรวมกับสหกรณ์ใหญ่ๆ ก็กระทำได้ลำบาก เป็นการร่วมกันสร้างระบบสวัสดิการให้ตนเอง หรืออีกนัยหนึ่ง สร้างภูมิคุ้มกันให้กลุ่ม ให้ชุมชน โดยมีพื้นฐานการจัดตั้งที่มีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๗ ประการ คือ

๑. ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ ไม่ใช่เป็นลักษณะที่เจ้าของกิจการเป็นเจ้าแค้นคนนอก หรือคนรวยคนเดียวเป็นเจ้าของ ให้ชาวบ้านเป็นแรงงาน เป็นเหมือนโรงงานในหมู่บ้าน : ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูล มีลักษณะที่เกิดจากมีคนในชุมชนได้ริเริ่มที่ดำเนินการจากความรู้ที่สืบทอดกันมา ทำกันภายในครัวเรือนก่อน จากนั้นเป็นการขยายกิจการโดยจัดตั้งกลุ่มขึ้นในชุมชน โดยมีเหตุผลของการจัดตั้งกลุ่มขึ้น เช่น เพื่อระดมทุนดำเนินงาน เพื่อหา

สมาชิกในการช่วยดำเนินการได้มากขึ้น เพื่อรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนโดยการจัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้น เป็นต้น ภายหลังจากที่วิสาหกิจชุมชนเข้มแข็งแล้วจะมีการจ้างแรงงานในการทำงานเพิ่มขึ้น จากเดิมที่ใช้แรงงานจากสมาชิกเพียงอย่างเดียว

๒. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน เป็นงานที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เริ่มจากครัวเรือนสู่ชุมชน มีวัตถุประสงค์ที่มีอยู่ภายในชุมชนหรือในท้องถิ่น : ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น พบว่าผลผลิตมาจากการดำเนินงานของชุมชนเอง ที่สำคัญวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่มีภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเอง เช่น ปลาจากแม่น้ำสงครามและการเลี้ยงในกระชังริมแม่น้ำโขงในชุมชน ข้าวมาจากสมาชิกของกลุ่มที่ปลูกกันอยู่แล้ว ครามเป็นพืชที่ปลูกกันในชุมชน ส่วนการผลิตปุ๋ยของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโนวัตถุประสงค์คือมูลไก่ และมูลสุกร ได้จากตำบลข้างเคียงที่มีการเลี้ยงเป็นฟาร์ม ทำให้มีวัตถุประสงค์ที่ใช้ในการผลิตอย่างต่อเนื่อง

๓. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน ไม่ได้เกิดจากการเลียนแบบทำตามผลิตภัณฑ์ที่มีมากมายในท้องตลาด หรือทำตามหน่วยงานที่มาสนับสนุนในผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกันในทุกภูมิภาค แต่เป็นผลผลิตของกระบวนการเรียนรู้ การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือเป็นการค้นคิดอะไรใหม่ๆ ซึ่งถ้าหากเหลือใช้เอาไปขายข้างนอกก็จะแข่งขันกับคนอื่นได้ : ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น พบว่าผลิตภัณฑ์ที่วิสาหกิจดำเนินการนั้นเป็นการดำเนินการที่ทำกันมาตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย สืบทอดกันทั้งการทำส้มปลา การผลิตข้าวฮาง การย้อมคราม มีการส่งเสริมความรู้ในการผลิตให้มีมาตรฐานเพิ่มขึ้น ส่วนการผลิตปุ๋ยของวิสาหกิจบ้านหนองสะโน เกิดจากการที่หน่วยงานรัฐเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรเป็นอินทรีย์ซึ่งชาวบ้านได้รับการส่งเสริมและเห็นถึงผลที่ดี ทำให้เกิดความนิยมในการทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ชุมชนจึงมีความต้องการปุ๋ยชีวภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการรวมกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งมีคุณภาพที่ดีจนท้องถิ่นอื่นสั่งซื้อจำนวนมากขึ้น

๔. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ทำให้ผลผลิตมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเป็นสินค้าที่บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สามารถแข่งขันกับคนอื่นได้ เพราะมีทั้งของเก่าและของใหม่ผสมผสานกัน ทำให้ได้ของดีท้องถิ่นและรูปแบบหรือนำเทคนิคสากลมาเสริมหรือผสมให้กลมกลืน มีการให้ความรู้เรื่องการทำบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมและทันสมัย : วิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น ผลผลิตเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้รับการส่งเสริมความรู้เพื่อให้มีมาตรฐานเพิ่มขึ้น มีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ทั้ง ส้มปลา ข้าวฮาง ผ้าย้อมคราม แม้ว่าจะมีการผลิตอยู่ในพื้นที่อื่นที่ห่างไกลกัน แต่ก็มีลักษณะที่ไม่เหมือนกัน เช่น ส้มปลาจะใช้ปลาชะโดที่เป็นปลาในท้องถิ่นแม่น้ำสงคราม ข้าวฮางเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวภูไทที่ใช้เก็บถนอมอาหารรักษาข้าวเต็มเมล็ดไว้กินได้นานๆ ป้องกันมอด มอด ส่วนผ้าย้อมครามเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำกันในจังหวัดสกลนคร นครพนม และจังหวัดใกล้เคียง ผ้าที่ย้อมด้วยครามสามารถป้องกันรังสีอัลตราไวโอเล็ตให้กับผู้ที่สวมใส่ได้ เป็นอย่างดี เป็นต้น

๕. มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ หมายถึงการดำเนินการวิสาหกิจชุมชนไม่ใช่เน้นที่การผลิตเรื่องหนึ่งสองเรื่องเพื่อขายอย่างเดียว แต่ผลิตแปรรูป จัดการให้เกิดการประกอบการในรูปแบบต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นเป็นหลัก : ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น พบว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมานั้นเกิดจากการผลิตเพื่อใช้ในชุมชนมาก่อน จนกระทั่งเป็นที่ต้องการของท้องถิ่นอื่น จึงมีการขยายกิจการให้มีผลผลิต

มากขึ้น คุณภาพมีมาตรฐานเพิ่มขึ้น เพื่อจัดจำหน่ายในตลาดต่างๆ ทั้งตลาดใกล้เคียงจนถึงตลาดในและนอกประเทศ

๖. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ วิสาหกิจชุมชนเกิดได้ สำเร็จได้ด้วย “ความรู้และปัญญา” ไม่ใช่เพียงเพราะมีเงินมีงบแล้วจะเกิดได้ การใช้ “เงินนำหน้าปัญญาตามหลัง” อาจเกิดได้ แต่เพียงโครงการ แต่ไม่อาจเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การเรียนรู้จะทำให้เข้าใจกระบวนการวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด : การเรียนรู้ถือเป็นการพัฒนาที่สำคัญเพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพที่ดีขึ้น การผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น มีการเรียนรู้และเพิ่มเติมความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ เช่น การเรียนรู้การทำตลาด การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาการทำหีบห่อ การเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าให้มีมาตรฐานเพิ่มขึ้น เป็นต้น

๗. มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย ถ้าไม่มีการเรียนรู้ก็จะไม่เข้าใจถึงปรัชญาวิสาหกิจชุมชน การที่ ต้องการผลผลิตให้มากเพื่อให้เกิดรายได้มากตามมานั้น มีองค์ประกอบของหลักการตลาด หลักการทางธุรกิจที่ต้องคำนึงถึงอยู่มาก หากผู้บริหารวิสาหกิจชุมชนไม่มีองค์ความรู้เหล่านี้ เร่งแต่ผลิตสินค้าให้จำนวนมากเพื่อต้องการจำหน่ายให้มาก แต่ไม่เป็นที่ต้องการของตลาดหรือต้นทุนแพงกว่าสินค้าที่ผลิตจำนวนมากแล้ว ก็จะทำให้เกิดการขาดทุนและทำให้วิสาหกิจชุมชนนั้นล้มเลิกไปในที่สุด : หลักการนี้วิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูล มีพื้นฐานมาจากการพึ่งตนเองเป็นหลัก และค่อยพัฒนาจนมีความเติบโตอย่างต่อเนื่อง ไม่เร่งการเติบโตอย่างไม่มั่นคง

จากพื้นฐานการจัดตั้งที่มีองค์ประกอบที่สำคัญทั้ง ๗ ประการนั้น จึงพบว่าวิสาหกิจชุมชนไม่ได้เริ่มจากการเรียนรู้วิธีทำ แต่เริ่มจากการเรียนรู้วิธีคิดที่ถูกต้อง นั่นก็หมายถึงชุมชนมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกันอยู่แล้ว และนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นมาขยายต่อสร้างผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง วิสาหกิจชุมชนนั้นมีหลายระดับทั้งระดับครอบครัว ชุมชนและเครือข่ายระหว่างชุมชนในตำบลเดียวกันหรือระหว่างตำบล แล้วแต่จะมีการจัดการอย่างไร บางแห่งร่วมกันผลิต ร่วมกันบริโภค บางแห่งกระจายกันผลิตแล้วร่วมกันบริโภค บางแห่งร่วมกันเรียนรู้ให้มีกลุ่มผลผลิต แล้วชุมชนร่วมกันบริโภค หรือบางเรื่องครอบครัวเอาไปทำเอง ทำกันแบบผสมผสานหลายลักษณะ โดยมีการทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ร่วมกันคิดร่วมกันทำ จัดการผลิต การตลาด การบริโภคได้ดีกว่าการทำเพียงหมู่บ้านเดียว

กระบวนการบริหารจัดการ

วิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูล พบว่ามีกระบวนการบริหารจัดการเพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน โดยมี ๓ กิจกรรมที่เกิดขึ้นเกี่ยวเนื่องกันอย่างเป็นพลวัต ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายดำเนินการให้บรรลุตามเป้าหมาย การควบคุมประเมินผลและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับหลักการบริหารสากล และการจัดการเชิงกลยุทธ์ที่มีกระบวนการบริหารจัดการที่ประกอบด้วย การวางแผนการนำแผนไปปฏิบัติ และการควบคุมประเมินผล โดยมีหลักการบริหารจัดการ ที่แบ่งตามลักษณะการบริหารคือ

๑. ด้านการเงิน มีการจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่ายที่ถูกต้องและรายงานให้สมาชิกทราบความเคลื่อนไหว มีการเก็บรักษาเงินและควบคุมการใช้จ่ายของคณะกรรมการ ประหยัดการใช้จ่าย รักษาสภาพคล่อง เลือกลูกค้าที่จะค้าขายเลือกการให้เครดิตการค้า มีการประกันความเสี่ยง

มีการลงทุนที่มีความพอประมาณ ไม่ลงทุนเกินตัวคือ การดำเนินงานและการตัดสินใจในลักษณะนี้ จะทำให้การเติบโตมีความมั่นคง

๒. ด้านการตลาด มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนาตลาด มีตราสินค้าเป็นของตนเอง มีการวางแผน มีวิธีโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่สร้างชื่อเสียงอย่างน่าเชื่อถือและมีต้นทุนน้อย การไม่เอาใจเอาเปรียบโดยการซื้อสัตย์ เช่น สัมปลาปลอดดินประสิว การส่งสินค้าข้าวฮางจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ทั่วประเทศโดยคิดค่าบริการแค่ครั้งละ ๕ บาท เป็นต้น ส่งมอบสินค้าตรงเวลา จำนวนและสินค้าที่มีคุณภาพ ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำเนินการคือ ความซื่อสัตย์ การรักษาคุณภาพสินค้า การปรับปรุงสินค้าให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

๓. ด้านการผลิต มีการวางแผนการผลิต วางแผนการทำงานของกลุ่ม มีการปรึกษาหารือร่วมกันของคณะกรรมการและหารือกับหน่วยงานภาครัฐในด้านต่างๆ สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการผลิต เพื่อให้มีการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ หากสมาชิกไม่เข้ามามีส่วนร่วมก็จะเกิดปัญหาได้ เช่น วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางงอกหอมทองสกลทวาปี พบปัญหาผลผลิตข้าวมีมาตรฐานต่ำของสมาชิกบางคน เนื่องจากการปลูกข้าวแบบหว่านแล้วไม่ดูแล เป็นต้น

๔. ด้านบุคคล เน้นการพัฒนาสมาชิกให้มีความรู้ในงาน มีการฝึกทักษะในการผลิต ให้มีการอบรมเพิ่มเติม ซึ่งจะมีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนมาอบรมความรู้เพิ่มเติมให้ มีการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร เช่น ความรู้การผลิต การแปรรูป การตลาด เป็นต้น การบริหารบุคคลมีความสอดคล้องกับแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมให้สมาชิกมีคุณภาพชีวิตในการทำงาน การดูแลสมาชิกทุกคนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พัฒนาทักษะสมาชิกอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกเรื่องคุณภาพ การเสริมสร้างบุคลากรให้มีระเบียบวินัยในการทำงาน เน้นความซื่อสัตย์ สุจริต เพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพ มาตรฐานที่ดี

วิเคราะห์ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาดำเนินงาน

จากการจัดประเภทวิสาหกิจชุมชนออกเป็น ๒ ประเภทหลัก คือ วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ที่หมายถึงวิสาหกิจชุมชนที่เน้นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองแบบพอเพียง โดยจะเป็นการผลิตเพื่อการกินการใช้ในครอบครัวหรือในท้องถิ่น ได้แก่ ข้าว อาหาร สมุนไพร ปุ๋ย ของใช้ (หมายถึง แชมพู น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่) ซึ่งชาวบ้านทั่วไปจะสามารถทำได้ในชีวิตประจำวัน และอีกประเภทก็คือวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า ซึ่งหมายถึง วิสาหกิจชุมชนที่มีการผลิตสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีสูตรเด็ดเคล็ดลับ หรือมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีการผลิตได้มาตรฐาน สามารถนำไปจำหน่ายแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าในตลาดทั่วไปจากข้อมูลของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น เป็นวิสาหกิจชุมชน ที่มีการจัดการที่เป็นระบบ ดังนั้นการวิเคราะห์วิสาหกิจชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้นำปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน มาเป็นปัจจัยที่ใช้วิเคราะห์พิจารณาโดยมีปัจจัยต่างๆ ที่นำมาดำเนินการ ดังนี้

๑. ปัจจัยด้านการผลิต ปัจจัยด้านการผลิตถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการตัดสินใจทำการผลิตของแต่ละกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มต้องพิจารณาถึงความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบกับโอกาสในสินค้าที่กลุ่มผลิตที่จะสามารถดำรงประโยชน์และสร้างรายได้ให้แก่กลุ่ม ดังนั้นในการผลิต

จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีแหล่งวัตถุดิบที่เพียงพอและสามารถหาได้สะดวก เพื่อลดต้นทุนอันเกิดจากการจัดหาวัตถุดิบ นอกจากนี้ทักษะและความรู้ความสามารถหรือภูมิปัญญาชาวบ้านของสมาชิกในการผลิต จะช่วยให้สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีคุณภาพได้มาตรฐาน ซึ่งวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด มีแหล่งวัตถุดิบในพื้นที่คือแม่น้ำสงคราม และแม่น้ำโขง โดยชาวบ้านในพื้นที่มีความรู้ในการทำปลาส้มกันมานาน เป็นความรู้ที่สืบทอดกันมาจากปู่ย่า ตายาย และยังได้รับการให้ความรู้เพิ่มเติมจากหน่วยงานในด้านการผลิตให้ถูกสุขลักษณะ ทำให้ได้รับความนิยมนจากผู้บริโภค

ในวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี มีแหล่งผลิตวัตถุดิบซึ่งก็คือข้าวจำนวนกว่า ๕๐๐ ไร่ จากจำนวนสมาชิกกว่า ๓๐๐ คน ทำให้วัตถุดิบที่ใช้ผลิตข้าวฮางอกมีเพียงพอและสามารถหาได้สะดวก อีกทั้งความรู้การทำข้าวฮางอกก็เป็นความรู้จากคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่ถ่ายทอดกันมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และยังมีการพัฒนาความรู้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆเพิ่มเติม ซึ่งลักษณะของปัจจัยด้านการผลิตของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมครามก็มีลักษณะเช่นเดียวกันด้วย

๒. ปัจจัยด้านการตลาด ปัจจัยด้านการตลาดถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อปัจจัยด้านการผลิต การผลิตนั้นแม้จะมีความได้เปรียบในการผลิต แต่หากไม่สามารถหาตลาดมารองรับผลผลิตที่ผลิตได้นั้น การดำเนินกิจกรรมกลุ่มไม่อาจประสบความสำเร็จได้ โดยทั่วไปแล้วตลาดของผลผลิตที่กลุ่มผลิตได้ มักอยู่ในท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นสำคัญ ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมคราม มีตลาดทั้งในชุมชนตนเองซึ่งสมาชิกรองรับผลผลิตกันอยู่แล้ว รวมทั้งชุมชนใกล้เคียงหรือในตลาดท้องถิ่นทั่วไป ซึ่งจังหวัดเองก็ได้สนับสนุนในการจัดให้มีพื้นที่ในตลาดนัดของจังหวัดเอง อีกทั้งตลาดกลางที่จัดประจำ อาทิเช่น งาน OTOP ในกรุงเทพและจังหวัดต่างๆ ส่วนวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี มีการเพิ่มตลาดโดยการพัฒนารูปแบบการขายเข้าสู่ระบบออนไลน์ มีลูกค้าสั่งซื้อสินค้าผ่านทางระบบออนไลน์มากถึงร้อยละ ๗๐ และโอนเงินผ่านธนาคาร การส่งสินค้าใช้ทางไปรษณีย์หรือรถขนส่งสินค้า อีกทั้งยังได้รับโอกาสในการส่งสินค้าไปขายต่างประเทศ เช่น ที่จีน สิงคโปร์ ฮองกง เป็นต้น

๓. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการนี้ มิได้เป็นหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคน เนื่องจากสมาชิกที่เข้าร่วมควรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่แทน อย่างไรก็ตามสมาชิกที่ไม่ได้เข้าร่วมในสายการบังคับบัญชา ก็ยังสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นหรือร่วมตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมักมีการจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ตลอดจนความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าเก็บข้อมูลพบว่ามีกำหนดแบ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน เช่น หน้าที่ด้านการเงิน หน้าที่ด้านการผลิต เป็นต้น

๔. ปัจจัยด้านการเงิน สำหรับปัจจัยด้านการเงินนี้เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว เงินทุนที่กลุ่มจัดหานั้น มักอยู่ในรูปของการออมทรัพย์หรือการถือหุ้น เรือนหุ้น การสะสมทุน การดำเนินกิจกรรมด้านการเงิน การบัญชี การกำหนดการจัดสรรผลกำไรอย่างเป็นสัดส่วน และมีระบบที่ชัดเจน เช่น การกำหนดการแบ่งปันผลกำไรแก่สมาชิก หรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการบริหารของกลุ่ม โดยสมาชิกจะได้รับเงินปันผลภายในตุลาคมของทุกปี

หรือกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ จะขายปุ๋ยให้กับสมาชิกในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด และในปลายปีเมื่อมีกำไรจะมีการนำมาปันผลให้กับสมาชิกอีก เช่นเดียวกับกลุ่มวิสาหกิจข้าวฮางอก กำไรที่ได้จะนำมาจ่ายเป็นค่าแรงให้สมาชิกตามงานและหน้าที่เดือนละ ๘,๐๐๐ - ๙,๐๐๐ บาท เมื่อสิ้นปีสมาชิกที่ร่วมหุ้นจะได้รับเงินปันผลอีกครั้ง เป็นต้น การจัดการด้านการเงินที่ดีจะสามารถช่วยให้การดำเนินงานกลุ่มเป็นไปได้ด้วยดี

๕. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในการพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิก ภายในกลุ่มหรือชุมชนนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาทั้งการมีส่วนร่วมในแง่ของการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย ของการดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการจัดสรรคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามามีอำนาจในการตัดสินใจหรือรับผิดชอบในงานที่รับผิดชอบ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเกณฑ์ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการประสบความสำเร็จจากการนำแนวทางเลือกวิสาหกิจชุมชนมาปรับใช้ทั้งสิ้น ด้วยเหตุที่หัวใจหลักของวิสาหกิจชุมชนก็คือการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ตลอดจนการเสนอความเห็นและการตัดสินใจเป็นสำคัญ ซึ่งวิสาหกิจชุมชนสัมปลาฯ ได้เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการผลิต เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่างๆ สำหรับวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกฯ ได้เปิดโอกาสให้สมาชิกร่วมกันพัฒนาในทุกๆ ด้าน เช่น สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องจักร ขั้นตอนการผลิต การรักษาความสะอาด กฎระเบียบ เป็นต้น และยังสร้างความภาคภูมิใจให้กับสมาชิกและชาวบ้านในชุมชน ให้มีความภาคภูมิใจกับบรรพบุรุษที่คิดค้นวิธีการทำข้าวฮางอกและสืบทอดมาถึงรุ่นปัจจุบัน

๖. ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำนี้ถือเป็นเรื่องที่สำคัญ ที่จะทำให้การดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว เนื่องจากผู้นำมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการริเริ่มการเสนอแนวทางเลือกและดำเนินการ นอกจากนี้ยังมีส่วนสำคัญในการเป็นผู้นำในการวางแผนตลอดจนกำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งทุกวิสาหกิจชุมชนที่ได้เข้าไปเก็บข้อมูลมีปัจจัยผู้นำเป็นประเด็นสำคัญ เริ่มตั้งแต่การเป็นผู้ริเริ่มในการผลิตในครัวเรือน จนกระทั่งการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน เลยไปถึงการขยายการผลิต การทำการตลาดภายนอกพื้นที่ ซึ่งผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะเป็นศูนย์รวมของความเชื่อถือ และเป็นผู้นำในการดำเนินงานในช่วงแรกของการดำเนินกิจการ หลังจากวิสาหกิจชุมชนมีความก้าวหน้าแล้วก็จะใช้ในรูปแบบคณะกรรมการ ในการบริหารจัดการต่อไป

๗. ปัจจัยด้านแรงงาน ไม่ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนจะใช้สมาชิกเป็นผู้ดำเนินการของการผลิตเป็นหลัก หากเมื่อวิสาหกิจชุมชนเติบโตขึ้นถึงจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานเพิ่มเติม ซึ่งแต่ละวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูล มีการจ้างแรงงานที่นอกเหนือจากสมาชิกกลุ่มแล้ว มีจำนวนไม่มาก แต่ถ้าหากในท้องถิ่นมีวิสาหกิจชุมชนที่ต้องการแรงงานจำนวนมากขึ้น ก็จะเป็นการสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งเท่าๆ เป็นการช่วยแก้ปัญหาการเข้าไปขายแรงงานในเมืองในเขตเมืองหลวงได้แล้ว การใช้แรงงานที่มีอยู่ในชุมชนยังเป็นการช่วยให้แรงงานนั้น เป็นแรงงานที่มีทักษะเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ตัวแรงงานเอง และที่สำคัญก็คือการที่แรงงานสามารถใช้แรงงานในท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ได้นั้น

ย่อมส่งผลให้ปัญหาครอบครัวลดลงเนื่องจากในปัจจุบันนี้ เมื่อลูกหลานเติบโตขึ้น ต่างก็เข้าไปหา
งานทำในเมือง ทำให้สภาพของชีวิตครอบครัวเปลี่ยนไป ดังนั้นการที่ชุมชนสามารถสร้างกิจกรรม
และอาชีพที่เป็นของคนในชุมชนขึ้นมาได้นั้นย่อมทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

๘. ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ภายนอก การมีปฏิสัมพันธ์มี ๒ ลักษณะ คือ การ
มีปฏิสัมพันธ์เป็นบวก (Positive Interaction) และปฏิสัมพันธ์ที่เป็นลบ (Negative Interaction)
ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชุมชนที่จะต้องเรียนรู้และหาให้พบว่าการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์จากสถาบันภายนอกนั้น
เป็นไปในลักษณะใด ชุมชนที่สามารถประสบความสำเร็จนั้นสามารถสร้างได้จากการมีปฏิสัมพันธ์
ภายนอกกับสถาบันต่าง ๆ โดยการเข้ามาของสถาบันจากภายนอกนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเข้า
มาให้ความช่วยเหลือทั้งในส่วนของเงินทุนและการพัฒนาความรู้ความสามารถ ตลอดจนการฝึก
ทักษะให้แก่ชาวบ้าน : สิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่หน่วยงานที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ ควรทำความเข้าใจถึง
หลักพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชน โดยเฉพาะการเข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อ
พัฒนาให้เป็นวิสาหกิจชุมชน ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าเก็บข้อมูลนี้ เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีความ
เข้มแข็งอยู่แล้ว หน่วยงานต่างๆ เพียงเข้ามาเติมเต็ม ในการขยายโอกาสให้เท่านั้น

๙. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสมาชิก เนื่องจากสมาชิกในชุมชนถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด
ในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน การได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ตลอดจนการที่ชาวบ้านมี
ความอดทนและพยายามสร้างสิ่งที่มีความหมายต่อการดำเนินกิจกรรม ซึ่งสมาชิกของวิสาหกิจ
ชุมชนที่เข้าเก็บข้อมูลนี้ มีความร่วมมือเป็นอย่างดี และตระหนักถึงความสำคัญกับการดำเนินงาน
หรือกิจกรรมที่ตนเข้าเป็นสมาชิก โดยสมาชิกได้หมั่นติดตามความคืบหน้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน
และให้ความร่วมมือให้กิจกรรมต่างๆ อาทิเช่น การเข้าร่วมประชุม การร่วมติดตามศึกษาดูงาน
พร้อมทั้งร่วมคิดและเสนอความเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชน หรือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

๑๐. ปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและจำเป็น
สำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาของกลุ่ม โดยกลุ่มต้องมีการติดต่อกับสมาชิกอย่างทั่วถึง
และสม่ำเสมอ มีการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันระหว่างผู้นำ สมาชิก และระหว่างกลุ่ม
หรือบุคคลหรือองค์การภายนอกที่นำความรู้หรือข่าวสารใหม่ๆ มาแลกเปลี่ยนและสามารถนำไป
ปรับใช้ได้กับกลุ่ม : ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูล มีการดำเนินการในลักษณะนี้เช่นกัน มีการ
ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารผ่านทางคณะกรรมการกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ เช่น เรื่องราวความรู้ในด้านการ
ผลิต การแปรรูป การตลาด เป็นต้น ที่ผ่านมามีเจ้าหน้าที่จากเกษตรอำเภอมาให้ข้อมูลข่าวสาร
เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ก็จะนำข้อมูลผ่านคณะกรรมการเพื่อนำไปถ่ายทอดให้กับสมาชิก
มีหน่วยงานราชการพาไปอบรมพัฒนาทักษะความรู้ และศึกษาดูงานต่างประเทศเพื่อหาตลาดใน
ต่างประเทศ รวมทั้งเข้ามาช่วยในเรื่องการประชาสัมพันธ์

วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค

๑. ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบในท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชน ที่จัดตั้งขึ้นนั้นมี
ลักษณะสำคัญที่ต้องคำนึงถึงประการหนึ่งก็คือ แหล่งวัตถุดิบควรจะมีอยู่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะ
วัตถุดิบหลักของผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนนั้น ซึ่งวิสาหกิจชุมชนป่าจิกสัมปลาชะโดมีวัตถุดิบที่สำคัญ
คือปลาชะโดที่นำมาทำเป็นสัมปลา แต่ในปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๖๑) ผู้ผลิตสัมปลาโตประสบปัญหาขาด

แคลนวัตถุดิบ ขณะที่จำนวนผู้ผลิตมากขึ้น โดยในบ้านไชยบุรีมีผู้ผลิตในชุมชนที่เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตส้มปลาอยู่ ๑ กลุ่ม คือกลุ่มป่าจิก และยังมีผู้ผลิตในชุมชนที่เป็นเจ้าของรายเดี่ยวอีกจำนวน ๗ ราย ความต้องการปลาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ กำลังการผลิตเฉพาะแค่ผู้ผลิตรายใหญ่ที่เป็นเจ้าของรายเดี่ยว ต้องการปลาวันละไม่ต่ำกว่า ๕๐ กิโลกรัม หรืออาทิตย์ละ ๓๐๐-๕๐๐ กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับว่ามีลูกค้าสั่งเพิ่มหรือไม่ แต่ปลากลับลดน้อยลงโดยเฉพาะปลาชะโดที่แทบจะหายไปจากลำน้ำโขง ไม่ใช่ปลาเพียงอย่างเดียว ในบางช่วงเวลา ใบตองที่ใช้สำหรับห่อส้มปลาก็ไม่เพียงพอจนบางครั้งต้องสั่งซื้อจากฝั่งลาวโดยขนส่งทางเรือข้ามแม่น้ำโขง แม้ว่าจะมีการเลี้ยงปลาในกระชังเพิ่มมากขึ้น แต่ปลาที่เลี้ยงส่วนใหญ่จะเป็นปลานิลเนื่องจากใช้ระยะเวลาสั้นกว่าและได้ราคาไม่ต่างกันมาก เมื่อเทียบกับเวลาที่เลี้ยงปลาชะโดที่เป็นปลาธรรมชาติแล้ว การแก้ปัญหาการขาดแคลนปลาชะโดนั้น ทำให้ผู้ผลิตต้องสั่งซื้อปลามาจากภาคกลางซึ่งมีการเลี้ยงเป็นฟาร์ม อีกทั้งยังปรับจากการใช้ปลาชะโดทั้งหมด เป็นการใช้ปลาอีกรูปแบบ ปลาบวลจันทร์ ซึ่งเป็นเนื้อเหนียวมาผสมและปรับให้เหมาะสมซึ่งสามารถใช้แทนกันได้ดี จะเห็นได้ว่าระบบนิเวศทางธรรมชาติได้สูญเสียไปจากการไม่คำนึงถึงแหล่งอาหารของชุมชนตัวเอง ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านได้พูดถึงการออม ทั้งอมน้ำ ออมดิน ออมป่าไม้ ออมทรัพยากรแหล่งทำกินต่างๆ

๒. ปัญหาการควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบ ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี มีวัตถุดิบที่เป็นข้าวอินทรีย์มาจากสมาชิก รวมทั้งแหล่งอื่นในท้องถิ่นเพื่อนำมาแปรรูปเป็นข้าวฮาง หรือข้าวฮางอกต่อไป เนื่องจากการปลูกข้าวอินทรีย์จำเป็นต้องได้พันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์ข้าวอินทรีย์ วิธีปลูกก็จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพเป็นหลัก ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบที่เป็นปุ๋ยอินทรีย์ซึ่งได้จากมูลโคในพื้นที่ ไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร บางรายต้องสั่งซื้อมาจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน จังหวัดนครพนม ปัญหาการขาดแคลนโคในพื้นที่ก็ส่งปัญหาถึงการใช้อินทรีย์ตามมาเช่นกัน ปัญหาดังกล่าวส่งผลต่อการควบคุมคุณภาพข้าวที่ผลิตขึ้นมา มีคุณภาพไม่ดีพอและบางครั้งอาจมีการปลอมปนข้าวเปลือกที่ไม่ได้มาจากการใช้อินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพอย่างแท้จริง ส่งผลต่อภาพลักษณ์และความเชื่อถือในคุณภาพของผลิตภัณฑ์ข้าวฮาง

สรุป

ในการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสมนั้น ได้มีการศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืน การวิเคราะห์การจัดตั้งและบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน การวิเคราะห์ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงาน และการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. แนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนนั้น มีหลักคิดที่สำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ (๑) หลักการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการดำรงชีวิตด้วย (๒) หลักการออม เป็นหลักการที่ให้ทุกคนในชุมชนได้ตระหนักถึงระบบนิเวศของชุมชนและท้องถิ่น เพราะเป็นแหล่งสำคัญที่สร้างห่วงโซ่อาหารของชุมชนนั่นเอง (๓) การรวมกลุ่ม มีความสามัคคี ร่วมคิดร่วมทำ พึ่งพาอาศัยกันในชุมชน (๔) การคิดค้นและนำภูมิปัญญาดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนา

เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน (๕) การมีผู้นำที่ดีมีความเสียสละ มีความริเริ่มและมุ่งมั่น เพื่อเป็นผู้ที่จะนำพาให้เกิดการขับเคลื่อนไปในทิศทางที่ถูกต้อง เหมาะสม

๒. ในการวิเคราะห์การจัดตั้งและบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนนั้น ได้นำพื้นฐานการจัดตั้งที่มีองค์ประกอบสำคัญ ๗ ประการ มาพิจารณาเพื่อดูลักษณะของวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ มีการจัดตั้งและบริหารจัดการเป็นไปตามหลักพื้นฐานที่สำคัญเหล่านี้หรือไม่ ซึ่งผลของการวิเคราะห์พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด มีการจัดตั้งและบริหารจัดการเป็นไปตามหลักพื้นฐานดังกล่าว สำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน ยังขาดในประเด็นมีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการในชุมชนในเรื่องการผลิตปุ๋ยชีวภาพ ที่ได้รับการส่งเสริมความรู้จากหน่วยงาน ไม่ได้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นตัวเอง

๓. การวิเคราะห์ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงาน โดยได้นำปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนทั้ง ๑๐ ปัจจัย มาวิเคราะห์ผลสำเร็จ ซึ่งทุกวิสาหกิจชุมชนได้มีการดำเนินตามปัจจัยดังกล่าวในทุกปัจจัย

๔. การวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโดประสบในเรื่องการขาดแคลนวัตถุดิบหลักในท้องถิ่นเนื่องจากการลดของจำนวนปลาอย่างรวดเร็วโดยไม่มีการออมในเรื่องทรัพยากรปลาในท้องถิ่น และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี ก็พบปัญหาในเรื่องการควบคุมคุณภาพของข้าวอินทรีย์ในท้องถิ่น เนื่องจากการขาดแคลนปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพในท้องถิ่น รวมทั้งการปลอมปนข้าวที่ไม่ได้มาจากการปลูกข้าวอินทรีย์อย่างเดียว

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

วิสาหกิจชุมชนนั้นเป็นเรื่องเดิมที่ชุมชนเคยดำเนินการมาแต่เก่าก่อน มีการทำอย่างมีแบบแผน มีระบบ มีขั้นตอน เริ่มต้นจากการเรียนรู้ การคิดก่อน แล้วค่อยลงมือทำ เน้นความร่วมมือในการทำกิจกรรมเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ต่างจากธุรกิจชุมชนซึ่งเน้นที่กระบวนการผลิต การแปรรูป การบริหารจัดการ ที่มุ่งสู่ตลาดใหญ่ วิสาหกิจชุมชนเป็นระบบที่มีความหลากหลายของกิจกรรม เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน เป็นการประกอบการบนพื้นฐานของการใช้ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างรู้คุณค่า เพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน โดยมุ่งประโยชน์ทางสังคมแก่ชุมชนมากกว่าการแสวงหากำไรสูงสุด และมุ่งต่อการรักษาระบบนิเวศน์ของสังคมโดยรวม วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน โดยนำเอาหลักการเศรษฐศาสตร์ชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ อย่างเช่นในตำบลหนึ่งมีวิสาหกิจชุมชน ๒๐-๓๐ อย่าง และทำการผลิตเพื่อบริโภคในท้องถิ่น ลดการซื้อจากภายนอกได้ประมาณหนึ่งในสี่ วิสาหกิจชุมชนที่ตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานและวงจรชีวิตของชุมชนจะทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจชุมชน ระบบที่พึ่งพาตนเองได้ ชุมชนมีรายรับมากกว่ารายจ่ายผลิตอาหารและปัจจัยพื้นฐานได้เอง ถ้าไม่มีวิสาหกิจชุมชน ไม่มีเศรษฐกิจชุมชน ชุมชนก็ได้แต่รอรับความช่วยเหลือจากรัฐหรือจากภายนอก ต้องขึ้นอยู่กับคนอื่นพึ่งตนเองไม่ได้ กลายเป็นระบบอุปถัมภ์ที่ชุมชนต้องพึ่งพาคนอื่นตลอดไป

นอกจากนี้ วิสาหกิจชุมชนจะเน้นในเรื่องของวิถีคิดและกระบวนการเรียนรู้มากที่สุด ปัญหาที่ผ่านมาจากชุมชนนั้นเป็นปัญหาวิถีคิดมากกว่าวิธีทำ ชุมชนสามารถผลิตได้มากมาย แต่ขายไม่ออก หาดตลาดไม่ได้ เพราะเริ่มต้นจากวิธีทำ จากสูตรสำเร็จ จากการเล่นแบบ การทำวิสาหกิจชุมชนนั้น จึงควรเริ่มต้นจัดทำเพื่อให้พอกินพอใช้ก่อนแล้วค่อยพัฒนาไปสู่การจัดการเชิงธุรกิจ เมื่อพอเพียงและพึ่งตนเองได้ก็สามารถผลิตสู่ตลาดได้ และการคิดจะนำผลผลิตออกสู่ตลาดนั้นต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่มาจากการรู้จักใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพหรือทรัพยากรในท้องถิ่นบวกกับความคิดสร้างสรรค์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม โดยควรเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่เพื่อที่จะสร้างรากฐานเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งก่อน ทำกินทำใช้ก่อน ทำทดแทนสิ่งที่จะต้องซื้อให้ได้มากที่สุด หากต้องการที่จะนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ออกสู่ตลาด ก็ควรเรียนรู้การจัดการ และกลไกทางการตลาดให้ดี ทั้งนี้ภาครัฐเองก็ควรให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการตลาด โดยอาจให้ภาคเอกชนที่ต้องการผลผลิต เข้าช่วยให้คำแนะนำในการจัดการผลผลิตเพื่อนำออกสู่ตลาดการค้าระดับใหญ่ต่อไป

จากผลการศึกษาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนครนั้น จะพบว่าวิสาหกิจชุมชนที่จัดแบ่งได้ ๒ ประเภท ที่มีวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน ที่มีเป้าหมายคนละระดับ กล่าวคือ

๑. วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ที่ดำเนินกิจกรรมในการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือนำมาแบ่งปันแลกเปลี่ยน หรือจำหน่าย ในชุมชน หรือในท้องถิ่น โดยมุ่งหวังให้เกิดระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน ที่สามารถพึ่งตนเองได้ มีเงินหมุนเวียนกันภายในชุมชน มีลักษณะที่พอเพียงไม่มุ่งหวังถึงขั้นร่ำรวย อาหารที่ผลิตเพื่อการบริโภคมีความปลอดภัยมากกว่ากำไรที่จะได้จากการทำกิจการนั้นๆ และจากแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืน นั้น มีปัจจัยที่สำคัญในเรื่องการพึ่งพาตนเอง การออม ความสามัคคี การมีการนำที่ดี และมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแนวทางในการดำเนินงาน อย่างเช่น วิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน ที่มีการผลิตปุ๋ยชีวภาพนั้น เมื่อวิเคราะห์ถึงความสำเร็จแล้วพบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้มีปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ คือ มีการพึ่งพาตนเอง ริเริ่มการดำเนินงานจากชุมชนไม่ได้อาศัยหน่วยงานต่างๆ มาสนับสนุนหรือจัดตั้งให้ มีวัตถุประสงค์ในชุมชนหรือชุมชนใกล้เคียง มีการออมดิน ออมต้นไม้ พืช ไม่ทำลายธรรมชาติ โดยการทำเกษตรอินทรีย์ทำให้ลดการปนเปื้อนของสารเคมีในพืชผักที่เป็นอาหารได้ มีความรักความสามัคคีในกลุ่มในชุมชน มีการเรียนรู้ที่จะใช้ภูมิปัญญาทางเกษตรอินทรีย์มาดำเนินการในชุมชน และมีผู้นำชุมชนที่เสียสละ มีวิสัยทัศน์ที่ดี แม้ว่าผลผลิตจะเป็นผลผลิตที่ทำได้เหมือนกัน ทั่วทุกภาคก็ตาม แต่เกิดโอกาสของท้องถิ่นที่มีความต้องการมาก จึงสามารถผลิตและจำหน่ายได้อย่างต่อเนื่อง สร้างความยั่งยืนให้กับวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนพื้นฐานที่จะเติบโตเป็นวิสาหกิจก้าวหน้า นั้น มีข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาก็คือ มีความเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง โดยเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสำคัญ แต่เป็นการผลิตที่ใช้ในชุมชนและท้องถิ่น ถือเป็นวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานที่มีความยั่งยืน หากแต่ถ้าจะก้าวเป็นวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าก็จะมีปัญหาเรื่องตลาดทั่วไป เนื่องจากในแต่ละท้องถิ่นหรือภูมิภาคก็มีการผลิตเช่นเดียวกัน หากส่งซื้อจากที่นี่ไปใช้ก็จะไม่คุ้มกับค่าขนส่ง ซึ่งปัจจัยสำคัญของวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าประการหนึ่งก็คือ การที่วิสาหกิจชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ ผลิตภัณฑ์ต้นกำเนิดต้องมาจากท้องถิ่นนี้เท่านั้น

๒. วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีการผลิตสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีสูตรเด็ดเคล็ดลับ หรือมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีการผลิตได้มาตรฐาน สามารถนำไปจำหน่ายแข่งขันกับผลิตภัณฑ์หรือสินค้าในตลาดทั่วไปได้ วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้ามีการพัฒนามาจากวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมในการพัฒนาต่อยอดได้ โดยมี **พื้นฐานการจัดตั้งที่มีองค์ประกอบที่สำคัญ** คือ (๑) ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ ไม่ใช่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งแล้วใช้การจ้างงานในชุมชนแทนการรวมกลุ่มของคนในชุมชน (๒) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน เป็นงานที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เริ่มจากครัวเรือนสู่ชุมชน มีวัตถุประสงค์ที่มีอยู่ภายในชุมชนหรือในท้องถิ่น (๓) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน ไม่ได้เกิดจากการเลียนแบบทำตามผลิตภัณฑ์ที่มีมากมายในตลาด หรือทำตามหน่วยงานที่มาสนับสนุนในผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกันในทุกภูมิภาค (๔) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ทำให้ผลผลิตมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเป็นสินค้าที่บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

สามารถแข่งขันกับคนอื่นได้ (๕) มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ (๖) มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ วิสาหกิจชุมชนเกิดได้ สำเร็จได้ด้วย “ความรู้และปัญญา” ไม่ใช่เพียงเพราะมีเงินมีงบแล้วจะเกิดได้ (๗) มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย ถ้าไม่มีการเรียนรู้ก็จะไม่เข้าใจถึงปรัชญาวิสาหกิจชุมชน

นอกจากนี้ยังมี**ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน** คือ (๑) ปัจจัยด้านการผลิต (๒) ปัจจัยด้านการตลาด (๓) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ (๔) ปัจจัยด้านการเงิน (๕) ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน (๖) ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ (๗) ปัจจัยด้านแรงงาน (๘) ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ภายนอก (๙) ปัจจัยที่เกี่ยวกับสมาชิก (๑๐) ปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร ทั้งองค์ประกอบพื้นฐานการจัดตั้งและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จเหล่านี้ เป็นข้อพิจารณาถึงความสำเร็จและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เข้าเก็บข้อมูลมานี้ มีปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการเป็นวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าได้อย่างยั่งยืน สรุปได้ดังนี้

๒.๑ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด มีการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนตามองค์ประกอบพื้นฐานในการจัดตั้งที่สำคัญ รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ทำให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จและเกิดความยั่งยืน ซึ่งปัจจุบันผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้เป็นสินค้าขึ้นชื่อของจังหวัดนครพนม ต้นตำรับอยู่ที่บ้านไชยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เพียงที่เดียวในประเทศไทย จุดเด่นของวิสาหกิจชุมชนนี้ คือ วิธีการทำส้มปลาชะโด ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนนี้ โดยส้มปลาชะโดของที่นี่จะใช้ปลารธรรมชาติจากแม่น้ำโขงมาทำ และเลือกใช้เฉพาะปลากินพืช เวลาเอามาทำส้มปลาชะโดจะไม่มีกลิ่นคาวและที่สำคัญเมื่อเอาปลามาจากแม่น้ำโขงที่มีน้ำไหลแรงทำให้ปลาไม่มีสารตกค้าง วิธีถนอมอาหารของที่นี่ยังได้ยึดวิถีชาวบ้านสมัยโบราณตามที่ส่งสอนกันมาคือไม่ใส่ดินประสิว ไม่ใส่สารกันเสีย ไม่ใส่ผงชูรส จึงทำให้ปลาที่ได้เนื้อแน่นอร่อย ที่สำคัญทำให้ทานง่าย โดยส้มปลาชะโดของที่นี่จะไม่มีก้างแทรกเนื้อเลย สิ่งเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด

๒.๒ วิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทองสกลทวาปี มีการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนตามองค์ประกอบพื้นฐานในการจัดตั้งที่สำคัญ รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ทำให้ประสบความสำเร็จและเกิดความยั่งยืนเช่นเดียวกัน ในทางวิชาการ ข้าวฮาง มีคุณค่าทางโภชนาการสูงกว่าธัญพืชทั้งหลาย เนื่องจากอุดมด้วย วิตามินบี ๑ บี ๒ ไนอะซิน ธาตุเหล็ก แคลเซียม GABA (Gamma Amino Butyric Acid) ช่วยลดความดันโลหิตและปริมาณคอเลสเตอรอล มีส่วนช่วยควบคุมน้ำหนัก และลดความเสี่ยงการเป็นโรคอัลไซเมอร์ อีกทั้งมีธาตุแมงกานีสในปริมาณสูงที่ช่วยต้านอนุมูลอิสระอันเป็นสาเหตุของโรคมะเร็ง ข้าวฮางอกยังมีค่าการเปลี่ยนเป็นน้ำตาลในกระแสเลือดต่ำ และเป็นสารสื่อประสาทที่สำคัญใช้ในการควบคุมระบบประสาท รวมทั้งกล้ามเนื้อ ข้าวฮางจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของผู้บริโภคที่รักสุขภาพโดยเฉพาะผู้ที่ป่วยเป็นโรคเบาหวาน ไขมันสูง โรคหัวใจ โรคอ้วน ไซซ้ออักเสบ โรคไต หัวใจของการผลิตข้าวฮางอกของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ คือ การใส่ใจคุณภาพการผลิตในทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกข้าวแต่ละสายพันธุ์มาจนถึงการจำหน่าย ข้าวฮางอกได้รับการนิยมนเพราะมีสารอาหารที่ไม่เหมือนข้าวทั่วไป ทำให้คนกินแล้วต้องกินต่อ คือ ต้องสร้างจุดเด่นให้กับสินค้าและมีความหลากหลาย บริหารจัดการ

ภายในกลุ่มให้ดี ประชาสัมพันธ์ทำการตลาดให้เกิดความเชื่อมั่น ศึกษาพัฒนาให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลง และทำเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน

๒.๓ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด มีการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนตามองค์ประกอบพื้นฐานในการจัดตั้งที่สำคัญ รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ทำให้ประสบความสำเร็จและเกิดความยั่งยืนเช่นเดียวกัน ผ้าย้อมครามถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเนื่องจาก เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ผ้าย้อมครามเป็นผ้าย้อมสีธรรมชาติที่มีมาเมื่อหลายพันปีก่อน รู้จักและใช้กันแพร่หลายทั่วโลก ในชื่อของ Indigo เป็นเทคนิคการย้อมสีผ้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ๑๐๐% เนื่องจากการย้อมที่ไม่ต้องใช้ความร้อนและใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติทั้งหมด แต่กระบวนการทำซับซ้อนและใช้เวลามาก และผ้าย้อมครามมีราคาสูงกว่าผ้าย้อมสีธรรมชาติอื่นๆ คนไทยรู้จักการนำสีสกัด และประโยชน์จากครามมาย้อมเป็นเครื่องนุ่งห่ม ด้วยผ้าย้อมคราม หรือ ผ้าหม้อนิลมีลักษณะคล้ายเป็นฉนวนกันความร้อนได้เป็นอย่างดี เพราะใครก็ตามที่สวมใส่ผ้าย้อมคราม มันจะรู้สึกสบาย ไม่ร้อน เนื้อผ้าไม่ระคายเคือง มีสัมผัสที่นุ่มต่อผิวสัมผัส จึงมีงานวิจัยทั้งในอเมริกาและญี่ปุ่นออกมายืนยันถึงสรรพคุณดังกล่าวว่า ผ้าที่ย้อมด้วยครามสามารถป้องกันผิวของผู้สวมใส่จากรังสีอัลตราไวโอเล็ตได้ กันแบคทีเรีย สวมใส่แล้วเลือดหมุนเวียนดี อีกทั้งยังทำให้จิตใจสงบ และมีสมาธิ อีกด้วย

สรุปได้ว่าการแบ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนตามระดับการพัฒนานั้น มีวิสาหกิจชุมชน ๒ ประเภท หลักๆ ได้แก่

วิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน คือ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโน (ปุยข้าวภาพ)

วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า คือ ๑. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโด

๒. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอกหอมทอง
สกลทวาปี

๓. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด

ซึ่งความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า นั้น มีสิ่งสำคัญที่เป็นหลักที่จะต้องคำนึงถึงเป็นอย่างแรกก็คือ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลผลิตมีความเป็นเอกลักษณ์ในตัว หากขาดสิ่งนี้แล้วโอกาสที่วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าจะยั่งยืนจึงมีโอกาสน้อยมาก

ข้อเสนอแนะ

๑. การทำความเข้าใจลักษณะพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชน ในการที่จะจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขึ้นนั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจหลักการพื้นฐาน แนวคิดของวิสาหกิจชุมชน ที่ต้องการสร้างการพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชุมชน ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานจึงเป็นการสร้างฐานรากของเศรษฐกิจในชุมชน ตั้งแต่ระดับครัวเรือน จนถึงชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งหากต้องการสร้างโอกาสในระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยการพัฒนาให้เป็นวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า นั้น ต้องคำนึงถึงความ เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นแนวทางหลักในการดำเนินกิจกรรม ในการพัฒนาชุมชนจากหน่วยงานต่างๆ โดยหน่วยงานราชการที่มีงบประมาณในการดำเนินงาน

ส่งเสริมกลุ่มอาชีพราษฎรเพื่อขยายผลและยกระดับจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน ยังขาดความเข้าใจในหลักการของวิสาหกิจชุมชนทั้ง ๒ ประเภท โดยการดำเนินกิจกรรมมักจะเริ่มจากการสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน ทำประชาคมเพื่อทราบความต้องการของชุมชน และให้มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมที่ราษฎรมีความสนใจหรือมีความต้องการที่จะดำเนินกิจกรรม รวมทั้งใช้สูตรสำเร็จในการให้ความรู้แก่ราษฎรในการประกอบอาชีพ ทำให้กิจกรรมที่ส่งเสริมให้ดำเนินงานเป็นไปตามรูปแบบที่เหมือนกัน เช่น การปลูกและแปรรูปข้าว การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ การทำของใช้ในชีวิตรประจำวันหรือในครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งโดยแท้จริงแล้วควรที่จะต้องเข้าใจถึงประเภทวิสาหกิจชุมชนทั้ง ๒ แบบ ว่าในชุมชนนั้นมีสภาพความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบใดได้บ้าง ชุมชนเล็กๆ ในหลายพื้นที่ของประเทศ ไม่มีภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง ทำให้การที่จะส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าให้เกิดขึ้นในชุมชนนั้นๆ และประสบผลสำเร็จเป็นไปได้ยากยิ่ง จึงควรพิจารณาส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ในชุมชนนั้นเป็นหลัก และจำเป็นต้องพิจารณาถึงลักษณะของชุมชนว่ามีความต้องการในเรื่องใดบ้าง มีแหล่งวัตถุดิบอะไรบ้างที่สามารถนำมาแปรรูปเป็นผลผลิตที่เพิ่มมูลค่าขึ้น โดยนำแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืน มาเป็นแนวทางในการพิจารณาความพร้อมของวิสาหกิจชุมชนด้วย

๒. การค้นหาปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นผู้นำในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน
ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชนหลายชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ จะมีแนวคิดบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการรักษาศีลเป็นสำคัญ อีกทั้งยังปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ เหล่านี้มักจะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน สำหรับในส่วนของภาครัฐเอง โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ดำเนินการโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๐ จนถึงปัจจุบัน โดยมีกิจกรรมให้การสนับสนุนศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ ประสบการณ์ และกระบวนการพัฒนาการเกษตร ตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรได้นำความรู้และแนวคิดประกอบกับทักษะอาชีพทางการเกษตรที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคมของเกษตรกรเอง โดยเน้นความรู้ในเรื่องเกษตรกรรมเป็นหลัก เนื่องจากส่วนใหญ่ที่ราษฎรยังยากจนอยู่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ราษฎรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหลายคน มีความรู้ที่สั่งสมมานานมีการดำเนินงานแบบลองผิดลองถูก จนได้วิธีการที่เหมาะสมในการดำเนินกิจกรรมในหลายๆเรื่อง ราษฎรเหล่านี้เมื่อมีพื้นฐานของการเป็นผู้รู้และมีจิตใจที่เป็นผู้ให้ด้วยแล้ว ถือเป็นปราชญ์ของชุมชนได้เช่นเดียวกัน การค้นหาคนเหล่านี้มาเป็นผู้ดำเนินการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานได้ จะทำให้วิสาหกิจชุมชนดังกล่าวมีโอกาสที่จะพัฒนาและประสบความสำเร็จได้ เช่นเดียวกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองบ้านหนองสะโนที่ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความรู้ในการผลิตปุ๋ยชีวภาพจากหน่วยงานที่มาส่งเสริมและทดลองปรับปรุงจนได้สูตรที่เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงวัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นเป็นหลัก ทำให้ได้ปุ๋ยชีวภาพที่มีคุณภาพและราคาต้นทุนไม่สูง

๓. การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เพื่อขยายกำลังการผลิต
ข้อพิจารณาประการหนึ่งของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าให้ยั่งยืนก็คือ การที่มีภูมิปัญญา

ท้องถิ่นในการสร้างผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์ของตน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนนั้น ไม่เป็นเรื่องง่ายเลยที่จะมีในทุกชุมชนหรือท้องถิ่นของทั้งประเทศ ทำให้วิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมาโดยไม่มีพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น จะพัฒนาต่อไปให้เป็นวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้ามักจะไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นในชุมชนใกล้เคียงหรือในท้องถิ่นใกล้เคียงกับวิสาหกิจชุมชนที่มีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถที่จะเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เพื่อขยายกำลังการผลิต ให้กับวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้าที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นของตัวเองได้

๔. การขยายโอกาสด้วยเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ในเรื่องการตลาดของวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้านั้น เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึง เมื่อผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ไม่มีส่วนแบ่งทางการตลาดหรือมีตลาดรองรับผลผลิตจำนวนไม่มาก ทำให้วิสาหกิจชุมชนขาดรายได้มาดำเนินกิจกรรมต่อไป ดังนั้นการขยายโอกาสด้วยเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าพิจารณา ซึ่งพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้กำหนดให้การส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนนั้น รัฐจะให้การสนับสนุนการจัดตั้งการประกอบการ การตลาด ความสัมพันธ์และความร่วมมือกันระหว่างเครือข่าย หรือภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรมอื่น เพื่อขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชน โดยที่เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนนั้น มีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) เครือข่ายภายใน เป็นเครือข่ายที่มีการจัดความสัมพันธ์ในระดับหมู่บ้าน ตำบล (๒) เครือข่ายภายนอก เป็นเครือข่ายที่มีการจัดความสัมพันธ์ในระดับอำเภอจังหวัด ภาค แต่ทั้งนี้ เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ ที่จะขอรับการจดทะเบียน ไม่ได้หมายความถึงเฉพาะวิสาหกิจชุมชนที่เป็นเครือข่ายกันเองเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึง บุคคล ห้างหุ้นส่วน หรือบริษัทที่มีส่วนช่วยเหลือเกื้อกูลให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนประสบผลสำเร็จอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าหากใช้ประโยชน์เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนได้อย่างแท้จริงแล้ว จะสามารถสร้างศักยภาพทางการตลาดได้เป็นอย่างดี เปรียบเสมือนการสร้างระบบเศรษฐกิจในชุมชน ที่มีการผลิตและการจำหน่าย อาหาร ของใช้ในชีวิตประจำวัน และสินค้า ทำให้เกิดการพึ่งพาตัวเองของชุมชน และยังสร้างระบบหมุนเวียนของเงินในชุมชน สร้างมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกรอบการหมุนเวียน แต่เมื่อเป็นในมิติของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่มีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศ ก็จะกลายเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศได้เช่นเดียวกัน

บรรณานุกรม

หนังสือ

วิจิต นันทสุวรรณ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้าน, ๒๕๔๔.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ. ธุรกิจชุมชน:เส้นทางที่เป็นไปได้. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.

เสรี พงศ์พิศ. วิสาหกิจชุมชนไม่ใช่ธุรกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : บริษัทเอดิสันเพรสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕.

เสรี พงศ์พิศ. ฐานคิด จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘.

เสรี พงศ์พิศ. คู่มือทำวิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : พลังปัญญา, ๒๕๕๒.

เสรี พงศ์พิศ. แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญาไทย, ๒๕๔๖.

วารสารและหนังสือพิมพ์

เฉลิมพล จตุพรและคณะ. “แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของเกษตรกรและชุมชน : กรณีศึกษาแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และวิสาหกิจชุมชน อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี”, วารสารวิทยาศาสตร์เกษตรศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์. ปีที่ ๒๘(ฉบับที่ ๒), พ.ค.- ส.ค. ๒๕๕๐. หน้า ๒๖๕-๒๗๕.

ศรีปริญญา ฐูประจาง. “ทิศทางการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน”, พัฒนาชุมชน. ปีที่ ๔๒(ฉบับที่๑๐), ต.ค.๒๕๔๖. หน้า ๑๔-๑๘.

วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย เอกสารวิจัย

กนกพร ฉิมพลี. “รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา”. ปริญญาคุษนิพนธ์,พัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม,สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕.

วิทยา จันทะวงศ์ศรี. “ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. ปริญญาานิพนธ์, เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๗.

นงคราญ กาญจนประเสริฐ. “การบริหารจัดการแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาอาชีพเชิงวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลมะตูม”, มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก, ๒๕๔๗.

นุรน์จมาล် แวดโต.“ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนราธิวาส”. ปรินญาณิพนธ์,
บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต,มหาวิทยาลัยหาดใหญ่, ๒๕๕๗.

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร.“การพัฒนารองค้กรของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาด
ย่อมในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย”. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์,
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา, ๒๕๕๓.

ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, สำนักงาน.(ออนไลน์).เข้าถึงได้จาก:

https://www2.opsmoac.go.th/ewt_news.php?nid=11121&filename=index,2561.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	พลตรี จักรพงษ์ นวลชื่น
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๐๖
การศึกษา	ปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต (วทบ.ทบ.) โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ปริญญาโท รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ประวัติการทำงานโดยย่อ	ผู้อำนวยการกองยุทธการ หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา ผู้บังคับหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ ๒๒ สำนักงานพัฒนาภาค ๒ หน่วยบัญชาการ ทหารพัฒนา ผู้บังคับหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ ๒๔ สำนักงานพัฒนาภาค ๒ หน่วยบัญชาการ ทหารพัฒนา ผู้ทรงคุณวุฒิ สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม
ตำแหน่งปัจจุบัน	รองผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม

สรุปย่อ

ลักษณะวิชา การเศรษฐกิจ

เรื่อง	แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น		
	ศึกษากรณี วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร		
ผู้วิจัย	พล.ต.จักรพงษ์ นวลชื่น	หลักสูตร	วปอ. รุ่นที่ ๖๐
ตำแหน่ง	รองผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุน สำนักงานปลัดกระทรวงกลาโหม		

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิสาหกิจชุมชน เป็นคำที่หลายคนได้ยินกันมานาน และได้สัมผัสกับวิสาหกิจชุมชนกันมาบ่อยครั้ง แต่อาจจะไม่ได้สนใจกับคำนี้มากนัก ที่ผ่านมารัฐบาลโดยกระทรวง กรม ที่เกี่ยวข้องได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งหากจะกล่าวถึงงานโอท็อป (OTOP) หลายคนก็คงเคยได้ไปงานดังกล่าวมาแล้ว ผลผลิตที่ผู้ประกอบการได้นำมาจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่มาจากวิสาหกิจชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ ทั้งที่เป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการบริโภค เพื่อการใช้งาน หรือเป็นของตกแต่ง ซึ่งมีความหลากหลาย แต่หากสังเกตจะพบว่าผลิตภัณฑ์ต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีวัตถุดิบ มาจากในพื้นที่นั้นๆ วิสาหกิจชุมชนนั้น การเริ่มของวิสาหกิจชุมชนเกิดจากวิถีชีวิตของคนที่มีความต้องการขั้นพื้นฐาน ตั้งแต่การมีกิน มีใช้ การมีสังคม จนกระทั่งสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปลอดภัย ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตร ได้ให้คำนิยามคำว่า วิสาหกิจชุมชน (Small and Micro community Enterprise : SMCE) หมายถึง “การประกอบการขนาดเล็กและขนาดจิ๋ว เพื่อจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งพาตนเองและความเพียงพอของครอบครัวและชุมชน ทุน ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงเงิน แต่รวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม ให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน ยังประโยชน์ให้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวิสาหกิจนั้นเป็นหลัก” สำหรับความหมายของวิสาหกิจชุมชนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 นั้น ให้ความหมายไว้ว่า “กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะป็นรูปนิติบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน ทั้งนี้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนประกาศกำหนด” ได้มีการกำหนดลักษณะของวิสาหกิจชุมชนจากความหมายที่นิยามขึ้นมา โดยสรุปได้เป็นลักษณะที่สำคัญได้ดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของกิจการเอง
2. ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน
3. ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน
4. มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล
5. มีการดำเนินการแบบบูรณาการเชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ
6. มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจหลัก

7. มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย การพึ่งตนเองคือเป้าหมายอันดับแรกและสำคัญที่สุดของวิสาหกิจชุมชน

แนวคิดวิสาหกิจชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชนนั้น ได้น้อมนำแนวทางที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชการที่ 9 ได้ทรงพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาชุมชน เพื่อความยั่งยืน โดยหลักการ “ทฤษฎีใหม่” 3 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 มีความพอเพียง เลี้ยงตนเองได้ บนพื้นฐานของความประหยัด และจัดการใช้จ่าย

ชั้นที่ 2 รวมพลังกันในรูปกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา และการพัฒนาสังคม

ชั้นที่ 3 สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการในด้านเงินทุนการตลาด การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

แนวคิดการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนให้สำเร็จนั้น จำเป็นต้องเข้าใจตามทฤษฎีใหม่ 3 ชั้น มิเช่นนั้นแล้ว ผู้ที่เป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนจะมองถึงรายได้เป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว ที่ผ่านมามีหลายชุมชนจะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเข้ามาแนะนำในการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ และพัฒนายกระดับให้เป็นวิสาหกิจชุมชนต่อไป การเข้ามาของหน่วยงานต่างๆของภาครัฐที่ส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนนั้น ยังขาดความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น และอีกหลายชุมชนเองก็ไม่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นรองรับเช่นกัน ปัญหาที่ตามมาคือชุมชนจะผลิตสินค้าตามที่ได้รับการส่งเสริมและขอจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อขอรับทุนสนับสนุน แต่สินค้าที่ผลิตมานั้นไม่ได้เกิดจากภูมิปัญญาตนเอง ทำให้เป็นสินค้าที่เหมือนกัน ไม่สามารถแข่งขันในตลาดที่เป็นลักษณะสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมได้ ทำให้วิสาหกิจชุมชนนั้นขาดความยั่งยืนและล้มไปในที่สุด ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นมักเกิดขึ้นมาพร้อมกับปราชญ์ชาวบ้าน การพัฒนาศักยภาพของปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะยกระดับความรู้ให้มีความเป็นมาตรฐาน เพื่อสร้างให้การรวมกลุ่มอาชีพของชุมชนสามารถพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีของปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงรูปแบบการจัดการจัดการ การบริหารจัดการ และความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน
2. วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค รวมถึงผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการดำเนินงาน
3. เสนอแนะแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขอบเขตของการวิจัย

1. การศึกษากลุ่มวิสาหกิจชุมชนจะทำการศึกษาข้อมูลจากแหล่งความรู้ทั่วไป แต่การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) จะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่ของจังหวัดนครพนม สกลนคร
2. การศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านจะทำการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั่วไป แต่การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) จะดำเนินการเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครพนม สกลนคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาวิเคราะห์รูปแบบวิสาหกิจชุมชน ตั้งแต่กระบวนการความคิด ความพร้อมของชุมชนในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน การบริหารจัดการ ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยข้อมูลปฐมภูมิได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และข้อมูลทุติยภูมิ ที่ได้จากการรวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ อาทิเช่น รูปแบบวิสาหกิจชุมชนตามแนวทางของกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตรเพื่อนำมาข้อมูลทั้งสองมาเปรียบเทียบกัน รวมทั้งศึกษาข้อมูลประชาชนชาวบ้าน และการสัมภาษณ์ประชาชนชาวบ้านเพื่อให้ทราบแนวความคิดที่เกี่ยวกับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม

ผลการวิจัย

1. แนวคิด ทฤษฎีของประชาชนชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น จากการรวบรวมข้อมูลแนวคิดประชาชนชาวบ้าน สามารถนำมาจัดเป็นกลุ่มได้ 5 เรื่อง และสามารถนำมาเป็นแนวทางที่จะพัฒนาให้วิสาหกิจชุมชนเกิดความยั่งยืนได้ โดยมีหลักคิดดังนี้

1.1 การพึ่งพาตนเอง เป็นแนวคิดที่ประชาชนทุกคนได้ยึดเป็นหลักในการดำรงชีวิตวิสาหกิจชุมชนที่ยั่งยืนจะมีต้นทุนวัตถุดิบที่เกิดขึ้นจากชุมชน หรือท้องถิ่นของตนเอง

1.2 การออม แนวคิดการออมเป็นการสร้างต้นทุนสะสมที่ไม่รู้ตัว ประชาชนชาวบ้านได้ให้แนวทางการออมไว้ทั้งการออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ ออมเงิน การออมสอดคล้องกับแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของภูมิคุ้มกัน

1.3 การรวมกลุ่ม มีความสามัคคี ร่วมคิดร่วมทำ พึ่งพาอาศัยกันในกลุ่ม ในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มจะเกิดการสร้างการแบ่งปันกันขึ้น เพราะในแต่ละครัวเรือนไม่สามารถที่จะทำอะไรได้ในทุกๆ เรื่อง เมื่อชุมชนใหญ่ขึ้นก็จะเกิดการค้าขายสินค้าในชุมชนโดยมีกลุ่มอาชีพต่างๆที่มีผลผลิตนำออกมาจำหน่าย ก่อให้เกิดรายได้ที่หมุนเวียนกันในชุมชน

1.4 มีการคิดค้นและนำภูมิปัญญาดีๆที่มีอยู่ในชุมชนมาพัฒนา วิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น มีเอกลักษณ์ที่เป็นของตัวเองดังนั้นสินค้าหรือผลผลิตดังกล่าวจึงไม่ได้หาได้ทั่วไป

1.5 ผู้นำที่ดีมีความเสียสละ มีความริเริ่มที่ดีและมีความมุ่งมั่น วิสาหกิจชุมชนที่ดีจะมีผู้นำเป็นศูนย์รวมจิตใจ ผู้นำที่เสียสละและมีความคิดริเริ่ม มีความมุ่งมั่นจะทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถจัดสรรทรัพยากรของวิสาหกิจชุมชนให้เหมาะสมต่อการดำเนินการได้เป็นอย่างดี

2. การจัดตั้งและบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน เมื่อนำหลักพื้นฐานการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนที่มีองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ มาพิจารณากับข้อมูลของวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลสรุปได้ดังนี้

2.1 ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้จัดการ วิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูล มีลักษณะที่เกิดจากมีคนในชุมชนได้ริเริ่มที่ดำเนินกิจการจากความรู้ที่สืบทอดกันมา ทำกันภายในครัวเรือนก่อน จากนั้นเป็นการขยายกิจการโดยจัดตั้งกลุ่มขึ้นในชุมชน

2.2 ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน มีวัตถุดิบที่มีอยู่ภายในชุมชนหรือในท้องถิ่นวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น พบว่าผลผลิตมาจากการดำเนินงานของชุมชนเอง ที่สำคัญวัตถุดิบส่วนใหญ่มีภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเอง

2.3 ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน ไม่ได้เกิดจากการเลียนแบบทำตามผลิตภัณฑ์ที่มีมากมายในท้องตลาด หรือทำตามหน่วยงานที่มาสับสนุนในผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกันในทุกภูมิภาค วิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น พบว่าผลิตภัณฑ์ที่วิสาหกิจดำเนินการนั้นเป็นการดำเนินการที่ทำกันมาตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย สืบทอดกันมา การผลิตปุ๋ยของวิสาหกิจบ้านหนองสะโน เกิดจากการที่หน่วยงานรัฐเข้ามาส่งเสริมการทำเกษตรเป็นอินทรีย์ซึ่งชาวบ้านได้รับการส่งเสริมและเห็นถึงผลที่ดี ทำให้เกิดความนิยมในการทำเกษตรอินทรีย์มากขึ้น

2.4 มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ทำให้ผลผลิตมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หรือเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะเป็นสินค้าที่บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ สามารถแข่งขันกับคนอื่นได้ วิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น ผลผลิตเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้รับการส่งเสริมความรู้เพื่อให้มีมาตรฐานเพิ่มขึ้น มีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

2.5 มีการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ อย่างเป็นระบบ วิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น พบว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมานั้นเกิดจากการผลิตเพื่อใช้ในชุมชนมาก่อน จนกระทั่งเป็นที่ต้องการของท้องถิ่นอื่น จึงมีการขยายกิจการให้มีผลผลิตมากขึ้น

2.6 มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ วิสาหกิจชุมชนเกิดได้ สำเร็จได้ด้วย “ความรู้และปัญญา” ไม่ใช่เพียงเพราะมีเงินมีงบแล้วจะเกิดได้ การเรียนรู้ถือเป็นการพัฒนาที่สำคัญเพื่อให้ผลผลิตมีคุณภาพที่ดีขึ้น การผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งวิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น มีการเรียนรู้และเพิ่มเติมความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

2.7 มีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย ถ้าไม่มีการเรียนรู้ก็จะไม่เข้าใจถึงปรัชญาวิสาหกิจชุมชน หลักการนี้วิสาหกิจชุมชนที่เข้าไปเก็บข้อมูล มีพื้นฐานมาจากการพึ่งตนเองเป็นหลัก และค่อยพัฒนาจนมีความเติบโตอย่างต่อเนื่อง ไม่เร่งการเติบโตอย่างไม่มั่นคง

3. ผลสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการดำเนินงาน จากข้อมูลของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครพนม และจังหวัดสกลนคร ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลนั้น เป็นวิสาหกิจชุมชน ที่มีการจัดการที่เป็นระบบ ผู้วิจัยได้นำปัจจัยทั้ง 10 ด้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน มาเป็นปัจจัยที่ใช้วิเคราะห์พิจารณาโดยมีปัจจัยต่างๆ ที่นำมาดำเนินการ คือ 1. ปัจจัยด้านการผลิต 2. ปัจจัยด้านการตลาด 3. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ 4. ปัจจัยด้านการเงิน 5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 6. ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ 7. ปัจจัยด้านแรงงาน 8. ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ภายนอก 9. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสมาชิก 10. ปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนทั้งหมดมีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับปัจจัยทั้ง 10 ด้าน

4. ปัญหาและอุปสรรค

4.1 ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบในท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชนที่จัดตั้งขึ้นนั้นมีลักษณะสำคัญที่ต้องคำนึงถึงประการหนึ่งก็คือ แหล่งวัตถุดิบควรจะมีอยู่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะวัตถุดิบหลักของผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนนั้น ซึ่งวิสาหกิจชุมชนป่าจิกส้มปลาชะโดมีวัตถุดิบที่สำคัญคือปลาชะโดที่นำมาทำเป็นส้มปลา แต่ในปัจจุบัน (พ.ศ.2561) ผู้ผลิตส้มปลาโดประสบปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ ขณะที่จำนวนผู้ผลิตมากขึ้น แต่ปลากลับลดน้อยลงโดยเฉพาะปลาชะโดที่แทบจะหายไปจากลำน้ำโขง ไม่ใช่ปลาเพียงอย่างเดียว ในบางช่วงเวลา ใบตองที่ใช้สำหรับห่อส้มปลาก็ไม่เพียงพอจนบางครั้งต้องสั่งซื้อจากฝั่งลาวโดยขนส่งทางเรือข้ามแม่น้ำโขง การแก้ปัญหาการขาดแคลนปลาชะโดนั้น ทำให้ผู้ผลิตต้องสั่งซื้อปลาจากภาคกลางซึ่งมีการเลี้ยงเป็นฟาร์ม อีกทั้งยังปรับจากการใช้ปลาชะโดทั้งหมด เป็นการใช้อย่างอื่น ปลาบวลจันทร์

จะเห็นได้ว่าระบบนิเวศทางธรรมชาติได้สูญเสียไปจากการไม่คำนึงถึงแหล่งอาหารของชุมชนตัวเอง ดังที่
ปราชญ์ชาวบ้านได้พูดถึงการออม ทั้งออมน้ำ ออมดิน ออมป่าไม้ ออมทรัพยากรแหล่งทำกินต่างๆ

4.2 ปัญหาการควบคุมคุณภาพของวัตถุดิบ ในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวฮางอก
หอมทองสกลทวาปี มีวัตถุดิบที่เป็นข้าวอินทรีย์มาจากสมาชิก รวมทั้งแหล่งอื่นในท้องถิ่นเพื่อนำมาแปรรูป
เป็นข้าวฮาง หรือข้าวฮางอกต่อไป เนื่องจากการปลูกข้าวอินทรีย์จำเป็นต้องได้พันธุ์ข้าวที่เป็นพันธุ์ข้าว
อินทรีย์ วิธีปลูกก็จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพเป็นหลัก ปัญหาการขาดแคลนวัตถุดิบที่เป็นปุ๋ย
อินทรีย์ซึ่งได้จากมูลโคในพื้นที่ ไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร ส่งผลต่อการควบคุมคุณภาพข้าว
ที่ผลิตขึ้นมา มีคุณภาพไม่ดีพอและบางครั้งอาจมีการปลอมปนข้าวเปลือกที่ไม่ได้มาจากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์
หรือปุ๋ยชีวภาพอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

1. การทำความเข้าใจลักษณะพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชน ในการที่จะจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนขึ้น
นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจหลักการพื้นฐาน แนวคิดของวิสาหกิจชุมชน ที่ต้องการสร้างการพึ่งพาอาศัยกัน
ในชุมชน ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานจึงเป็นการสร้างฐานรากของเศรษฐกิจในชุมชน ตั้งแต่ระดับครัวเรือน
จนถึงชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งหากต้องการสร้างโอกาสในระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยการพัฒนาให้เป็น
วิสาหกิจชุมชนก้าวหน้านั้น ต้องคำนึงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็น
แนวทางหลักในการดำเนินกิจกรรม

2. การค้นหาปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นผู้นำในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ปราชญ์
ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ ในชุมชนหลายชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ จะมีแนวคิดบนพื้นฐานของ
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการรักษาสีลเป็นสำคัญ อีกทั้งยังปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชน ซึ่ง
ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ เหล่านี้มักจะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน ราษฎรที่ประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมหลายคน มีความรู้ที่สั่งสมมานานมีการดำเนินงานแบบลองผิดลองถูก จนได้วิธีการที่เหมาะสม
ในการดำเนินกิจกรรมในหลายๆเรื่อง ราษฎรเหล่านี้เมื่อมีพื้นฐานของการเป็นผู้รู้และมีจิตใจที่เป็นผู้ให้ด้วย
แล้ว ถือเป็นปราชญ์ของชุมชนได้เช่นเดียวกัน

3. การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เพื่อขยายกำลังการผลิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่
เป็นอัตลักษณ์ของวิสาหกิจชุมชนนั้น ไม่เป็นเรื่องง่ายเลยที่จะมีในทุกชุมชนหรือท้องถิ่นของทั้งประเทศ
ดังนั้นในชุมชนใกล้เคียงหรือในท้องถิ่นใกล้เคียงกับวิสาหกิจชุมชนที่มีพื้นฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น
สามารถที่จะเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เพื่อขยายกำลังการผลิต ให้กับวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า
ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นของตัวเองได้

4. การขยายโอกาสด้วยเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน หากใช้ประโยชน์เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน
ได้อย่างแท้จริงแล้ว จะสามารถสร้างศักยภาพทางการตลาดได้เป็นอย่างดี เปรียบเสมือนการสร้างระบบ
เศรษฐกิจในชุมชน ที่มีการผลิตและการจำหน่าย อาหาร ของใช้ในชีวิตประจำวัน และสินค้า ทำให้เกิดการ
พึ่งพาตัวเองของชุมชน และยังสร้างระบบหมุนเวียนของเงินในชุมชน สร้างมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกรอบการ
หมุนเวียน แต่เมื่อเป็นในมิติของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่มีเครือข่ายอยู่ทั่วประเทศ ก็จะกลายเป็นการสร้าง
มูลค่าเพิ่มให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศได้เช่นเดียวกัน